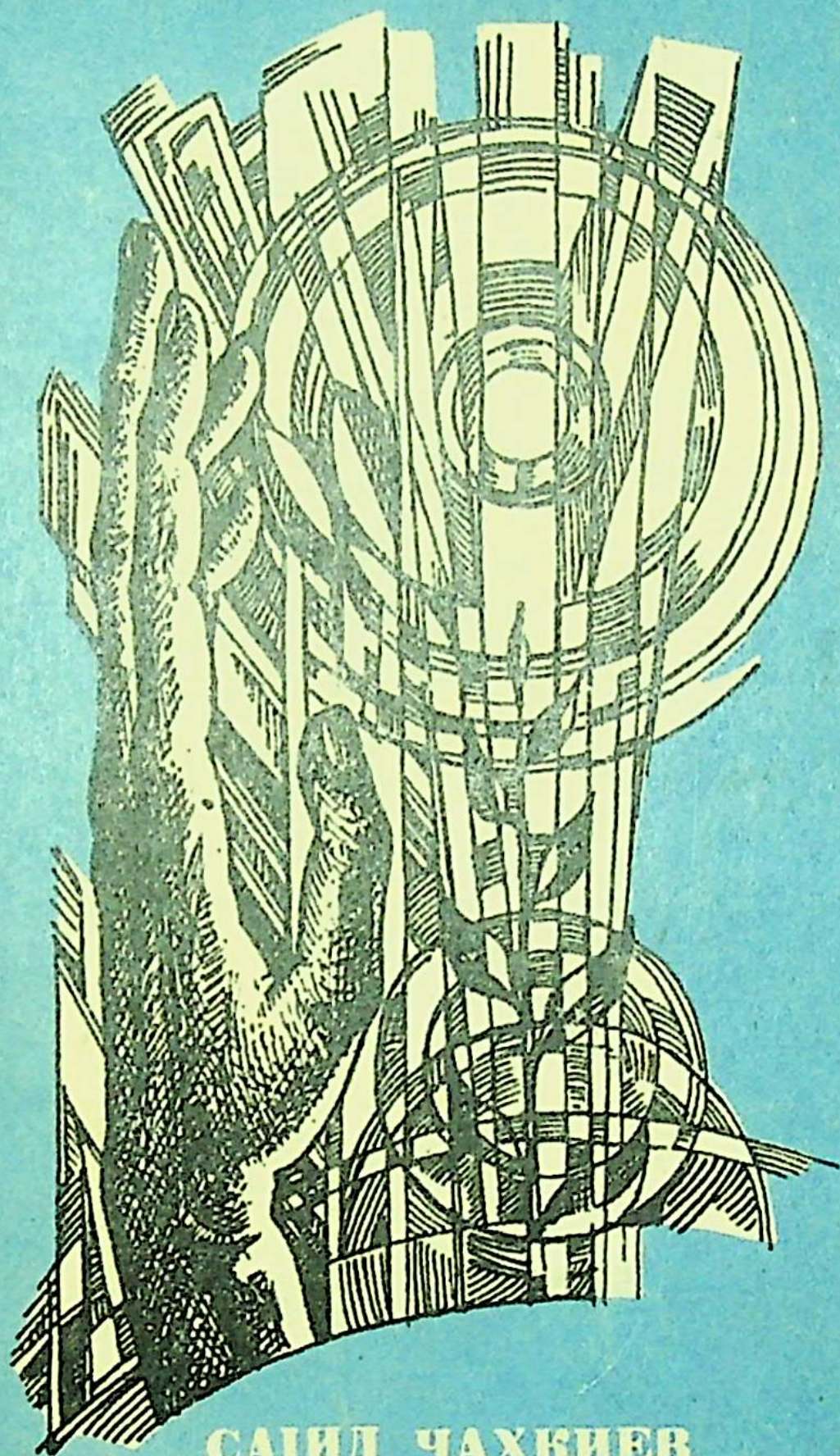

This document is part of The Vaynakh Vault archive
You can contribute right now to the conservation of our heritage at
vayvault.com

vaynakh
the vault

САИД ЧАХКИЕВ
ЛАЪТТАН ГЮВГА

САИД ЧАХИЕВ

ЛАЪТТАН ГЮВГА

Стиҳаши ноэмани

С (Инг)
Ч12

Чахкиев С. И.
Ч12 У изголовья земли. — Грозный: Чечено-Ингушское книжное издательство, 1981. — 224 с.
1 р. 20 к.

Ч $\frac{70403-36}{M135(03)-81}$ 38-81 С (Инг)

© Чечено-Ингушское книжное издательство, 1981

ПОЭТ — ШИЙ ЗАМАН ВИКАЛ

Укх тлеххьарча ткъаьх шера къаьстта дегIаденад нохч-ГIалгIай литература. Из кхедеш хьинаре къахьегачарна юкье белггала ший моттиг дIалаьца ва йоазонхо Чахкиев Идриса СаIид. 1957 шера денз гIалгIай прозаца, драматургеца, поэзеца къахьегаш хьавоагIа из. Цо яздаьча массехкача киносценареех оттадаь фильмаш а да вайна дика довзаш. Ала хала да малагIча жанраца СаIида дукхагIа къахьег, бакьда хаьлда да ший йоазонхочун никь дIаболабелча денз, массахана поэзеца из къахьегаш хьавоагIалга. Дукха да СаIида арадийнна поэтически сборникаш, кхы а дукхагIа я цун альманашка, газеташка кепайийтта стихотворенеш поемаши. Араийннача цу произведенеех дикагIа шийна хетараш хьакьоаста а яь, сборникашка кепатоханза яраш царех дIа а тега, ер книжка вIаштIехьадаьккхад цо.

Ер сборник лархIа деза СаIида кхоллама тIа яьккха керда котало. Поэта стихаши поемаши Iойийшача, вайна хьалхашка отт поэзеца ший юхь-сибат гойташ вола говзаме илланча. Бакьда СаIида поэтически йоазонаш хIанзалца хьаенача гIалгIай поэзеца цхьан навкъах йолхаш хилар, кхы а да бакь: цу навкъа тIа ший тайпара къаьстта лар цо юташ хилар а.

СаIида стихашкен поэмашкен боча моттиг дIалоацаш я революцех, патриотизмах, интернационализмах йола темаш. СаIида лирико хеставу советски саг, цун хьинар, денал, гIулакхаш, цIена уйлаш. Цахаддаш тIом лоаттабу поэта ширача Iаьдалашца а.

С. И. Чахкиев 1978 шера хиннача Н. Островске цIерагIча Ерригсоюзни литературни конкурса дипломант ва. ХIаьта 1981 шера Нохч-ГIалгIайчен йоазонхошта юкье эггара хьалха республика Ленински комсомола преме лауреат а хилар цох.

Революци ялар тарду поэта малхо боша а беш ша дIабоахача суртаца, бакьда из сийлен гIулакх даьр малх а боацаш, Ленини цунна тIехьадаьнна адами хилар

гу поэта. Кхы а хойт цо вайна: гIалгIашта, кхыча халкъашта санна, кердача вахара сердал сегар Ленини цо кхелла партии хилар. ХIаьта революционерох Ахриев Гапурах яз деш, поэта хам бу цо нах шийна тIехъабоахаш хинна хиларах, кхы а йоах цо, дега халонца Гапураца къамаьл деш: «Цу тIем тIа, зиза санна, даьгар хъа вахар!»

Дукха мугIараш да поэта Даьхенах яздаь. Даьхе яхача деша маIанна беррига вай боккха мохки Нохч-ГIалгIайчей юкъехьо авторо. Уж ши хIама вIаший мел хоттаденнад ший дегаца гойташ ва поэт. «Даьхе» яхача деша маIан поэта хотта деш дувц вай мехка чIоагIденнача халкъий доттагIалца. Цун чIоагIал поэта тарьо моакхазаца. ХIаьта ший Даьхенцара бола безам бувцаш, поэта вайга йоах: укх дунен тIа долча дукхача наькъел хъамсарагIа бола никъ ба Даьхенгахъа бодар. Из уйла аллегорически сурташца гойт цо ший Даьхенгахъа додаш дола гIарагIурай Iулаш дувцаш. Доккха метафорически сурт да вайна укхаза гушдар. Деррига а дуне деза поэта, деррига а мехкаш деза, бакъда ше хиннача Францел а Турцел а бочагIа хет поэта ше ваь Наьсаре. Цох йолча стихотворенех вайна хоалу: сага эггара хъалха безабала беза ше ваь, хъалкъийна мохк, тIаккха Iомалургва из кхыдола мехкаш деза а, уж лархIа а. Хъагучох, поэта интернационални уйла эяц космополитически уйланца. Даьхе гу поэта халкъий дега йIовхонца, берий иразаца, къахъегама гIозалца, тешамеча кхоаненца. Ший цъхан стихотворене тIа поэта дика йоах: «Даьхе лархIа къонах веза!»

«Даьхен» «лаьттен» яха ши хIама къоаста деш вац поэт. Цунна массарел а бочагIа дола вIашагIхоттаденна ши хIама да уж. Ший стихотворенешка поэта куро йоах: «Юрта ваьв со!» ХIанзара тIехъе а поэта тIахъех юртацара, лаьттацара бувзам ца хоадабарга («Волле, са во!»). Лаьттан, Iалама хозле къаьстта дика духъальотт вайна «Iуйраннара сурт» яхача стихотворене тIа. Хозача басарашца сурт дуллача хъисапе, говзамеча дешашца дувц поэта лоам тIехъа цIи сагарах (сатассара белгало), анаюхе улла цIийбаь саьрг, пишка чура ара-тотташ ба малх. Дуне тарду поэта пхъоалленца: Iуйранна цIийденна латта лоамаш тара хет цунна наьжарга, малх тара хет пишка чура арадахъача цIийденнача хаьшка. Дуне миссел дола доккха космически сурт да цо вайна хъалхашка отта дешдар.

Поэта кхолламага хъежача, вайна гуш ва ший заман

визза вола воI. ХIанзара зама, хIанзара саг дега боча ва цунна. Царех доаккхал ду поэта. Доаккхал ду вай заманхо сатем болаш ца хиларах, массадолча хIаманца цун бала хиларах («Бала ба са»), атом караерзае цун денал тоъарах («Атом»). Поэтага хайттача, саг алхха лаьтта тIа лела адам хинна Iац, из ва космос миссел воккха а тамашийна чIоагIа низ шийх боаллаш а. Поэта дега хьабнала хет керда вахар кхоллаш вола, халонашта духьала увтташ вола, къахьегега кулгаш долаш вола вай заманхо. Аттача вахарга сатувсаи вац из,— цун хьинаро лехаш ба боккха никъ («Сона»). Таханени кхоанени юкъе бола бувзам гуш а из бувцаш а ва поэт. «Тахан кораш цIендеш воал со...» яхача стихотворене тIа вувцача лирически турпалхочун хьалха шелувш, поэта къабгга гойт кхоанарча ден дика-во таханарча вай заманхоша кхоллаш долга. Вай заманхочун сурт-сибат дIадоладенна хиннадар поэта «Комсомольцах йола баллада» тIа бувцаш болча комсомольчий тайпара болча нахагара. Цу тIа вувца зIамига саг гIулакхашца-оамалашца тараверз вай советски литературе («Мишта чIоагIлора болат» — Н. Островске), кино («Коммунист») бувцаш болча турпалхошта. Халоний доккха дукъ качдоагIа комсомольца: шелал, моцал, лазар, кIийленна хувша моастагIий — дукха да, бакъда вайна хьалха дIаотт цхьаккха хIамо къарвергвоаца саг. Из иштта хилар бахьан да наьха духьа, кхоанен сердала духьа ший вахар дIадала из кийча хилар.

Дукха ха я Даьхен тIом чакхбаьнна, бакъда цун Iаьржа сибат поэта бIаргашка латт, цудухьа дег чу хьалкхув цун тIемаца йола дорхал. Советски салтечун гуманизм хьокхаш я «Немций йиIиг» яха стихотворени, ноаношта тIемах кхавча халонаш дагайохийташ я «Дошо гIоз», «Нана», «Ахархо» яхараш. ДIабаьнна тIом бийца Iац поэт, из ва доазон тIа латта салте санна машара ха тIа этта латташ. Цудухьа ва поэт реакцена духьала увтташ, дунен тIа наг-нагахьа хьовча тIемашта духьала волаш («Чили», «ЦIин молхен»).

Таханарча заман боккха низ хестабеш вола поэт Iергвий цу заманна новкъа дола хIама дIа ца доаккхаш! Iергвоацалга гуш да поэта дукхача стихаехи поэмаехи. Вай поэзи езачарех саг хургвац «Тамашийна хIама да», «Хургволча уст-даьга» С. Чахкиева стихотворенеш ца йовзаш. Ширденна хIамаш чIоагIа говза бегдаха хов поэта. Уж бегдахарца хоалу вайна цу ширачун овлаш доккаденна долга, вахарцара бокъо цун дIаьнна хилар.

Вай заманхой вахарах, цар уйлаех, дикачун духъа вочунца къовсам доаттабарах, безамах язъяь йолаш я поэма «Са заман мух». ЗIамигача саган йоIан юкъера безам бувцаш йола из поэма я хьалхарча замах хинна а хIанз тишденна дIадодаш а дола Iаьдалаш харцдеш. Поэта кхетадечох, цун турпалхошта а хайначох, саго ший праз бахъан къувса деза, харцахъа ког иккха висача сага новкъостал де деза.

Сага дуненца бола чам, вахарцара безам, дега цIено, хъаьнала уйла, беркат — деррига вIаший нийсду поэта зIамигача саган йоIан юкъерча мерзача безамца. Цу дешашта хетаяь а я цун стихай бIарчча цикл. Уж стихотворенеш лирически кIоарга хинна ца Iеш, къаьетта мелодични а я. Цудухъа тамаш а яц композитораша царех иллеш хьадар. Нохч-ГIалгIайче дикка довзаш да безам бувцаш дола СаIида стихаех кхелла иллеш: «Гуйра», «Наьсарера мехкарий», «ВIашагIкхетар», «Хьо цаI мара», «Со хьо ярга хьежаргва», кхьдараш а.

Вахара зем беш, деша чIоагIал ювцаш, хьалха баьхача цIихезача поэтий сий деш, дикан-вон бола мах хоада-беш йола философски лирика а я поэта дегIаена. Эрсий классически поэзах, вайнаьха багахбувцамах поэта пайда баьнналга гуш да цун йоазоний поэтически стиль зийча. Масала, халкъа кича а халкъа цIена мораль а дагайохаргьенний вайна поэта цхьайола миниатюраш Iойийшача. Ишттачарех я:

Нагахь санна, топ, хьо яьлча,
Цхьанне вахар хад.
Цудухь хургда: цу хьа хи чу
Даим шелал латт.

Вай дог гIоздоаккхаш цхьа хIама да укх сборника тIа: цхьа иттех кIоанолг — басня я цунна юкъеяха. Иззал уж яздаь-м хIанзалца дерригача вай литературе а хиннадацар. Цудухъа вайна гуш да из алхха СаIида кхеллама котало хинна ца Iеш, дерригача вай литература котало хилар, хIана аьлча, хIанз тешшаме ала йиш я вай, гIалгIай поэзе дIаэттай кIоанолгий жанр, аьнна. Поэта цIаьхха яздаь дацар ший кIоанолгаш, хала жанр ма йий из. Дуккха а хьалхагIа цо язъяь хиннаяр сатирически а беламе а йола стихотворенеш. Царца Iомавенна кердача жанрага кхийр поэт. Тайп-тайпара ба кIоанолгий чулоацам. Дунен халкъашта зе

дахъаш йола империализм, цхьадолча мехкашка тIехь-
дабина герз Iоадар дувцаш да политически хьисапче до-
ла кIоанолгаш «Газен жан», «Ахархой маймали». Цхьа-
болча нахах доакха во гIулакхаш бегдоахаш да ду-
кхагIдола кIоанолгаш. Цар чулоацам ховргба сбор-
ник йийшачоа. Дукхача халкъашка кхелла долча класси-
чески хьисапче кIоанолгашта тара да СаIида кхелла-
раш (аллегорич, пра дош, гучахъа хьокхаш йола мо-
раль...). Ший кIоанолгашта юкье поэта говзалца пайда
эц халкъа праца метта ганзаех. Дувцаш дола хIама
сакъердаме хилийта дика ховш ва ший балхаца ирвен-
на поэт. КIоанолгашца ше дIаболабаь болх поэта дIа-
хо а дегIабоалабеш дIабихъача, боккха пайда баргбар
цун кхоллама а дерригача ва литературана.

Хьалкхувш йоагIача тIехьенна дукха дезаш а дов-
заш а да СаIида кхелла поетически фаьлгаш а бераш-
та йола стихаш а. Царна юкье сакъердаме а фантасти-
чески а дола дуне да поэта хьокхашдар. Берашта сакъер-
даме хургдеций гургал бетташ лелача баскилгах,
бийсагIа соалоз хехкача кIазилгах, боргIал дIайожаш
воаллача кIаьнках... йола стихотворенеш Iойийшача.
Шоаш сакъердаме хиларца цхьана, цу берий стихотво-
ренешта юкье ба берашта беш бола хьехам а. Из къаь-
стта чIоагIа беш ба поетически фаьлгашка: «Дах-
килг», «ШайтIилг» «Селасат». Багахбувцама сюжетех
кхелла дац уж литературни фаьлгаш, цар чулоацам
поэта шийна дагабеха ба. ХIаьта цу тайпара фаьлг
кхоллар халагIа долга ховш ма дий. Цу тайпара дола
фаьлгаш поэта дIахо а дукхагIа мел кхолл, дешачарна
царех дика совгIат хургдар-кха.

Баллада, берий фаьлгаш, поэмаш (еррига а ворхI)
юкьеяхай сборника. Ала доагIа, поэма яха жанр вай
литературе кхоачаш дегIаена йоацалга. Кхы а нийслуш
хул: йоккхача, йоаржаяьча стихотворенех вай литерату-
роведене поэма цIи туллаш. Из нийса дац. Бокъонца
йолча поэмий аматаш доакхаш я СаIида язъьяраш.
Кхыметтале цар кеп-форма тайп-тайпара ерзаю поэта.
Масала, «Лакхаленга» яха поэма я поэма-хроника, хIаь-
та «БIаргий хих бизза кад» яхар я драматически по-
эма.

Вай мехко хьабенача наькъа зем беш кхелла я «Ла-
кхаленга» яха поэма. Цу тIа хьокхашдар вай литера-
туре дийцар дале а, укхаза поэта из ший тайпара дув-
цаш да. СаIида керда никъ лехаьб цунна: исторически
документаш юкьекхувлари царна тIехъа ший поетиче-

ски дагалоацамаш дувцари. Уж дац моллагдола документаш, уж да Нохч-Галгайчен берригача вай мехкаца йола цхьоагю ювцараш, цихезача революционераша революценца лавца дакъа дувцараш. Революцен, Даьхен тлемай хала ханаш йийцачул тлехьагга поэта ювц таханарча ден йола къахьегама гозал, маьршача маьлха сердал. «Революцен сийрда ала вай дегашкар длабаргбац!» яхача дешашца йола поэта уйла чакхийоал ерригача поэмах.

Керда Гаьдал даккхара духьа латаш хиннача даьшта поэта ший «Бларгий хих бизза кад» яха поэма хетаяр а да ший маан долаш. Прометеяна тара вола вай ооламий тара турпал Куркъа а ва адама сийрдача вахара духьа ший са, мукьале, вахар кхо ца деш, наьха аттача вахара духьа Газап озаш. Багахбувцама тарча цу турпалхочоан революционераштен юкье йола параллель гуш я. Шийна хезача галгай бувцамах а, хьалхарча замах галгашта юкьера Н. Светлова даяздаь хиннача ооламах а пайда ийца хиннаб поэта поэма язъеш. Поккха котало яьккхай поэта ший тайпара вола ши саг поэма тла вланий духьала оттаварах. Царех цаI ва текьамца, кадарца даьлагара наха дикадар даккха герташвар, шоллагвар ва хьиннарца, майралца, деналца наха дикадар хьадоаккхаш. Цу ший сагах толашагвар шоллагвар ва. Цу тайпара вола ши саг вланий духьала оттавар тахан а тлехьа ший маан долаш хлама да. Кхы а кхыча ший произведенешка санна, укхаза а ва поэт ший произведенена керда кеп кхоллаш.

«Ахархой поэти», «Къамаьл» яхача ший стихотворенешка Саида йоах: халкъа ираз дебадеш ва ахархой болхлоийн, бакьда поэт а, цун кулгех шонкаш ца йоаке а, ва царца нийсса Даьхен а халкъа а гулакха латташ. Цу тайпара йолча, поэзе хьагуш йолча уйлах хов вайна мел боккха хам беш ва поэт ший балхах. Из хам вайна къаьгга хьагуча а боал цун поэзи йийшача.

И. А. Дахильгов

*Лабтан гловга латт вай, лабтан гловга,
Навна гловга, Даьхен гловга латт*

ЛАБТАН ГЛОВГА

ЛАЪТТАН ГІОВГА

Вай оал тахан: «Дунен доал да тхога».
Оттадаьд вай сигла селагад.
Лаьттан гІовга латт вай, лаьттан гІовга,
Наьна гІовга, Даьхен гІовга латт.

Цкъаза хул вай лаьтта сатем бенна,
Цкъаза теркаш, бІогордена хул.
Хул из ховха, хоза, нускал санна,
Берах йола саг мо деза улл.

Цкъаза шїїха таравайт цо кьоано,
Цкъаза — метта улла унахо.
Цкъаза хетац из хьалїиззал коана,
Хіама ца хов бер мо кхайкаш гу.

Хул из хьаж хьаухаш зизай, маькха,
Адамашта шортта беркат лу.
Цкъаза — докьаденна, нїттІа, яькха, —
Шедар даа, доаде кнїча хул.

Вай кхер цкъаза лаьтта цаьхха агар.
Вайна Іалаьмате дика хов:
Лаьтта, лаьтта — из да агаї ага,
Вахар, нана, даьхе, овла, ткьов.

Вай оал тахан: «Дунен доал да тхога».
Бакьда, фїїла, вІалла ца луш кІаьд,
Лаьттан гІовга латт вай, лаьттан гІовга,
Наьна гІовга, Даьхен гІовга латт.

ОКТАБРЬ

Нах хъежар, ладувгIаш.
Нева-хих ша баьбар.
Цхьабакъда ша бохош,
ТIабера Октябрь.
Октябрь, Октябрь!
Цо лотадир
Адамий дегашка
Довргдоаца лир.

Мух хъекхар, салувцаш.
Ма даггар лоа цIувзар.
Кварталаш хьалувцаш,
Нах Смольне чухьувзар.
Ахархой болхлошца
Цхьан дагар бар,
Ленна хьехамца
ЧоагIа уж бар.

Иллешца хестабеш,
Цу дийнахь байнараш,
Це ткъамаш лестадеш,
Йолхаш яр байракхаш.
Долхаш дар адамаш,
Кхоана хургдар
Ленна бIаргашкар
Царна гуш дар.

Нах хъежар, ладувгIаш.
Дуненах ша баьбар.
Цхьабакъда ша бохош,
ТIабера Октябрь.
Сийлахьа тха Лени!
Октябра лир
Нохч-ГIалгIай лоамашка
Iа лотадир.

ЛЕНИН ВОЛЧА

Тхир улл малхо докъадинза.

Ще майдане —

шийла мух.

Зизаш ийца

Гуйран денза

Адам Ленин волча ух.

Тата доацаш эг уж гаьнаш.

Кремла карт я царна дехъа.

Со а вода,

уллувваьнна,

Се Москвера вахалехъ.

Дачувоал со,

гу из сона

Вижа уллаш...

— Сабар, ког, —

Валла боаца низ чубенна,

Детталу са къона дог.

Дачувоал со...

Гу адамаш —

Тайп-тайпара къамаш да.

Цун когашка

шек ца воалаш

Аз-м дог Юдулларгдар!

ТУРПАЛА СА ДАЪХЕ

Турпала са Даъхе,

Ала, фуд хъа маъхе?

Наькъаш деш йода хьо,

Ценош деш шортта.

Тахан мо гюзъяьнна хинаяц хьо, Даъхе.

Тамаш ийи моастагий чубахар корта.

Ювл из йовхал ди-тѣхь керда
Ди-тѣхь шерлуш яржаш латт,
Кхыча мехкий шийла бердаш
Цу йовхало дошадаьд.

Жюви марси вѣашкаэтта,
Хьалкхийтта из сийлахь ди
Данм деза хургда лавтта, —
Беркат, праз цунца да.

Хьажал, цу чу латта канаш,
Цар бос дошув санна леп,
Хьажал, цу чур боагѣа ала —
Из я СССР герб.

1967 шу

ХАЛКЪИЙ ДОТТАГІАЛЛА ОРДЕН

Нохч-ГІалгІайче! Мехко хьона,
Хьох цхьа дакъа лоархІаш ший,
Халкый ДоттагІала орден
Еннай, даьд хьа доккха сий.

Нохч-ГІалгІайче, хьажал гоннахь:
Тахан къаьстта белгал да,
Хьо Россеца хоттаенна,
Хьона малх хьалбаьнна ди.

Хала дар хьа вахар-лелар,
Бавде йоагар цІагІар цІи,
Іуйран юрта араваьнна
ВоагІий хацар маьрша цІа.

Йокъаенна ворда санна
Цувзаш йодар хьона ха,

Дино са хьа унзардоахар,
МоастагIаша еттар ка.

Бакъда цIаьхха цхьан дийнахьа
Лотаделар лоам чу лир:
Россе хьаллаьцар хьа оагIув,
Машара кулг кховдадир.

Цу хана денз, дика е во
Деча.
Отташ цхьана дIа,
Шоай кхед, вахар хьоца дийза,
Нохчий, гIалгIай боагIа хьа.

Росси! Къаьетта я хьа мисси.
Из шеволчоа дIагуш да:
Ираз, машар, кортамукъле —
Шедар, шедар хьогар да.

Хьогар денна дувла беркат
Варгвац дийца, дагардаь.
Дунен гений — сийлахь Ленин
Iа ага чу теркаваьв.

Iа хьагулдаьд хьайна гонахь
Къамаш, халкъаш — вежарий,
Цар а хьоца лоатто лакха
Вай Советий мехка сий.

Са мохк! Хьаьна да хьа оахам,
ХьатIабоал хьа хIара фийг.
Халкъий ДоттагIала орден
Ба хьа дега керда сийг.

СА ДОШ

Гатта, са дош, гатта,
Уст мо мекъа доацаш.
Дожа, са дош, дожа,
Моастагичун дегте лоацаш.

МоастагI хьох ца кхере,
Дац хьо вIалла чоагIа.
Шин-юхъара хуле,
Топаш тоха йоагIа.

Гатта, са дош, дожа
Каьлика Iаж санна,
ЙиIий дег чу досса,
БIайха безам хинна.

Карардувла даьлча,
Юхатоха деза,
Лоаманхочо хъаша
Санна лоро деза.

Со хьо лорш данм
Сома хила веза,
Бетта чура даккха
Кийча хила веза.

Гатта, са дош, гатта,
Уст мо мекъа доацаш.
Дожа, са дош, дожа,
Моастагичун дегте лоацаш.

ДАЪХЕ

Ховш да, дарц хьекхаргда сона,
Таухаргья Iаьржа бийсаи, ←

Хозаш я ашараш,
Дахаш да машаре,
Тюм бахъаш баьхкараш
Во юха лоак.
Дика е во деча,
Цаотта ба кийча,
Нохчийче, Глалгайче —
Къонахий мохк.

ЛОАМАНХОЙ

Лоаманхой бац бувца эшаш,
Лоаманхой ба эздий нах.
Бувшар лоаман дег чу долаш.
Молар шийла шовда долаш,
Уж цхьа даьлий санна бах.

Хьаша веча, магIа ваьккха,
Булларгба цар кIаьда мотт.
Дог дIалургда, хьаьшо аьлча,
Пхийттарваьнна кIаьнк чувальча,
Къоано нийсса ураотт.

БIаргаш сийрда, дегаш цIена, —
Иштта ба уж лоамар нах.
Лавтта керда вахар кхоллаш,
Тахка, деша, балха болаш,
Уж цхьа даьлий санна бах.

ДИАЬХИЙ ДА ВАЙ

*Хетаю Нохч-Глалгай
хьехархой института
студенташта*

Седкий дIадов, хьахул керда,
Вайна гу уж доагаш.

Гамах форд хул, форд бувл бердех,
Дашаш лабглу лоамаш.

Эрг ше мел — адмаш, лавтта...
Соцаел оаш зама!
Гургьяц шоана зама этта,
Вашкадехка ткъамаш.

Цудухъ ях аз шуга: гловтта,
Котдоврга тхо яхаш,
Лавтташ аха, ценош дотта,
Дехка керда навкъаш.

Давкъал хурмба шун къахъегам,
Давкъал хургда вахар.
Иштта доаккх из, доаккх къахъегаш,
Адмий ираз яхар.

Халаш, эш шо мехка-нанна,
Керта майра уйлаш,
Боагех ийхка говраш санна,
Ма лоаттае, къувлаш.

Вай цкъа мара дахац шоана.
Хъахъокха шоай денал:
Шун хъамара хургда кхоана
Давхес айду пела.

Тахан къалур къалу шийна,
Кадар везац сона.
Къоаной а къонлуча дийнахъ,
Къа мишта лу къоной!

Дийнахъ, бийсан шоай ма даггар
Тахка Илман лагаш.

Со теш, кхоана бетте гІоргвар
Шоана юкье вагІа.

Хаххе вел из, бувхь цун накха,
Цига гІолга дезаш.
Цунна хац, ше накъаваккха
Даьхе йоагІаргІолга.

1963 шу

НАЪКЪАШ

Наъкъаш,
Наъкъаш...
Сона хьалхар
Шо дІаудаш, кхесташ да.
Седкьнї миссел да шо дукха,
Сага уйлаш миссел да.

Мичай-те шо доладенна
Моттиг?
Мичахь совцаргда?
Адмаш, шуца вахар дусташ,
Шо хьалийца долхаш да.

Вай вахара лард я лавтта.
Ший никъ боацар, — из ховш да, —
Ваха, вала моттиг йоацаш,
Дийнахь бов мо вусаргва.

Вайна ховш да: цІена, бІеха —
Наъкъаш тайп-тайпара да.
Цхьацабоа никъ боацаш висар
Дуккха, дуккха гІойле я.

Наъкъаш, наъкъаш,
ДІауд наъкъаш, —

Дуне доккха, сийрда да.
Уж са мехках, шовда санна,
Хьоарчаденна долхаш да.

Са мохк! Даьхе! Са дог-уйла!
Мел хиларах сайна вас, —
Вала аьлча лергвар, бакьда,
Хьа никъ бутаргбацар аз.

Са даьй кхийнаб хьоца, Даьхе,
Хьа сий, курал йоаяьяц.
Са кхел я хьо.
Гой, хьо санна
Никъ а са цаI мара бац.

ЛАКХАЛЕНГА

(Поэтохроника)

Апрель бетта ди. Ленина телефонограмма тIа язду:
«Главтопа тIадулл аз, Совнаркома Председателя
В. И. Ленина адресах Грознера ена 46 вагонах латта
состав... Йоьоассаяр, цхьатарра дIаекъара...»

Лоам чу гIолла сахиллалца
Низ чубенна,
Говрий ремаш уд.
Цермашинаш, лаятта эгош,
Йолх сихъенна,
Царна хиннар фуд?

Фатанча бе фата санна,
Маьлхе лепаш,
Сигле зовне ек.
Дунен хьогал йоае санна,
Апар легаш,
Хиш сихденна дек.

Уж Іаьржача лавтта гІолла
Хьнїдда боагІа
БІавстен бІухой ба.
Уж цІаккха а сона сатем
Ца луш, чоагІа
Хьувза уїлаш я.

Іуїре.
Литта дошув санна,
Цена кьегаш,
ДоагІа маьлха ди.
«Шїй цІендаьга сесаг санна,
Хьога хьежаш
КІаьда лавтта да». —

Араваьнна хьувз ахархо, —
Ха я еза, —
Гота кечам бу.
Сутар воацаш, цо сашорта,
Коана юззаш,
Лавтта хьанїду.

Іаьржа... Хьаьна... Цхьаккха хІама
Дац цун маьха.
Дика дийлхад догІа.
Тем тІа вїйнача цун вїнїй,
Маькха, маьлха
Хьаж хьайоагІа цох.

Лавтта кхавчад. Саг мо кІоаргга,
ПаргІатдаьнна,
Из садоахаш улл.
Ахархо воалл Іуїран сецца
Араваьнна.
Боаккхаш хьаьна мул.

Баьца хьаж а я хьаухаш,
Сигла яьнна,
Чкьордаш зовне ек.
Дайхача цу лавтта листа,
Седкый санна,
Деза фийгаш лег.

Ахархочоа кина канаш,
Ялтий элаш
Бийсан духьалъувтт.
Зийргаш дувл та.
Халхархой мо,
Ловзаш, эгаш,
Кога бухьар увтт.

О, ахархочун гадвахар! Хьалхара зийрг баргадайна, ахархочун дог гоздалар! Сенца дустаргда из, сенца тардергда? Лавтта керда саг хьахилар деций, цхьаккха а цул доккхагла хлама дий дунен та!

Фуд из? Юха а баргаш детташ,
Говраш уд, чурьяьнна.
Юха а уйлаш хьайзай геттар,
Хьайрий чархаш санна.

Бийсан чюже юкьаш санна,
Баргаш дикъад дехко.
Топий таташ дувл сихденна,
МоастагI ва чухехкаш.

Кийгвардейцаш чууд, тебаш, —
Унзар эза батмаш. —
Йоагаю цар, эрз мо сегаш,
Галгай, нохчий юрташ.

Да-са уд уж, вувш такхьаччар,
ТуржаI деллад чюагла.

...Къехой лоам чу цу шоай баьчча
Гонахь гуллуш боагІа.

Лохехь — меца увгІаш бертий.
Мух — шок гІийла етташ.
Бутырни улл вала виірза,
Улл шийлача метта.

Керта чура яргїий цІаккха
Уж сов Іаьржа бийсаш.
Асланбек а вож атаке,
Ноян топ кхет нийса.

Ючуйиірзай лакха гаьнаш,
Юрта араьнна...
Ахриев а веннав аьнна,
Хабар доагІа гаьнар.

Наькъаш къувлаш, цІоз мо бІеха,
Тохаш боагІа меттахь.
Моцал тІаотт,
лазар, шелал,
Даьлар-кх аьнна хеттал.

Телеграмма.
Москва, Кремль, В. И. Ленинга.
Владикавказ, 24 января 1919 ш.

«ХІ-гІа арми яц. Из хаьдда талха яьннай. МоастагІ-
чо вІалла хала а доацаш дІалувц городаши станица-
ши. Бус дош эттадар, Терски область а йита, Астрахане
дІагІо вай яхаш. Оаха из политически дезертирство
лоархІ. Герз а дац, поатронаш а яц. Ахча дац. Влади-
кавказен Грознен хІанзалца хьа поатронаш а кхаьча-
яц, цхьа кепиг ахча а кхаьчадац, ялх бутт ба оаха
тІом бу, пхиппа сомах поатронаш а ийеш.

Владимир Ильич, дІахойт оаха хьога, тешаш хила-
лахь, низ цхьатарра беце а, тхо лергда хьона, цхьа-

бакъда, тхоай парте сий-м доадергдац оаха дайда...
Влалла тЕхъашка ца боалаш лата кийча ба Грознерен
Владикавказерен болхлои. Лоамарча халкый безам вай-
гахъ ба».

Орджоникидзе

Лоам чу лел, низ влашагIтохаш,
Революцен мурдаш,
Iаържакинез! Вац из вохаш.
ИйтIа, декъа бордаш.

КIаьдвеннав из. БIаргаш — лазаш.
Дег чу енай шелал.
Нах хъагуллу, йиц цар гIараш,
Латт, цо фу оал хъежаш.

Дукха лайнад Сергой дегIо.
Никъ хиннабац атта.
Удаваьв из СибарегIа,
Аьшка гIабаш детташ.

Чутийсав из набахтешка,
Ве гIийртаб ма могга.
Духьал лаяттав моастагIашта,
Бакъдар долаш бага.

ТIаккха йий цун бокъо када!
Ций хъад дег чу масса.
Наха хьалха воал из кадай,
Ферта юхакхесса.

Оал: «Вежарий, са новкъостий,
ГIалгIай, нохчий кIантий,
Лергда вай е даргда котта,
Турпал тIема латташ.

Хъажал, шийла да шун лоамаш.
Укхаз ираз доссий?

Тахан, дег чу сийгаш доагаш,
Геттай шуца Росси.

Шоана кортамукъле еза.
Деза аха лаятта,
Къамашцара машар беца.
Кийча дий шо лата?

МоастагIчоа гургдац вай деха,
Лай а хургдац цIаккха».
Кортош эгош латтар къехой:
«Бакъдар дувц Iа, бакъдар».

Дессар денал хIара дег чу.
Тема цIогIа теха,
Токхам санна лоамар Iочу
Болабелар къехой.

Лоаманхой шоай бокъо, ираз
Бахъан летар бирса.
Топий таташ дувлар лира,
Церца йоагар бийсаш.

Лаятта эгар, Iехар говраш.
Зама яьлча санна.
Це байракхаш етталора,
Малх мо лепа яьнна.

Телеграмма.
Москва, Кремль, В. И. Ленинга.
Владикавказ, 7 февраля 1919 ш.

«Город Владикавказа гонахъен ГIалгIай мехкен дов
латта 7-гIа ди да. ГIалгIай цаI санна берригаш а ура-
айттаб Советски Iаьдал лорадара. ЦIеча Эскаро, Кур-
ски а Молокански а слободкаша турпала юхабетт
контрреволюционни казакий гIаьрий тIагIортам.

Герзах кийчденнача. ГалгIай халкъа съезде 4 феврале аз аларца дIакхайкаяый кхычарех тийша йоаца Лоаман Советски Республика.

Нохчий мехко красноармейцаща цхьана юхаецт Грозне гонахъа гIаьраш. Нов. Дьякова командах бола Сунженски линера казакаш чоагIа латт Советски Iаьдала тIехъа, контрреволюционни станицаш артиллерца хIалакъеш. Ца хиннача тайпара дог ураецт ба гIалгIай.

Къилбаседарча Кавказера контрреволюци хоадамболлаш хIалакъяра хьогарча новкъосталга хьез тхо».

Орджоникидзе

Дийкхар лавтта молха кIурах,
Эттар керда зама.
Лавча дахар курра урагI,
Доаржадаь ший ткъамаш.

Салте, топ ший юстаркхесса,
Латт лавттага хьезаш.
ЙоархIаш яьнна улл из даьсса,
Мух ба хийцца хьекхаш.

Доацаш ца а.
Латт садикъа.
Коа чу вода шорта.
ТIаккха, ши пхьош хьал а хьекха,
Аравоал из гота.

Эзарз гота вийннава ара,
Гийртава бокъо яккха.
Фийг ираза тахан мара
Бийна-м бац цо цIаккха.

«Оаха дег тIара баркал оал Советски Россее а дерригача дунен къахьегамхой а баьчча волча Ленина, боахамаш дехача лоаманхошта новкъостал дарах. Къахьегамма ГIалгIай мехко ший беррига низ Iобулларгба из тешам кхоачашбара».

ГIалгIай съезда резолюци.

2 май, 1920 ш.

Діадахад уж, кхы гургдоацаш,
Хала шераш діадахад,
Хіанз са Даьхе, ди тІехь тоалуш,
Маьлхе яьнна йодаш латт.

Газета «Комсомольски племя», 11 апрель 1967 ш.
«Грознефта» объединене кьона бурувдеттархой ма мог-
га карадерзадеш боакх скважинашта кІоарген тІех-
кІоарген бурув детталга. Хіара шерра-шера балха
юкьекхувл технически кердадараш, бурув деттара тех-
нологи тоалуш йоагІа. Кьонача мехкдаьтта чакхдоаха-
рашен химикашен арахеца продукци, ший дикалга дил-
лача, дерригача дунен стандартий боарамга кхоа-
чаш я».

Молха ди дац сигла кьувкьаш,
Лоам чу эттад селаІад.
Парте тешшамеча новкьа
Нохч-ГІалгІайче чІоагІа латт.

Беркат дебаду цо лаятта,
ЙоархІех цІендеш, оасар ду.
Іаьржа дошув — мехкдаьтта
Мехка, хий мо, дукха лу.

Вайна тахан карагІдала
Низ хургбоацаш цхьаккха дац,
Революцен сийрда ала
Вай дегашкар діабаргбац...

АХРИЕВ ГІАПУРАХ

Иразе гІа боаккхаш,
Малх кхийтта боагІа,
Кьebarий га доаккхаш
Лаяттав хьо чІоагІа.

Хьо лаьттав, Ахриев,
Са дилла майра.
Хьона тӀехь талге мо
Къехой а хьайра.

КӀаьдвенна, гӀелвенна
Сецавац наькъ тӀа,
МоастагӀчоа каенна
Вайнавац цӀаккха.

Ще байракх бе елла,
Коача ды хехкаш,
Хьо лийннав, Ахриев,
Нохч-ГӀалгӀай мехка.

Дилла а догдаьхар
Делар Ӏа наха,
Цу тӀем тӀа, зиз санна,
Даьгар хьа вахар.

Хьо лийннав, Ахриев,
Наьрт санна лоам чу,
Ленна сийрда дош
Долаш хьай дег чу.

КОМСОМОЛЬЦАХ ЙОЛА БАЛЛАДА

Мух ба хьекхаш, массанахьа
Лоа кхест, аре готтаяь.
Тхьайса улла юрт йолчахьа
Хьо ва водаш; ва хьо цхьаь.

Къиза хиннад хьоца вахар.
ХӀанз кхайкор а хьатӀагӀерт.
Хьа моастагӀий, топаш яьха,
ХӀара саьнгар тӀехьа теб.

Цкъаза цѣаьхха саготдийя,
Шийла бала дег тѣа буж,
ДегІ оаго цо, тоѣадийя,
Кхайкош, кулг Іа урагІтувс.

Хѣаьта а водаш ва хьо, водаш.
Цу хьай низах тамаш еш.
Бѣаьхийчарна, шоай уж топаш
Йицѣюллийташ, бѣарахьеж.

Хьо ва водаш. Ва хьо цхьалха
Бийсан ара. Хала никъ.
Валар дѣауд хьона хьалхар,
МоастагІий хьа зовза лечкъ.

Лечкъалц духхьал хьох кхер аьнна-м,
Хов, хьо комсомолец ва,
Іа дог тийша, хьайца денар
Ленина из бакъ дош да.

Хѣаьта цѣагѣа цѣи ца ювзаш,
Тиша пальто кхелла тѣа,
Хьога хьежаш, ший садуаш,
Хьа берах йоа сесаг я.

Из я ягѣаш, хайна болг мо.
Из, хьа доттагІ, кхеташ я:
МоастагІий дег тѣа ловзаш болга
Іа дѣабоаккха хѣара гѣа.

МоастагІ, из ва кьиза, говза.
Кѣийлен хайча, майра тох.
Бийса йода. Лоа да хьувзаш,
Когий лараш кьайлайоах.

Цѣаьхха: — Сабар! — топ мо яьнна.
— Сабар! — эза тепча лак.

Тий. Гамага. Біалга санна
Цунна кіалха латташ саг.

Сесаго хІанз ягІаш ура
Шаьха бийса дІахьоргья,
Райкоме а кхоана Іурра
Цунга зехъа хьежаргба.

Лоа да кіаьда. Таувз барзкъо,
Чоалпингаш лег бага яй.
О, ма безам хиннабар цун
Цагла вІоахле, менна чай.

«ЖІале кіаза! ХІанз-м лавцар.
Ленин вувца, бежа маьл.
Кхоана хьона деша яьсий
Хургда Ленина къамаьл».

Ак, белургбац хьога біехал,
Нагахь вийхка вусе хьо,
Яьлар тепча, бийса ехар.
Нийса бера бежа пхо.

Цаьхха хийтар лоамий довкъаш
Хьувзаш санна гурмат яь, —
Комсомолец вежар новкъа,
Эккха санна, бийнаш даь.

МоастагІ латташ вар бос баха,
ХІанз а кхераш вар из цох.
ЛоархІа ца веш дІатІаваха,
Цо цаькха а тепча тох.

Тіаккха дІаэккх, унзарваьнна,
Цигар гаьнавала гІерт.
Бекхам тіехъа боагІаш санна,
Удаш, йорт цо дукха етт.

ХІаьта Іурра, дакъа дахьаш
Комсомольцаш коа баьхкар...
Сесаг ехкар ханал хьалха...
Шаккхе цхьана дІабехкар.

Яьлар бІаьсти, — ха дІайода, —
ГІамгІайх техар ховха зиз.
Фос яьккхача юхайода
Борз мо, юхавийрзар из.

Цаьхха лотаделар лавтта,
Іаьржадийрзар маьлха лир:
Цешца язъяь ший цІи латташ,
Цунна каьхат корадир.

КорзагІваьнна хьайзар чоагІа,
Каьхат парххе этІадир.
Хьожаш кхы а корадоагІий,
Гора увтташ из лийлар.

Хьалха а вацар из дог диза-м,
Лечкъаш вахар, борцакх мо.
Валар ший хургдолга къиза
ХІанз кхетадир дика цо.

Хезар цунна, хиннав воккха
Аьнна комсомольца воІ,
Юхь тІа хьацар техар тІаккха,
Корта геттар ІочутаІ.

Къавелар из, хІанз-хІанз яхаш,
Бекхам бар цун садуаш,
Комсомольца виІий вахар,
Даь доттагІий гІулакхаш.

Нагахь санна укх дунен тIа
 Полаш яле тамаш,
 Эггар йоккхагIйола къайле
 Саг ва шоана, халаш.

Шедар довза, тахка гIерташ,
 Хьежаш хул вай гонахь, —
 Седкый дунел чоалханегIа
 Сага хьoa хет сона.

Цун бухага кхача веннар
 Хела вахав «ахка».
 Хургдар дуккха а аттагIа
 Галактикаш тахка.

Лавтта мо ба сага корта,
 Я цун екхан, йоачан.
 Могаргдий-хьогI вайна хьав цу
 Сигленашка кхача?!

Хьав тIа доагIа наькъаш вайна
 Нагахь корадича,
 БIаьсти зиза датIаш санна,
 Даргдар дуне гуча.

НАГАХЬ САНА

Эккхийтаргдар цIа аз, цIа, —
 Хоза, доккха хилча фуд?
 Лотаергьяр машин, ха, —
 Дика, керда хилча фуд?
 ДIакьовларгьяр гIув аз, гIув, —
 Шийла, цIена хилча фуд?
 Вехкаргвар аз саг а дIа, —
 Гов-кеп, сибат хилча фуд?

Нагахь санна,
Нагахь санна,
Харцаргдолга хайча ца,
Нах а бусааш кІалбаха.
Машин а, се хилча ховш,
Эккхаргйолга, нах а бовш.
Глув а, дожаргдолга бер,
Сайна хайча, кьовларгъяр.
Саг а лоацаргвар аз во,
Во де воагІе, во де, во!

АХАРХОИ ПОЭТИ

Лавтта,
хург ма дар хьо пйрча,
Доал ца доре наха.
Ахархоcho фийг дІабийча,
Тоадаь, дика аьха.

Маьл бос хьона, лу хьо деза.
ТІаккха цхьа ха йоагІа—
Ийже этта бутт мо геза,
Бийсте фийг тІабоагІа.

Цкъа, пра зІок урагІтехе,
ТІабоал маьлха дийнахь.
Эгаш хул из, догІа дехаш,
Фу гур ца ховш шийна.

МергІилг, деча дІайха денош,
Матардода геттар.
Ахархо хьовз, хьацар легош
Декъача цу лавтта.

Мух боал, ша тох, кхыдар, кхыдар,—
Іазап тІаотт доккха.

Ахархочо ца деш фу дус?
Бера мо ю йоакхо.

Бийсан юккѣ урагетт из,
Сомабоахаш дезал.
Ялат кхедаъ вала герташ,
Мел са даа деа.

Иштта воалл поэт а денна,
Бокъо йоаккхаш шийна,
Ахархочо маькх луш санна
Наха дош ле, дийна.

* * *

Тахан кораш цендеш воал со,
Кхоана
 снйрда,
 ше ма боаггар
Цагла малх чубайтар духъа.

Тахан,
 Гурре хьал а глетта,
Воал со хьаьна лавтта оахаш,
Кхоана ялат гулдар духъа.

Тахан,
 дег тIа кулг а дилла,
Воал со комсомоле ваха,
Кхоана ялат гулдар духъа.

Тахан
 машар бахъан вала
Кийча ва со,
 кхоана тIем тIа
Воша ца валийтар духъа.

Тахан
ала, дувца доацаш.
Вахар,
вахар дезаш ва со,
Кхоана чоагIагI дезар духъа.

СОНА

Ак.
Ма дувца атта вахар,
Ваха атта дац.
Ювдал хетаргва хьо наха,
Со хьох тешаргвац.

Э-хIей, денош, масса денош!
Хет шух баьнна никх.
Сона дезац дIайха цIенош,
Сона — бокха никъ.

ДIалечкъаргья йоаца тIехье.
Лохаргьяц миho.
Валар, вагIаш пишкa юхе,
Къонал дIа ца хьо.

Массанахъа хьалхар юхьиг
Сайга хилар лов,
Со кхераш дац догIен мухи,
КIур баь хьекха лоа.

Сона лоамаш, фордаш деза,
БIаьстан сийна бай,
Иий цIена, бIайха безам,
Дезал беза сай.

Сона еза, веза, беза—
Шедар дезаш ва.

Фу хургдар-хьогІ со мо дезаш
Хилча массава.

МоллагІ дакъа иштта волча
Сона тоъаргдац.
Хьадехе а, дІалуш долчох,
Бехаш мах са бац.

Э-хІей, вахар — масса денош,
Хет шух баънна никх.
Сона дезац дІайха ценош,
Сона — боккха никъ.

Вахар, халкъо даъд хьо дошо.
Со хьо бахъан ва,
Зизай цлов мо сай ткъаб кхоъ шу
ДІале кийча ва.

Цудухъ хургда, са дог хаххе
Керахъ детталуш.
...Валар, вагІаш пишка юхе,
Къонал дІа ца хьо.

ЗАМАН ВОІ

Хетаю Яндиев Джамалдина

Бе-башха вац, къаъна, къона.
Вай вувцаргвац моллагІ къонах,
Къонахий ба дуккха лаьтта.
Вай вувцаргва, ший са денна,
Вай поэзе блоагІа хинна,
Данм фийла, цІена лаьттар.

Октябраца са чуденна
Ший халкъ хестош, новцІолг хинна,

Дега иллеш декадора.
БІарг латтар цун лоама бихъе.
Хьалкхувш йоагІа къона тІехъе,
Ший дегаца къаьгга гора.

Вахар. Къаьстар, седкъа хинна,
Отта а яь гила санна,
Шийна йилла хинна зама,
Вижар,
Лаккха лоам тІа ваьнна,
Сабар денна аьрзий санна,
ВІашкадехка коача ткъамаш.

Со тешаргвац хьалха санна,
Дог гІоздоахаш хІара денна,
Малх хьежаргба сайна яьлча.
Доккха хьаькъал шийна денна,
Заман визза воІ а хинна,
ДІавахар из — лоаман лаьча.

ПОЭТАГА

Сабар,
Поэт,
Ма ле сих.
БІаьзза мехка чакх хьо вала,
Довза дунен праз, бала,
ТІаккха язъе стих.

Лаха,
Тахка,
Уйла е.
Наьха хьаштдар Іа хьальэца,
Дош хьай дег чур доагІаш деце,
Халахь, эшац ле.

Давкъаз ва хьо, из ца хой.
Хьаб чу сага сийрда кIерам;
Бовргбац хьона нах кьинтIера,
Iа уж Iехабой.

КАБХАТ

Сагта я сона, готта я чоагIа.
Машинаш жа санна улицах йоагIа.
Вада дог доагIа са, уж бIаргаяйча.
Со сенна лела-те укхаза вена.
Самукьадаргда са, лувчаргва цIавеча,
ГIув чура ведарашца шийла хий а дена.

ЛОАМАШ

Давй сий санна латт шо, лоамаш.
Фу саг ва-хьогI шо хьалдеттар?
Фу низ ба-хьогI, цIерца боагаш,
Шун кера чу бутув деттар?

ЭТЮД

ДогIо йшлар лавттан юхь,
Гата-м хьакханзар.
Хиш латт навкъашка цудухь,
Докьадаланза.

ПУШКИНГА

Дуне мел да
Наха везаш вахаргва хьо.
Хьа цIи йовлехь,

Баьга баргба
БІайха малх.
Хье хьакхелла
Льатта санна беркате ба
Хьа поэзен сийрда хьаст.

Кавказ тахан
Хьога доккха
Салам дайташ я, тха Пушкин.
Со из салам дІале венав.
Цхьан юкьагІа вай шиь мара
Дац дунен чу.
Кхыйоа уйлаш сох дІакъаст.

Вахара дукъ халахийтта,
Дог-са ийша,
Се висача,
Массаз санна
Хьо волча вена,
Хьа из томик деша волл со.
Са паргІатадоал са тІаккха,
Аз салоІ.

Лоаман дото тхир дашанза
Да аз хьона
ГІалгІайчера,
ЧІоагІа лорош,
Дена зизаш.
Дунен гигант,
Наха цІаккха вицлургвоаца,
Россен сийлахь-
Воккха воІ.

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ

Хаьдар кьона вахар.
Нийсса бера пхо,

Ва, са нана-Даъхе,
Мичахь хиннай хьо?!

Цо хьа мукъле бахьан
Дог а дIалургдар.
Цудухь хет аз тахан:
Хьо мичахьа яр?

Из вувш гацар хьона?
Корта хьа чутаI...
Вежар зиза санна
Россе сийрда воI.

Гоннахь латтар лоамаш,
Гуш дар поэт вувлга.
Ай, маганзар шоана
Лаца айдаь кулг!

Оаш из лоро везар,
(О, из кьиза ха!)
Шуца бар цун безам,
Шуца лоIар са.

Зама латта йодаш,
Поэт дийна ва,
Байна, боацаш бараш
МартыновIар ба.

Вахар эргадаьккха,
Баха хайшаб нах.
Бовргбац, бовргбац цIаккха
Хьа поэзен малх!

Сайна хала хилча,
Хьоца аз ^{fy}салоI.
Латт хьо даим дег чу,
Россе сийрда воI.

Сай цІагІа кхерамзле я моттар сона,
Цхьабакъда цІен пенах баьллабар бІехал.

Каст-каста лувр вай шиъ, цхьабакъда цІаккха
Тийшаболх Іа бергба моттацар сона.
Сох шалта лечкъаеш, бетта чур яьккха,
Хьо лелаш хиннавар,
из хацар сона.

Кхеташ ва, атта дац сага дог тахка.
...Лоамашка дар вай шиъ, саг вацар гонахь.
Хьох къахкаш вацар со,
мича Іа ахка
Вохийтаргва аьнна дагадар сона.

Вежачар гІаттар со, доханзар денал.
Керта тІа цу дийнахь лоа-м дижар сона.
Сайна мо тийшаболх, Іа дегІалвена,
Кхычоа а бар кхераш,
дагадоал сона.

ДОГ ЦІЕНА ХИЛА, САГ

Бера багар доагІа из цхьалха дош санна,
Хьо дика хила, саг,
дог цІена соца.

ТІаккха со а безаме
хургва велавенна,
ТІаккха Іа а сона баккха мег ловца.

Аз хьайна зем боацаш халахетар дича,
Хьаь юкье шод бехкаш ма вувла гаьна.
Хьаст зийна беций Іа: кхертІо чубежача,
ХьаІаш хул из чехка, мІад тІера яьнна.

ГІалатах тийшаболх ма ала цІаккха.
ГІалат-м моллагІ воал, иштта да вахар.

Хъай доттагI вале а, юстараваккха,
ГIалатах, дув буаш, тийшаболх яхар.

Сох къахкаргвацар хьо, со хъайна вайзача,
Мел дукха дахарах, лоаца дац вахар.
Бакъахъа дацар-те вай даха хайшача,
Гаържа уж цатоамаш юкъера даъха.

ИРАЗ

Ший нана ца йовзача бера ираз —
Цох ираз да мишта оал.
Тем тIа да венна дисача бера ираз —
Цох ираз да мишта оал.

Пиша, воша воацача бера ираз —
Цох ираз да мишта оал.
Мохк а, цIа а доацача бера ираз —
Цох ираз да мишта оал.
Бакъда, ираз дола нах
лаътта дуккха болаш ба.
Шийца ираз дола саг, ше а
доккха ираз да.

КАЗАХСТАН

Сулейменов Олжасага

Казахстан, са Казахстан!
ВIаший дувца да вай дукха,
Хозий хьона дега мукъам?
Ийс бIаъ пандар бек са дег чу.

Дего чувхабаъб са накха,
Уйлано со массаж накъа
Ваъхав — хьона ховш из хилча!

Кхоачашхилар дагалаьттар:
Юхавена латт хьа лаятта
Со, са еза Казахстан.

Казахстан, са Казахстан!
Могаргдий хьа сий де сага.
Хьа аренаш яьхкай дага,
Сийна бос боа кьахьа кьаж,

Бийсан уда акха ремаш,
Хьа комбайнаш — лаяттар кемаш,
Хьа лоамашкар, зизай хьаж —

Шедар, шедар латт са дег чу.
Хьо тешалахь, сайна мегча
Хьоцар кьастаргвацар цIаккха.

Казахстан, са Казахстан!
ВIаший дувца да вай дукха:
Хьалхха галстук йийхкай укхаз.
Низ бац берал дег чур даккха.

Хьа хий мийнад, бартал вижа,
Буаш лийннав аьрга Iажаш,
Когаш берзан иддав масса.

.

ХИРИЙ — СА ВЕЖАРИЙ

Хетаю Цагараев Максима

Хьалла лоама йистте хайша,
Шоай бе лувцаш кьона малх,
Бала байза, хало Iайша,
Са вежарий — хIирий бах.

Ираз бахьан турпал санна
Боагаш дукха дIанхаб.

Цу гулакха ший са денна
Коста тахан, вайца латт.

Коста, ва хьо веза наха,
Хья муглараш сийрда доаг.
Хьогар яйзай сона хьалхха
Хирий оамал, хирий дог.

Иристон, хья лавтта вена,
Хья юрташка голла лел:
Сона гу хья халкья денал,
Гу барт-цхьоаго, эхь, эздел.

Латт хья кьоаной попаш санна
Гой, ха-зама царех хьог.
Царгар къаьгга яйзай сона
Хирий оамал, хирий дог.

Хья кагий нах, ткьамалбаьнна,
Мехка дай а хинна латт.
Хья лавттан га лотаденна,
Эттад ховха селаад.

Ший бухь билла йода кьонал,
Нийса боаккхаш хара ког.
Цунгар яйзай, яйзай сона
Хирий оамал, хирий дог.

Мехкараша, хабар доацаш,
Лакха лоаттаду хья сий.
Сона шаякья тоьаргдацар,
Бувца велча мехкарий.

Хоза ба уж, лер да кляда,
Баргаш керам санна доаг.
Царгар яйзай сона хьадда
Хирий оамал, хирий дог.

Иристон, хьа сийрда кхоане
Тахане а хьагуш я.
Сапаргата ба хьа ноаной,
Бераш унахцена да.

Иристон, хьо лоаман зиза
Санна маьлхе лепаш йоаг.
Влаьхий хеташ ва со яйза
Хьо, хьа оамал, гулакх, дог.

АХАРХО

Халла лувзаш дахчан ши ког,
Дахчан ласаш еташ,
Водаш ва из,
Лазаш да дог,
Лазаш да из геттар.

Водаш ва из.
Цун клайденна
Чош ловзаду миho.
Вахар дезаш ва, бер санна,
Пенсионер-темхо.

Кадаш вац из.
Цун уж когаш...
Хайт, цун доаца когаш!

Цхьабарашта-м дезац когаш,
Ций мехкадеш ара,
Латаш, тохаш, блеха лараш
Цагла чукхахь мара.

Курра айбаь ший клай корта,
Водаш ва из шортта.

Барга мел гур да цун кхоаччар.
Юхасоц из цаьхха:

Лаьтта...
Лаьтта...
Бларг ма кхоачча
Уллаш да из аьха.

Сеца латт из.
Цун из ши ког...
Хайт, цун боаца ши ког!

Къоначарна когаш деза,
Пола духьал аха.
Халхаяьлча шийна езар,
Теххьа вувла халха.

...Шевар тхьайсав.
Лампа сега,
Из хул вагаш иштта,
Когаш дийна долча сагах
Лавца яз деш книжка.

НЕМЦИЙ ИИИГ

Город юташ бар фашисташ.
Сацаар цар пулемет.
Вай салташта яйра кхесташ, —
Хьахозар бар немций мотт, —

Иииг, майдан тIа а яьнна.
Гонахь детталора пхорч.
Юххе улар дакъа... наьна,
Щеш хьалйиза яр цун коч.

Салтий хIанз-хIанз яхаш хьежар.
Фашист хила мег цун да...
«Иииг ювргья,—
Цхьанне дехар, —
КIалхарьяккха пурам да?»

..Тюм сецабар...
Салтий хъежар:
Немций йиҥг ловзаш яр.
Йиҥг кӀалхаръяьккха венар
Байнарашта юкье вар.

ДОШО ГЮЗ

Дахар дувца дац вай тӀера.
Хано лоамаш а дашо.
Бакъда тахан дагадера
Шовзткъе ялхлагӀ меца шу.

Ца хьалдизза дар тхо наьна,
ЗӀамга бераш...
Кхаьччар ловш,
Дезал кхаба оарцагӀъяьнна,
Бийсан, дийнахь Ю ца ховш,

Хала лелар нана, хала.
Цхьан дийнахьа бехар низ —
Буртилг миссел тхона дала
Ялат доацаш йисар из.

Ураоттаду ший денал
Нанас.
Бахаб тӀера бос.
Ший сзара кӀанто бенна
Бар тха цагӀа дошо гӀюз.

ТкъестлагӀа яьнна йиша, —
Цун керахьа дуккха кьувл, —
Улл дуненах дог-са пийша,
Яла йийрза метта улл.

Магац дагадар дӀадувца
Нанна,

Еха я цун оаз!
Пою, везар дагалувцаш,
Ловзо шийна бенна гоз.

Шортта Юхайр йиий метта,
Тера юврга данийсбир.
Нанас шийга ала гертар
Унахочо кхетадир.

Гоз Юбежар бера лавтта —
Теххьар ираз чудийрзар,
По!, бларгашка хий а этта,
Пенагахьа дайийрзар.

Га дар ара, бирса, шийла,
Тхо наьнага хьежаш дар.
Из кхачалехь тха йишийна
Ялла дилла хиннадар.

Дадахад уж кхы гургдоацаш,
Хала шераш, дадахад.
Цу шерашка йийша морхаш
Са бларгашка хланз а латт.

ЦИИ МОЛХЕИ

Лелх ди.
Делх ди.
Ци, молха,
 молха, ци.

Царна юкье уралатт вай.
Царна юкье дийша ухк вай.
Цера юххе латт моастага.
Молха юххе латт доттага.
Мехка кара тхайса ухк
Бераш. Урабага мохк.

Цхъанне хъшк хъакхувдаду,
Вокхо кулгаш духьаллуви.
Вайна, вайна бIаргагу:
Сийгаш, доагаш, феца хьувз.
Наха гIанахь

духьал ух
цIера малх...

О, са даьла, ма дукха, тхьайса
бада нах!

АТОМ

Атом,
Хьо а аз йохаяьй.
ТIаккха яьй хьагул.
Инкубатор чу хоаяьй,
Ховргда-кх хьох фу хул.

Таьлми да хьо, таьлми да.
Дуне гIовга латт:
Керда седкъа хьахургба?
Е харцаргда лавтта?..

АЪРЗЕШТА ДУХЬАЛ ЯЗЪЯЬ СТИХОТВОРЕНИ

Массане йоах: «Аързи! Аързи!»
Да ма хъакха хьа!
ХIана лоархI хьо селда еза?
ГIерт со бахьан ха.

Хоза хила мег хьо чоагIа?
Майра хила мег?
Халхархо мо, гон тIа йоагIаш,
Тайна ду Iа нек.

Со латт сигла урагІхъежаш,
Юхатетга кий...
Сухал, денал, дикал лерхІаш
Ду хургда хъа сий?

Е оалхазарий, майра леташ,
Доаха хургда га?
Иштта деще, вац со кхеташ,
Хъа сий фу сий да.

Ак! Цхъаккха а белгалдаккха
ХІама даллац хьох.
Геттар сий деш, хъа цІи тІаккха
Наха хІана йоах?

Лавтта цхъанне дац йоах хинна
Хъадар санна куц.
Поэташа, турпал санна,
Хьо стихашца ювц.

Мехкараша шоай кагий нах
Хьоца тарабу.
Да ма хъакхарг, из хъа сий-ма
Массане а ду.

Хозал, сибат аьнна, нагахь
Къовса делча вай,
ГургІаж еций дуккха хозагІ, —
ЙиІий дегІ мо кІай.

ТІаккха майрал? Уккхаз сайна
Хетар аргда аз:
ГургІаж я хьол дуккха майрагІ,
Ший неш йийча, из,

ЦІогІа техе, корта хьалха
Сиглар Іочухьад:

Чудуз шортта,
сарахь малх мо,
Бларгий селаҫад.

Гарагҫураш? Къа ца хеташ,
Шоаех йийча цаҫ,
Уж, го боахаш, гийла екаш
Лавтта Јочутеҫ.

Хавта аьрзи? Йий оаш зийна?
Доаде бларчча Јул,
Валла сагта яц из, шийна
Даа хилча дулх.

Из а хила деза дийна,
Кхехкаш дҫайха ций,
Берзо санна, цо чунийна,
Гийг юзаю ший.

Јостар Јохов тҫаккха гаьнна,
Ценъеш блеҫа зҫок,
Јагаш хул из, паччахь санна,
Бларг цуч шийла боаг.

Цеша йиза мҫараш, накха,
Денна — ций, ций, ций!
Тҫаккха, тҫаккха (да ма хьакхарг!)
Хана ду цун сий?

Цкъа дҫаэттар кхер вай дохар,
Цох дувле а зе.
Цхьаццадолчоҫ юххьар юҫа
Езар уйла е.

Паччахьаша хьалха цунца
Кхерабора нах.

Къиза Гитлер цун суртаца
Къовла гертар малх.

Езац аьрзи! Со ва духьал!
Алал, аьрзи йий,
Куркъий накха баа ихар,
Мийннар къона ций?

Бакъдар даккха деза дерзан,
Лусташ санна тай.
Аллане а сагах аьрзи
Ала дагIац вай.

«Аьрзи», — яхаш, шо ма хьежа.
Цунна гIойла вий!..
Дукха мийннад цу аьрзеша
Адмий цIена ций.

* * *

Бала ба са
Бала ба са, —
Уйла, хьона чу мёл доссар
Да са айхха бала болаш,
Цудухь ва со ираз долаш.
Сигаленех ба са бала,
Космонавтех бала ба.
Лавтта оаге — ва, дIахалаш! —
Цунца а са бала ба.
Бутт дIалаьца, сигла латте,
Хиво Iаьржа талгIеш етте,
ХIанз Артеке волча виий —
Массанех са бала ба.

Гулакх да са,
Гулакх да са, —

Бларгаш, шоана хьагуш мелдар
Да са айхха ггулакх долаш,
Цудухь ва со ираз долаш.
Мукъа Вьетнам латт хьальэтта —
Цунца са дог-уйла я.
Аьшксаьргашца йийхка латта
Чили, хьоца ггулакх да.
Фашизм езаш тахан леткъар,
Урс бе делла бийсан лечкъар,
Ца-ков доаца миска болгаш —
Массанеца ггулакх да.

Бувзам ба са,
Бувзам ба са, —
Дог, хьо тоха мел доллийтар
Да са айхха бувзам болаш,
Цудухь ва со ираз долаш.
Морхаш, шуца ба са бувзам,
Форд, хьоца а бувзам ба.
Блаьстанара бух ба ловзаш —
Са цунца а бувзам ба.
Сигле, лаятта, гаьний гганаш,
Денар, доаглар, таханар денош —
Массанеца бувзам ба.
Саг ва сомадаьккхар лаятта.
Гой, из воагаш, лаятта эг.
Малх ба сиглен юккье латтар,
Дунен юккье латтар — саг.

ЧИЛИ

Тийшаболх!
Ва хиннабац хьо
Хьайца доацаш,
Дохьаж доацаш,
Харцо йоацаш хиннабац.

Цудухъ хургда: бисабац хьо
Хъа ца лоацаш,
Лак ца лоацаш,
Бекхам боацаш бисабац.
Ший мохк бехкар, — хиinnaд хьалха, —
Оллаш хиinnaв гаьнах хьал,
Е кхертЮй тладетташ наха,
Ювсар юташ хиinnaй кIал.
Питам, оакхал леладерий
Доахаш хиinnaд метташ хъа,
ХIаьта наьна сий доадерий —
Сардам хиinnaб текха пхъа.
Къу лавцача, теххе диг,
ДIадохийташ хиinnaд кулг.
Чили, Чили, къона Чили,
Денал долча халкъа Чили,
Фу тайпара бекхам, ала,
Оза беза хунто? Хьона
Кач а делла оалал, бала,
Юоае гIерт хъа мехка къонал.
Хъа мехкарий, къонгий ткьамаш
ЗIанарашца дехка гIерт.
Хъа хьамара деба канаш
Дег чу къувлаш санна хет.
Чили, сона бIаргашкар —
Боадон юкъер хьеж уж хъа, —
Чили, сона хъа иллешкар, —
Набахташкар хоз уж хъа, —
Гу хъа бекхама из кIийле.
Лоацаргда моастагIий лак.
Малх ше санна хургва сийле
Хъа мехкара хIара саг.
Доаккхаргда Ia мукъа са.
Со теш: юоагIаргья из ха.

Сахиллалца ада дий са? —
 Лийго гIанаш доажаду...
 Тона хи чур Iаьржа бийса
 Тона лако лораю.

ГАЬНАШ ЙОАХАЧА ХАНА

Аьшка тросаш кач а тувсаш,
 Тракторашца эгош, увзош, —
 Лавтта, лелхаш, этI, —
 Нах боахк гаьнаш йоахаш, тедаш...
 Наьна багар дийна царгаш
 Йоахаш санна хет.

ЛИЙГ

Гарре пона хи оагабеш,
 Кхийттар пра диг.
 Хьастар хи кьург бе ца кхоадеш,
 Лоам чу хьедар лийг.

ХIара гIа дар эгаш, делхаш,
 Кхайкаш хIара ткьов:
 Диг массаза кьага маьлхе,
 ЙоккхагI хулар чов.

Берда йистте бахар гора
 Лийга биъэ ког,
 Хьаэккха мо детталора
 Цун керара дог.

ЮхатеIаш, хIанз-хIанз яхаш,
 Иочухьежар из:
 «Фу даь дол-те аз укх наха?
 ХIанад дуне кьиза?»

Хи Юбежар, из хи тIаккха
Шаьрбе эттар саг.
Ючукерча, кIалтIаиккха,
Ахка дахар лийг.

Саг ва раьза.
Халхавувлаш,
Вода, мала хий.
КIеззиг лакхахь лийг да уллаш,
Тош тIа ухаш цIий.

* * *

Нагахь санна, топ, хьо яьлча,
Цхьанне вахар хад.
Цудухь хургда: цу хьа хи чу
Давм шелал латт.

АХАРХОЧУН ЮЙРЕ

Ахархо лел сецца гIетта,
Шортта коара аравоал,
Лоалахошка вода тетта:
Юйре дика хийла оал.

Лотаеннай сигле. Цаьхха
Лоамах малх хьалъарабоал.
Цунга, гув тIа ваьнна, лаьрххIа:
Юйре дика хийла оал.

Ше хьош санна боккха кхаа,
ТIаккха юрта аравоал.
Хига, хи чур чкьаьрашка а:
Юйре дика хийла оал.

ХьунагI вода, ийца кхаа,
Шийла хи цо мархIаболл,

Цунга, хIара гаьнага а:
Гуйре дика хийла оал.

Оалхазараш, гой, шуга а, —
ХьунагI гIолла из чакхвоал, —
КIормацашка цо ший дагар:
Гуйре дика хийла оал.

Цул тIехьагIа, са мукьдаьнна,
Шортта гота ларавоал:
Ший тайпара дика, хьаьна
Хул цо боаккха, тосса боал.

НАЬСАРЕ

Доккхий мехкаш сайна делча,
Фордаш, кемаш хьа да аьлча, —
Дувца эшац из, —
Са даьсара,
Сай Наьсаре
Лург ма яцар аз.
Дукха лийннав араьхь,
Адмаш, шахьраш гуш:
Дицлац сона, халаш,
Даьхе яха дош.
Хиннав Гюго мехка,
Хиннав Анкаре,
Ялац дагар цIаккха
Нана-Наьсаре.
Даьхе — кортамукъа лаьча;
Тоаеннай беса.
Даьхе, нагахь хьох со ваьлча,
Хадаргдар са са.
Са Наьсаре,
Са хьоцара
Безам боккха ба,

Біаьз біа шера
Со хьо езаш
Лабтта вахаргва.

ІУЙРАННАРА СУРТ

Цхьанне цІи сог лоама дехьа,
Бийса бийца яьннай фьаьлг.
Цхьанне, ваха, анаюхе
Кхессаб цІийбаь аьшкасаьрг.

Цхьанне, малх, ший меттар боахаш,
Пишка чура аратетт.
Наб дІайовнза латта лоамаш,
Нажарг йолаш санна хет.

Сийна фо латт боалий беша,
Балха арабаьннаб нах.
Нажарга тІар Іо а бежа,
Сигла бахар ахкан малх.

Из яр са воІ когаш ваха Іуйре.

ЮРТА ВАЬВ СО

ХІара бус-бус лелх со ура,
Бов мо корех арахъеж.
Лампаш йоагош, шера урам,
Со бегвоахаш, белакъеж.
Уд трамвайяш, са цІа эгош,
Машинаша цІогІарч детт....
Цкъаза сай дог, дог а доацаш,
Мотор болаш санна хет.
Чархаш, чархаш, таташ, лампаш
ДІа-са, дІа-са, дІа-са уд.
Со цар энжи дІа-са ветташ,

Уллув ваьккха шоанца вуг.
Масса уд со. Кхоаву ле а.
Тормоз етт аз, етт аз ка...
Вай шиь, город, со каде а —
Влаший хоттаенна га.
Бакьда, хьох дIакъаста моге,
Божаргба са дег тIар мухь,
Вужаргва со баьца юкье,
Сигленгахьа йолаш юхь.
ПаргIатваьнна улларгва со,
Модз мо хеташ къахьа къаж,
Дог Iаббалца йоахаргья аз
Лавттах йоагIа баьца хьаж.
Жийна тIехьа бода Iаьхарг
Гургба сона, кIаьнк гувргва.
Бакьилга юхьанцар Iахар
Хи йнестера хозаргда.
Араваргва Iурра гота,
Бай аз кIалтIартохаргба,
ТIаккха саррахь ваьнна гув тIа
Космонавт мо лавттаргва.
Латтаргва со, дош ца оалаш...
Аз из нигат сайца даьд...
Бехк ма баккха Iа сох, город,
Юрта ваьв со,
Юрта ваьв.

АЬЛА КОАРА

«Волга» йода масса, кIаьда.
Гаьннар город я хьагуш.
Трубаш чура Iи мо яь тIар
КIур ба сигла хьалъухаш.

Аз яхь сайца, яхь бий бизза
Холах яьккха екъа буц.

Цо дувц сона аз сатийсар,
Берий ханар фаьлгаш дувц.

Босех хьерча бийгий навкъаш,
Мангалхоша мийнна хий,
Акха кхокхарч, савкха лекъаш,
Ардакхех даь керда тий, —

Фуд ца дувцаш аьла коаро!
Цох хьаж йоахаш вагIа со...
Сона духьал йоагIа город,
Масса йоагIа,

масса сов.

ВОЛЛЕ, СА ВОI

Волле, са воI, волле соца,
Юрта гIоргда вай.
Сецца арадовргда аха
Тхьайса улла бай.

Аз лоамашка эмалк хехка
Юмавергва хьо.
Хьа палчакха ткъам, ка етташ,
Ловзоргба миho.

Глувнаш яха, чкъаьрий лувца,
Хьекха шийла буц
Юмавергва, волле соца,
Тоалургда хьа куц.

Шортта зизаш дола моттиг
БIаргаяйтаргья.
Воккха хилча, хьай езара
Iа уж кхухьаргда.

Аз оалхазарий бѣнаш довза,
Повза хІара га,
Аькха лорш, кІийлен вагІа,
Телла доахаш са,

Іомавергва, са воІ, волле,
Мекъа хІанав хьо?
Хъаж яьккхача, дицлургдоацаш
Да цигара фо!

Хъа къаман никъ цигар боагІа,
Цига боахк хъа даьй.
Волле, са воІ, волле соца,
Юрта гІоргда вай.

ВОІ

ДІавода из,
Дорх а венна,
Сесагаца къамаьл ца деш.
Балкона тІар,
Велавенна,
ВоІ хул цунга кулг леста деш.

ВоІ айву цо, юхавена.
Ше а хул из велавенна.

ДІайода из,
Нил тІатехе,
ХІанз къастаргда вай ший аьнна.
ВоІ хул корах,
Велакъежаш,
Техъахъежаш ший цу нанна.

Когаш гІерте а дІадаха,
Дего йоалаю из юха.

ВоІах доал цар шинне цІній —
Ши берд лаьца улла тІній.

* * *

Ди даьккхар аз цагІа воацаш.
«Могаш-маьрша дий-хьогІ бераш?»—
Уйлаш сол а хьалха уд.

Ябакх хьийкха бат а йолаш,
Хачилг йоацаш, загІе белаш,
Сона духьалбоагІа бутт.

* * *

Ши сахьат да днѣ шу даьнна
КІаьнк тха беша удаш лела, —
КІормац лаца гІерт.

КІормац дац из, да из вахар —
Эмалк санна иккха бода
Заман лоаца берд.

* * *

Кхеста яьлар бІаьстан хьайра:
Іа дІадахар уст мо дувхьаш,
Бийца даьнна кьаьна фаьлг.

Ийчен лагІаш тІа Іохайна
ВагІа кьоано, кетар ювхаш,
Юххе — хачилг йоацаш кІаьнк.

* * *

БІийг мо ловзаш дода шовда;
Ипесте боккха яй ба кхехкаш.
Бун чур цаьхха баскилг Іах.

Трактораша еко аре.
Бларг ма кхоачча —
Гота арабаьнаб нах.
Гаьржа оахам:

* * *

Влашкадолхаш дац са бларгаш,
Сахиллалца лампа йоаг.
Ва мух, йнта кора гаргаш,
Этга ма де дог.

Вахар вахар тга-кгал даьккха,
Атта лургвар виц,
Бакьда хьо сай дагар ваккха
Магац сона,
Бац са низ.

ГЛА ЮЛЕГ

Мух а боацаш геттар
Кгаьда ера сайре.
Тахан сона гаьн тлар
Гга Юлегаш дайра.

Тгом бац мехка латташ,
Бер да коа тга делаш.
Алхха гга да-кх лаьтта
Легаш,
Легаш,
Легаш.

ТРАГЕДИ

Зизаш делар, елар гаьнаш,
Малх а белар,

Цхъа ди хьалха, селхан, селхан
Мича бар уж?!

Дар вай латташ, царга хьежаш,
Байна белам...
Іа, дог деха, са кулг цӀаьхха
Хийцар бера.

ДӀаяхар хьо, юхь хьаллувцаш,
Елхаш, елхаш.
Со, лоацвенна, тӀехьа хьежаш,
Латтар маьлхе.

ВУВЦ СО

Вувц со, кьона ва из яхаш.
Іоах говра тӀа ховча вац.
Сай говр хьогге оттаяьӀ аз,
ХӀаьта а хабар хадаш да.

АЬЛДИТ ДУВЦАР...

Аьлдит дувцар лаца воагӀар,
Цкьаза цӀаьхха дов са лер:
Сага меттах кхер со чоагӀа,
БӀехалех а кӀеззиг кхер.

ДАЬЛА ХАЛХАР

Эсамбаев Махьму

Щерца доагар доккха дуне,
ДогӀа доацаш, сов дӀоахденна.
Лаятта уллар дийрза уне,
Лелхаш уллар, даькьаздаьнна.

Малх хьалбоагIар Iаькъя санна,
Пишка чура араяхъя.
Саг а воагIар бIалгIа санна,
Боккха бала дег чу бахъаш.

Изи малхи, малхи изи
Шортта цхъана айлуш боагIар.
Малх хьалбоагIар бIайха,
кънза,
Саг зIийрг санна шортта воагIар.

ЦIаьхха ткъамаш айдир миho.
Малав мекъя, малав маьлхар!
Ала хинна урагIъухар,
Кхехкар сцена, сцена лелхар.

Чухерц, чухерц лакха лоамаш
Сигале эг фата санна.
Гетт оалхазараш детташ ткъамаш,
Кхехк кхуркхолгаш, кхехк снхденна.

Мехкарий болх хи тIа тайна.
Ахархо воал гота ара.
Кхаьча лепа боалаш санна,
Сцена йоагар, лестош ала.

Сага дегI дар сетташ, эгаш,
КIаьда мух мо баьца юкье.
Тхъайсача хи тIа кхаьча саг мо
Истхилацар зал, садикъя.

Маьлха зIанраш хьежар тайна,
КIай кемаш мо йолхар морхаш...
Из дар сона хьалххар дайна
Даьла халхар — сага халхар.

ТУРИЩЕВА ЛЮДМИЛА

Наьха лавтта. Наьха глала.
Наьха навкъаш. Наьха хъаж.
Тенна мистер, бага — глаьле,
Яа санна шийла хъеж.

Клезиг длахо, — кнеса бийнаш, —
Латташ баьде ординг я:
Гаьржа туфлеш, Гаьржа кийнаш,
Хьатлаетташ Гаьржа Ин.

ЮхатеI уж, — из да кхералга, —
Де гIерте а мехка доал.
Маьлха зыьлг мо йиткъа йиIиг
Юххе гIолла дIатIехIюал.

«Люда йоагIа!» — яхаш шортта
Нах ба хъежаш цунгахъа.
Курра айбаь йода корта,
Майрра боаккхаш хIара гIа.

ДоттагIаша, цун цIи йоахаш,
Зизай курсаш духьал тувс,
Гаьржа ординг, сатем боацаш,
Мозий санна гонахъ хьувз.

Глала хьаотт сийрдаяьле
Сарахъ,
детташ цIогIарч да:
Массехк эзар саг ва зале,
Шозза дукхагI бIаргаш да!

ЙиIиг царна духьалйода.
Цхьаккха вац хIанз хулаш йист.
Хьона мичар, алал, Люда,
Бенаб селла боккха низ?

Юхасоц хьо. Фуд хьа дага...
Бяргаш сийрда делакъеж.
Телевизораш хьалсега,
Дерриг дуне хьога хьеж.

Бявсти баь тIа арадаьнна
Лийг мо хьувз хьо, хоза кхест.
Хет хьо лавттар йоацаш санна,
Сиглар еча санна хет.

Поккха зал я готта хьона.
Прожектораш сийрда йоаг.
Къаьначарна лу Iа къонал,
Къонабарий айду дог.

Малий, мичар я из йишг?
Корта моастагIий чутаI:
Я из Терешковой йишилг,
Я из йизза Россе йоI!

ГIАРАГIУРАШ

Гуйра.
Лаккха ай а енна,
ХIанз мо хIара, хIара денна
ДIаухаш латт малхбоалехьа
ГIарагIураш...
Царна тIехьа
Топаш ювл, цIера тIоа сегаш.
ГIарагIураш, цхьацца легаш,
Чулег лавтта,
 енна,
 дийна.
Иштта хIара,
 хIара дийнахь.
Йелац моастагI топ ца тохаш:

Гийла Iах уж, хинна бохам,
Ткъамах кхийтта е дегI аьча,
Шоашта юкьер цаI дIаяьлча.
Юха

 мугIара дIа а эйтта,
Унзар Iочухьежаш лавтта,
Шоай тхьамада хьалха йолаш,
Йолх уж лаккха сигал гIолла.

Йолх уж Iа ца хулча яха.
Никъ ба чаккхе ца гуш бIаьха.
Топаш латте а тIехьа эрз мо,
Низ-м бац уж юхаерзо.

ГIАРАГIУРАШ ЦIАЙОЛХ

Шортта

 айлуш,

 айлуш,

 айлуш,

ЦIогIарч детташ вIаший шоайла, —
БIаьсти яьннай цар сатийса, —
Йолх уж тесса тай мо нийсса,
Йолх уж,

 йолх уж шоай цIенгахьа.

ГIарагIурай дег чу тахан
Ираз дессад, доккха ираз,
Дац из ираз оза тараз.
Йолх уж майра,

 кура йолх уж.

Михо лехка йоагIа морхаш
ТIехьают цар шоашта гаьнна.
Ма кийчъеннай тайна гаьнаш!
Бераш санна тIехьауд уж,
Когий пIелгаш тIа а увтташ,
Лестаду цар диткъа ткъамаш.

Малхах ю аз йоккха тамаш:
Гарагурай оагув лавца,
Из а, бер мо, бода царца.
Кхетаду аз цар гадъяхар:
Хала дош да Давхе яхар.
Давхе лархIа кьонах веза.
Цхъавар ца ховш хул из безам,
Цу тайпарча сагах чоагIа
Къахет сона,
Хета а доагIа.

СЕДКЪА

Вар со уллаш, кIавд а венна.
Бакъилг Iавхар лоам чу йиткъа.
Баьцал гIолла
КIавдда бена,
Са навкха тIа бежар седкъа.

МархIабехк аз, бувлийт карар.
(О, из багар деза сона!)
Баскилгаш да Iехаш даггар,
Хьекха улла буц къег гонахь.

Эса дода, бутт а ийца,
Юкъ, йою мо, эза йиткъа.
Са навкха тIа, бер мо тхъайса
Улл сиглара бена седкъа.

ДАРЦ

БIоагIа тIехъа буташ бIоагIа,
Кхьча юртар тхо цIадоагIа.
Мух ба хьекхаш,
Iавржа,
бирса.
Кхерам бахъаш йоагIа бийса.

Оарц дац дала —

шабра аре —

Сон, хьон, дарци мара.

Цхьабкха новкъост вувца веза:

Вайца цхьана ба са безам.

Цо низ лургба вайна.

Нагахь

КІал вай дусе, цхьанна сага

Дулургдоацар дерг ма да аз,

ЦаІ бакъдале, бакъ ма да из.

Сога йоагІаргья Іа оале,

ГІертаргва со, ца йовш гІойле.

Даргдац Іалам соца кыйса.

Укх кулгашца Іаържа бийса

Айергья аз ферта санна.

Оттаргва со тІо-карт хишна

Ара,

кхехкача цу лайла,

Сай дегІаца дарц дІакъайла.

Дего йошаергья шелал.

«Баркал.

Сона довз хьа денал.

Кхычоа деннад аз сай дог».

ЙоІо майрра,

ела а енна,

Лайзар дарцийла ший ког.

БЕЗАМИ БІАРАШИ

Вахаш хиनाव кхо воІ, царца

Кховзткъаръяьнна нана.

ЦІа хиinnaд цар доккха, хоза,

Қоа тІа — лакха гаьнаш.

Хьяьна болх беш,

Даа, мала

Долаш баъхаб шортта.
Къонгаш кхийнаб.
Цар ханнахъа
Истий кхийлаб шоашта.

Нускалаш шоай моарой нанна
Тера хиннад чоагла,
Цунга дладеннад шоай цаглап
Массадола длоагла.

Лелаяй,
Юховча хана,
Клала тувсаш глайбаш,
Мотт а цена, клаьда буллаш,
Гавна йоахаш глайгла.

Хиннабац уж ког длабоаккхаш,
Цунга хьтта мара...
Бакъда, нана,
Нана хиннай
Бларгаш кхоабаш арахь.

Коа гла йоалаш хиннай чехкка,
Маисаг воаглаш вайча.
Бил а дилла даьхад къайла
Керта тара клай чош.

Барзкъаш, дик-дикагла хоржаш,
Хувцаш хиннад денна.
Седкъашка а яьннай хьежа,
Пхийттарьяьлча санна.

Ший нускалий клайча когех
Хиннай къоано хьегаш,
Цар санна уж ший когаш а
Гуча хилар дезаш.

Бакъда, къаденнад цун когаш,
Цунна яц из мода.
Хьалха санна уж даларе-м,
Халхаювргъяр коа тIа.

Леларгъяр из гIургIаж санна,
Ший кIай яIа сеттош.
Да ма хьакха, къона шераш!
Мичай шун кIай ферта?!

ВоккхагIвола воI цхьан дийнахь
Ваьннав цхьа шеквувла:
«Фуд тха наьна дага латтар?
Фуд-хьогI цун са къувлар?»

Наьна болар,
БIаргаш зийча,
Къона, сийрда доагаш,
Кхетадаьд цо этта гIулакх.
Уйла яьй цо чIоагIа.

Аьннад,
Нанна дIатIаваха,
Юххе Io а хайна:
«Тхо кхедаьд Ia, шедар долаш,
Оамал бe хIанз хьайна.

ВиIий дош да хьона, нана:
Йохийтаргья маьре,
ЦIена туфлеш, шифон ийца,
Коч а ийца даьре,

Нагахь санна Ia царгашца
Догадой е бIараш. —
Кхо бIар хьалхха Iодиллад цо, —
Са дув хургбац къаьра».

Гой, цаІ мара кьоано бага
Царг а йоацаш хилча,
Мишта дохо цо уж бIараш?
Эттай чоагIа халча.

Маържа-яI, из безам, безам!
МоллагI ву цо кьоана.
«Аз цаІ дохой, гой, шиъ мара
Дисац юхе сона», —

Яхаш, долех цIий а ухаш,
Яьллай миска нана...
ВоI кьайлагIа цунга хьежаш
Лаяттав,
Цец а ваьнна.

СА ЗАМАН МУХ

Хьалхара дакъа

Аькки дар из.
Хи тIа ена,
Дохадир Iа бетта лир.
Гавннар хьона духьал вена,
Аз хьо халла соцайир.

Бакьда, яр хьо увзаш оагIув,
Соца латта са ца тувш,
БIаргабайна новкъа боагIа
Истий.
Вайга хьежар уж.

— Рукьет, царех хьо ма кхера,
Царна-м цхьацца моттаргда,
Аьлдит дувца бале тIера,
Цар шоай метташ кIаьддергда.

Рукъет, царех хьо ма кхера, —
Сай ма хулла аз садетт,
Багар лоацца арадера, —
Сона еза хьо, Рукъет.

Цаьхха ши бIарг хьатIалекха,
Цар чу йоагар шийла цIи, —
Хьаб тIар гичиг урагIхьекха,
Майрра яьккхар Iа са цIи.

— Мурад, — аьнна, хьатIайийрза,
Сога курра Iа кхессар, —
Дабга ала хьайна езе.
Хьога дувца дац кхы са.

Со бо да-м моттацар хьона,
Цу тайпара къамаьл де?
Да ца хилча а, тхона гонахь
Нах короргбар цох жоп ле.

Дийнахь, бийсан ва мегаргда,
КоанаIараш йийла латт.
Iа из къамаьл сайга дергда
Сона-м моттацар, Мурад.

КIудал балма тIа а тесса,
Хьай цIенгахьа йийрзар хьо,
Дег чу йоккха гIайгIа есса,
Новкъа латта висар со.

Цецваьлар со, Рукъет, чIоагIа.
Дий из адмашта хеза:
Мишта лело дега дIоагIа
Къавеннача даь киса!

ДIаяхар хьо моастагI санна,
Сихха-сиха ловзаш ког,

Къа ца хеташ жоп а денна,
Дохадаъ са къона дог.

Даяхар хьо паччахъ санна,
Гайха хьош мо боккха мул,
ЦагIа ягIа хIара денна,
«Дика мехкарий» иштта хул.

Хъа да хургва ше воаккхийвеш,
Кхейый яхаш мега йоI,
Сулхъаш доахаш, ламаз ийдеш,
БIаргаш дайна даъла воI.

Маълха сердал езац цуина,
ОагIор вувлаш, кий чуувз,
Хи чу кхесса цицхолг санна,
СигIа, лаьтта воацаш хьувз.

Ираза дIоагIа шоай бе делла,
Болх беш, къувсаш боакха нах
Гац хъа дайна.
Аз хъай селла
Бусулба да вувцарах,

ЭгIаз ма гIо, бехк ма баккха,
Бакъдар хила деза бакъ.
Лерг ма вар со ди ца даккха
Цун никъ лаьца — харца никъ.

ЦаI дар сона чIоагIа новкъа,
Керахъ хьувзаш санна лехъ:
Хьо мишта йоал цун цу новкъа,
Кхоачаш кхе а латалехъ.

Массанакъа цхъатар деций
Октябра из сийрда лир!
Массанакъа цхъатар деций
Бийсан лаьтта дужа тхир!

Хьа ага тIа хетаргахьа
Ии деш хиннай Iаьржа морх.
...Бакьда, лех аз хьо го бахьан,
Юхастт сай дега дарх.

Телац дийнахь цкъа ца гича
Цу хьа кора сийна гарг.
ЙоагIаш-йодаш бIаргаяйча,
КIалда локкх аз хьога бIарг.

Цкъа са воша,
Бехкаш даьха,
ХIана боага хайча кер,
Шийца боккхий нах а баьха,
Шун наIарга ваха вер.

Цо леладер хеташ харцахь,
Ма гIо яхаш бир аз тIом.
Бакьда, из ладувгIаш вацар,
Бе гIерташ са дега тоам.

Уж дIабахар.
Дукха гоалуш
Сагта вар со, дог лазаш.
ЦIакхавчар уж шийтта доалаш,
Дихьа гIулакх ца хулаш.

ЦIагIа мелвар,
ВоагIар-водар,
Эхь дир вайна яхаш бар,
Цхьанне хьоахаяцар согар
ГIайгIа.
Дувцар цIен сий дар.

«Саг ва Алхаст?! — йоахар
цхьанне, —

Даьллахь, цунгар ехий саг?!
Наха везле цун фу хиннай?
Ве везар из, лаьца лак!

Дац цар тайпа наха лоархIаш
Ворххе даь ханар денз хьа.
Ййнаецний шоана йоархIаш
Цар коа яьнна...»
«Ва из цхьа

«Миска, — аьнна, юкьенккхар
Цун кьамаьла цхьабкха, —
Эхь
Ца хулийташ юха-м дийкхар
Ши кIира а далалехь

Оалийтаргда адамашка,
Ма воха хьо, Iазе воI,
ГIув тIа яьлча, цу лоамашкахь
БаI мо йодорг я вай йоI».

«Ак!
Ма дувца!
Аькха санна
Со из йодоргIолаш вац,
Сох цаховш а кхераенна
Цо ший оагIув озаргбац».

ДIавахар со оалар аьнна,
ХIанз а хьо са дега яр,
Дизза вурийтта шу даьнна,
Со хьол цхьа шу воккхагI вар.

ГIулакх дижар.
Дош ца хувца
Хьалдоаккхаргдар аз сай са.
Бакьда, наха,
Наха дувцар:
«Хьанаькк саг ца луш висав».

Кхетадир аз эггар хьалха:
Шалтас ца дер метто ду.

Са дог вах-вахача наха
Аьлдит дувцаш эттIаду.

Вошас сога, хьа а леха,
ЦIогIа дийттар, эгош бий:
«ЖIали!
Эхь дий цу хьа юхьа!
МаIа вац хьо.
Тайпан сий

Доаде гIерт хьо, даьла моастагI!
Йодоргьяц аз яхалга фуд?!
Нускал да хьо мотт ца боаста?
Хьайнстхила!..»
«Аз...
Со... вита».

ИйгIар соца са цIен дезал.
...Лоамаш.
Тирк.
Ростов. Дон.
«Рукьет еза, Рукьет еза», —
Эгаш, эгаш яр вагон.

* * *

Лорош Даьхе,
Наьна лоамаш,
Арме ши шу даьккхар аз.
Хана йIоахал
Сох дIайоалаш
Яцар дега хинна вас.

Хьа цIи дегар яккха гIерттар
Эрсий хоза мехкарий.
Со данман хулар
геттар

Хъожаш
Царца езар ийи.
Езар.
Езар....
Езар ях аз.
Хана аьлча, сайна хац.
Кхетаду аз,
Iа хъай вахар
Соца вIашагIхоттаргдац.

Комсомолец ва из яхаш,
Хъа дас ийрча вийцав со.
Са га давккха,
Дукхаяхарг,
Давна духвал яргьяц хъо.

Бакъда,
Ва со комсомолец,
Со театре, клубе ух.
Новкъзарвала!
Да ца воале,
Ловргбац Iа са заман мух.

Вахар, праз, къовсам безар,
Ба аргдолаш цхъан цIен дезал,
Тахан цхъан мугIрагIа латт.
Бохаргбоацаш ба цар барт.

* * *

Со цIакхаьчар.
Цу дийнахъа
Мехко дезадора цIай,
Яр плакаташ массанахъар
Давкъалбуьвцаш ЦхьоалагI май.

Це байракхаш лаккха лавца,
Болхар лоаман мехкарий.
Хоза бар уж.
Юхасеца,
Хъежар со хъо царца ийи.

Зехъа хъежар,
Зехъа, зехъа...
Сай новкъостий-кагирхой
Вар со сай ма хулла лохаш,
Хаттар духъа,
Царна хой
Хъох фу хиинад.
Хъанга маьре
Яхай е яханза я.
Яхаяле, вар со лаьрхIа
Мар вувцийта,
Фу саг ва.

Новкъосташа сога денна
Жоп, ма дац хъо дега дай:
«Хъатта доацаш,
Бежан санна,
Дас из къоанога ехкай», —
Аьлар цар.
Ма къахъа кхаа
Бар из дехача дега.
Мерза дацар сона даар.
Ма хозалба из сага!

Дега доккха хатар хилча,
Сага ше цхъаь хилар эш.
Сахиллалца
Коа тIа,
Ийча
Лийлар со,
Сай уйлаш еш.

Арме водаш,
Ираз долаш
Хьо яхалга сона ловр.
ХІанз хъа,
Денна дукъах йоаллаш,
Каглуш латт йоах нийса гІов.

ІотІакхийттад боанга ногІар,
Хьона ца лой, айлургдац...
Уккхаз саца дог са доагІар,
Бакъда, соца-м, соца-м лац.

Даь-даьй Іаьдал,
Шира Іаьдал,
Къиза да хьо.
Лехъ мо хьувш,
Лерге ухаш, дувц Іа кІаьда,
Токхарг тувс Іа динна муш.

Іаьдал, —
Шин юхъара да из, —
Дукха хьувзоргъяц Іа цІог:
Ког тІалайза,
Доаккхаргда аз
Хъа керара бІеха дог.

Хъажал!
Хъажал!
Бетташ ала,
Тха ракеташ сигла ух.
Новкъзардала,
Новкъзардала,
Ловргбац Іа са заман мух.

ШоллагІа дакъа

БоргІал кхайкар юрта йинсте,
БІен чу хъазилг хъайр.

Іийкъе ламаз эца дагахъ
Мухтар метта хайр.

Вар из шовзткъарваьнна къонах..
Мекхаш — паркхаш дар.
Хъаькъал дукха денна вацар.
Уст мо тенна вар.

Нахал дикагІ вахаш санна
Хетар цунна шийх.
Цкъа колхоза балха ваха,
КІаьддаь вацар дегІ.

Из, доаккхала санна хъайзе,
Ламаз де Іохов.
Мухтар даьлах ца тешалга
Наха дика хов.

Даьнна ши кулг урагІаха,
Ваха гора отг.
КъорІа деш цо харцахъ, бакъахъ,
Ховш вац Іарбий мотт.

Лел из ваьнна айлаюкъе
Бе а елла гІадж,
Таьзет, ловзар долча вода,
Гайннар кхийтте хъаж.

Ара, цІагІа — массанахъа,
Хъабе болча болх,
Аьло санна, къа ца хеташ,
Истий хъалха боах.

Уж хъакхувл цо.
Хъайоалаяр
Қастта йнта гІерт.

Кхоь йитача, хІанз йиълагІа
Йоалаяьй Рукъет.

Цо йиґа саг ираз долаш
Яьхаяц пунца,
Дукха истий кхувлар, аьнна,
ДІаяхай цун ци.

Зулам мара, цох хьабоалаш
Сага пайда бац.
Цхьабарашта цу бакъдолчох
ВІалла кхета лац.

Гонахь баьнна хьувзаш хул уж,
Цунга моаршал хетт,
Шоашта дика из вовзаше,
Кхаба, сий де гІерт.

Цунна фу эш цулла совгІа?
Цу тайпара нах
Эхьн сийн доацаш, кхычар
Давккхар дуаш бах.

Уж банне а машар боацаш
Лахка беа во.
АттагІ хургда вайна даха.
ЦІенагІ хургда фо.

* * *

Товнаш йоагар анаюхе.
ЦагІа баьде яр.
Сесаг уллар пишка юхе,
МархІаделла бер.

Рукъета уж дІайха бордаш
Мерза дийла дар.

Ший вахара, ший сесага
Мухтар раьза вар.

«ХІай уллар, дІахозий хьона!
Из-м эхь ма дий
ХІанз а аллар.
ГІаттал чехкка,
Хьадал сона хий.

Ламаз эцаргдар аз ханнахь.
ГІетте яла, хІай!»
Дас хьадеттача цІогІо
Йиґиґ кхераьй.

Рукъет гІеттар кадай ура,
Йиґиґ тейир ший.
ГІув тІа яха цо ца деча,
ЦІагІа дацар хий.

«Со хий дахьаш йоагІа вайна».
«Га ма галахь, га.
Къаеннай хьо, дала йоаярг!
Сийсар дезар да.

Эхь дац цу хьа юхьмаражта,
Дайла дув бахарг!»
Рукъет, кІудал ги а тесса,
Чехкка дІаяхар.

* * *

Илли-хьазилг, илли ала,
Бувцаш дег чу латта бала.

Бийсан лоам чу дийлхад догІа,
Коача Эса блеха доагІа.

Кхъь йитача, хІанз йиълагІа
Йоалаяый Рукъет.

Цо йига саг ираз долаш
Яъхаяц цунца,
Дукха истий кхувлар, аьнна,
ДІаяхай цун цІи.

Зулам мара, цох хъабоалаш
Сага пайда бац.
Цхъабарашта цу бакъдолчох
ВІалла кхета лац.

Гонахъ баьнна хъувзаш хул уж,
Цунга моаршал хетт,
Шоашта дика из вовзаше,
Кхаба, сий де гІерт.

Цунна фу эш цулла совгІа?
Цу тайпара нах
Эхьи сийи доацаш, кхычар
Даьккхар дуаш бах.

Уж банне а машар боацаш
Лахка беа во.
АттагІ хургда вайна даха.
ЩенагІ хургда фо.

* * *

Товнаш йоагар анаюхе.
ЦагІа баьде яр.
Сесаг уллар пишка юхе,
МархІаделла бер.

Рукъета уж дІайха бордаш
Мерза дийла дар.

Ший вахара, ший сесага
Мухтар раьза вар.

«ХІай уллар, дІахозий хьона!
Из-м эхъ ма дий
ХІанз а аллар.
ГІаттал чехкка,
Хъадал сона хий.

Ламаз эцаргдар аз ханнахъ.
Гетте яла, хІай!»
Дас хъадеттача цІогІо
ЙиІиг кхераьый.

Рукъет гІеттар кадай ура,
ЙиІиг тейир ший.
ГІув тІа яха цо ца деча,
ЦагІа дацар хий.

«Со хий дахъаш йоагІа вайна».
«Га ма галахъ, га.
Къаеннай хьо, дала йоаярг!
Сийсар дезар да.

Эхъ дац цу хъа юхъмаражта,
Даьла дув бахарг!»
Рукъет, кІудал ги а тесса,
Чехкка дІаяхар.

* * *

Илли-хъазилг, илли ала,
Бувцаш дег чу латта бала.

Бийсан лоам чу дийлхад догІа,
Коача Эса блеха доагІа.

Доага кхесташ, бердех дувлаш,
Иштта еций кертар уйлаш?

Малх ба сийрда. Бийса еча,
Бов из эппаз санна хи чу.

Иштта дог а, из дар аьнна
Къона, дайха, цу чу баьнна,

Балано ший овлаш хеце,
Хи чу даха эппаз деций?

Рукъет цхъаьккъа гийла яга.
Сагадехарг хиьна, сага

Деха варгвац цаьккъа ара
Йоккъа хало енар мара.

Нагахь шийга кхъаьча бала
Дабарг хилча — дезац ала! —

Гургьар Рукъет, сийрдаьнна,
Сага деха араяьнна.

Кхы бац, низ бац иштта лела,
Сахьат хургда, хи та ена

Рукъет яга, баргаш лешаш.
Мухтар цага, цунга хъежаш,

Хургва баргех сийгаш тувсаш,
Хамаш бирса да-са кхувсаш.

Ловча! Ший хьашт мел да лийта.
Бер делхийта, бер а ший да.

Кордаьд из къахъа вахар...
Фу моттаргда таккъа наха?

Цар дувцаргда шоашта хеттар,
Из бе-башха дац Рукъета.

Да бе-башха...
ЙиИг... йиИг,
Цунга мишта ютар йиИг?

Илли-хъазилг, илли ала,
Бувцаш дег чу латта бала.

Рукъета хьалхара илли

Гуйре сона сенна езар,
Сайре сона сенна езар,
Дуне сона сенна дезар,
Дошо йиИг сайха яьлча.

Рукъета шоллагга илли

Со-м даьра кхессар га
Йоагача царалла,
Ци мел йоага йоагийла аьнна,
Ци яьгача лайла аьнна.

Со-м даьра кхессар га
Додача хин бухе.
Хий мел дода гоийла аьнна,
Хий седача лайла аьнна.

Со-м даьра кхессар га
Къаьнача кожа коа,
Безам беце а лела аьнна,
Лела ца лой, лайла аьнна.

Малх хьалбаьнна боагIа лоамах.
Хьекха мух ба шийла.
«Рукъет, хьо ма хьалха енай?
ЯгIар да хьа гийла?»

Ханал хьалха хьо цу каша
Юлларгья хьа мара.
Дувцал хиннар?» — хетта яьлар
Лоалахо Тамара.

Рукъета из хала вахар
Цунна дика довзар.
Из дог деха бIаргаяйча,
Тее хьожар говза.

Мухтар лет цох бахьан доацаш,
ЦIогIа детташ бирса.
Массаз цох из кIалхаръяьккха
Подаяьй цо бийсан.

Рукъет ягIа хьа ца ерзаш,
Бац йнстхила безам.
Бакъда, цунна нана санна
Ший лоалахо-м еза.

«Дувца эшац, — йоах Тамарас, —
Кхетаду аз айса:
Сийсар саг йнгай Мурада.
Хьо уллаше тхайса.

Дагавоалла хургва хьона,
Елх хьо, хье я бехке.
Мега кIант вар юхатехар.
Техьа яьннай дехке».

Рукъет цIавьхха, кьайла доацаш,
Хьахьежар катехха:
Мурад е цун безам бацар
Цунна дагабехар.

БIавести яр цун дагаехар.
Илий цIена бIавести,
Дег чу хьалхха бесса безам,
Ди из цох дIакъавста.

Ивишта дар из? Дувцал, Рукъет?
Дувцал беттал бийсаш,
Хьа беамак доаккхал ца деш,
Кьайна эхь даь Ийса.

БIавести йоагIар, сихаенна,
Из хьагойташ мерза,
Кхокхо кхокхан барташ доахар,
Нокхрий зов дар мерз мо.

Цхьан сарахьа, дог тохадеш,
Берал тIера тесса,
Безамо ший овлаш хийцар,
Илий дег чу бесса.

Рукъет юрта саг йоагIача
Яр сакъердаш шийна,
Ший даьлча а ловзар латтар,
Доладенна дийнахь.

Нах дIабоха раьза бацар.
Дага яцар бийса.
Маркъилг санна кога бухьар
Халхавувлар Ийса.

Лоаца ши мекх, IажагI иккаш,
Юкьах хьерчаш тIехкар,

Малх хьалбаьнна боагIа лоамах.
 Хьекха мух ба шийла.
 «Рукъет, хьо ма хьалха енай?
 ЯгIар да хьа гIийла?»

Ханал хьалха хьо цу каша
 Юлларгья хьа мара.
 Дувцал хиннар?» — хетта яьлар
 Лоалахо Тамара.

Рукъета из хала вахар
 Цунна дика довзар.
 Из дог деха бIаргаяйча,
 Тее хьожар говза.

Мухтар лет цох бахьан доацаш,
 ЦогIа детташ бирса.
 Массаз цох из кIалхарьяьккха
 Подаяьй цо бийсан.

Рукъет ягIа хьа ца ерзаш,
 Бац йистхила безам.
 Бакъда, цунна нана санна
 Ший лоалахо-м еза.

«Дувца эшац, — йоах Тамарас, —
 Кхетаду аз айса:
 Сийсар саг йигай Мурада.
 Хьо уллаше тхайса.

Дагавоалла хургва хьона,
 Елх хьо, хье я бехке.
 Мега кIант вар юхатехар.
 Тяхьа яьннай дехке».

Рукъет цлаьхха, къайла доацаш,
Хьахъежар катехха:
Мурад е цун безам бацар
Цунна дагабехар.

Блаьсти яр цун дагаехар.
Иий цена блаьсти,
Дег чу хьалхха бесси безам,
Да из цох длакъаьста.

Машта дар из? Дувцал, Рукъет?
Увцал беттал бийсаш,
Хьа безамах доаккхал ца деш,
Хьайна эхь даь Ийса.

Блаьсти йоаглар, сихаенна,
Из хьагойташ мерза,
Кхокхо кхокхан барташ доахар,
Нокхрий зов дар мерз мо.

Цхьан сарахьа, дог тохадеш,
Берал тлера тесса,
Безамо ший овлаш хийцар,
Иий дег чу бесси.

Рукъет юрта саг йоагача
Яр сакъердаш шийна,
Ший даьлча а ловзар латтар,
Доладенна дийнахь.

Нах длабоха раьза бацар.
Дага яцар бийса.
Маркъилг санна кога бухьар
Халхавувлар Ийса.

Лоаца ши мекх, IажагI иккаш,
Юкьах хьерчаш тIехкар,

Малх хьалбаынна боагIа дIамак.
Хьекха мух ба шийла.
«Рукъет, хьо ма хьалха енай?
ЯгIар да хьа гIийла?»

Ханал хьалха хьо цу каша
Юлларгья хьа мара.
Дувцал хиннар?» — хетта яьлар
Лоалахо Тамара.

Рукъета из хала вахар
Цунна дика довзар.
Из дог деха бIаргаййча,
Тее хьожар говза.

Мухтар лет цох бахьан доацаш,
Цога детташ бирса.
Массаз цох из кIалхарьяьккха
Подайьй цо бийсан.

Рукъет ягIа хьа ца ерзаш,
Бац йистхила безам.
Бакъда, цунна нана санна
Ший лоалахо-м еза.

«Дувца эшац, — йоах Тамарас, —
Кхетаду аз айса:
Сийсар саг йингай Мурада.
Хьо уллаше тхайса.

Дагавоалла хургва хьона,
Елх хьо, хье я бехке.
Мега кIант вар юхатехар.
Пехьа яьннай дехке».

Рукъет цIаьхха, кьайла доацаш,
Хьахьежар катехха:
Мурад е цун безам бацар
Цунна дагабехар.

БIаьсти яр цун дагаехар.
ЦIаьй цIена бIаьсти,
Дар чу хьалхха бесси безам,
Дар из цох дIакъаьста.

Малита дар из? Дувцал, Рукъет?
Юцал беттал бийсаи,
Хьа безамах доаккхал ца деш,
Хьайна эхь даь Ийса.

БIаьсти йоагIар, сихаенна,
Из хьагойташ мерза,
Кхокхо кхокхан барташ доахар,
Нокхрий зов дар мерз мо.

Цхьан сарахьа, дог тохадеш,
Берал тIера тесса,
Безамо ший овлаш хийсар,
Иий дег чу бесси.

Рукъет юрта саг йоагIача
Яр сакъердаш шийна,
Ший даьлча а ловзар латтар,
Доладенна дийнахь.

Нах дIабоха раьза бацар.
Дага яцар бийса.
Маркьилг санна кога бухьар
Халхавулар Ийса.

Лоаца ши мекх, IажагI иккаш,
Юкьах хьерчаш тIехкар.

Лакха, тайна, йо! мо хоза, —
Везавелар чехка.

Мехкараша цун цин йоахар,
Цунга хьожаш бар уж.
Ийса цлаьхха, бIаргадайна
ИиИий доага бIаргаш,

Юхассар.
Цу ловзарга
ВIаший байзар шоайла.
Цул тIехьагIа ши бутт баьлар
Цар дог доаха кьайла.

Ийса,
Рукьет хи тIа еча,
Духьалъухар гавина,
Рукьет хулар нахах лечкьаш:
ДIахар кхерар даьна.

Да ва энжи.
Цох данман
Зехьа кхерац дезал.
Цу кхерамал бIаьзза чIоагIагI
Бар Рукьета безам.

Рукьет елар, ловзар данм,
ТIера хулар наха:
Керахь боагар малх,
Ма сийрда
Хетар кьона вахар.

Ха дIайодар.
Цхьан сарахьа,
Хьалха-тIехьа баьнна,
Алхастарга баьккар кьоаной,
Рукьет еха аьнна.

Мухтар вар цар вувцаш хиннар.
Рукьет хьайзар сагта:
Баьхка хьаьший, саг шоай лоархIаш,
ЦIенгахь бийрзар шорта.

Рукьет, Ийса шийха ваьлча,
Дезаш яцар вахар.
«Доае со, хьайна езе,
Ийса, дукхавахарг», —

Аьча, хабар дахьийтар цо
Цу шоллагIча дийнахь.
Бакьда, везар кхеравелар,
ГIулакх хайча шийна.

Ийса вацар цIенча дегар,
Дика вовзар паха,
Ийсае йингIа тIехайора,
Югаргьа аз яхаш.

Хоза вар из, ший хозленах
«КIанто» доаккхал дора.
Мехкарашта ше везалга
Дика кхетадора.

Мехкараша боча ваьккха,
Цхьаннех вацар вашаш,
Рукьета дог цо дохадар
Цудухь яцар тамаш.

Ах бутт баьлар, бIарчча ах бутт.
Жоп дер, дукха гоадаь:
«Аз йингча а я йоаллар хьо,
Хьай цIен сий а доадаь?»

Кхьчяхь дIалой, — фу дергда вай, —
Кхел хургьа цун иштта...
Даьй сий доаде мегаргдац Iа,
Хьона ма хой мишта

Лоархі цу тайпар баха кхалнах,
Уйла ел Іа клезиг...»
Бера каьхат Іо а дежа,
Гийла иийлхар ийиг.

Ха дайодар. Чов ерзацар,
Рукьет хулар маьлхар.
Таккха ваьлар Мурад.
Аз се
Вийцав шоана хьалхе.

Со цу хана вар догдаохаш
Рукьет сайга ярга.
Сона хацар иий дег чу
Шийла иис ийжалга.

* * *

Юртар боагІа шера из никъ
Малха духьал бодар,
Новкьа, марха бер а доаллаш,
ЗІамга кхалсаг йодар.

Іаьржа бІаргаш сийрда доагар,
Бийла бар цун корта.
Михо гиччиг ловзадора,
Хьесташ санна шорта.

ДІа-са тІехьалелх машиннаш,
Хьалха-тІехьа ювлаш.
Рукьет кадай, сиха йодар, —
Дег чу керда уйлаш, —

Хоададаь ший кьаьна вахар,
Майра хьалха хьежаш.
Рукьет, хьа никъ давкьал хилба!
Заман мух ба хьекхаш!

*Зунгатага хьаттад йоах,
ДІа мичад хьа аьнна.
Зунгато жоп деннад йоах,
Са цІа — лавтта аьнна.*

БИОНОЛГАШ

ГАЗЕИ ЖАИ

АтагI бав тIа хишнад лелаш,
Сецца арадьнина желар
Доккха доаца цхьа жа Iул.
(Цкъаза дагадоацар хул).
Цхьанна хIама доацаш сагта,
Шоаш дизача, дахе хи тIа,
Хий а молаш,
Iаьхаргашта
Шура хьокхаш лийннад.

Иштта

Жа дIахо а лела мегар...
Бакъда, цхьан дийнахьа цига
Гучаяьннай къиза бодж.
Цун бIаргех хитIадам бож.
Оал цо, мож а эгаеш:
«Мискаш, шоана доттагI эш.
Борзлой я шо даа гIерташ.
Аьрзеш а я сигла кхесташ,
Ира мIараш арайоахаш,
Iаьхаргашка дог а доахаш.
Чарч я гоннахь, говза, ийрча,
Ломаш да шо даа кийчча,
Аз хIанз яххар оаш ца дойя...»
Цхьан устагIо аьннад:
«Айя,
Фуд Iа дувцар, кхерам тувсаш
Оакхарий дац тхоца къувсаш.
Царца машаре тхо дах,

Юкье йоацаш в'алла хьаг'!
Х'аьта говзал...»
«Саца, ловдал! —
Гавзо устаг' соцабу. —
Со кийчча я баа дув,
Аз мел дийцар бакъ ма-д аьнна.
Шугар яц со х'ама эшаш.
Шоана дика хилар дезаш
Да аз дувцар...»
Жа шекдаьнна,
Жа цецдаьнна,
Ер бакъле а тарлу аьнна,
Цо яххар де хиннад раьза.
«Долле т'еххьа!» —

аьннад гавзо.

Жа Гул шийна т'ехьа даьккха,
Йолаеннай, ког а баьккха.
Дугаш санна царна той де,
Жа чудигад нийсса бойне...

Дувцар кхсталуш да дика.
Вайна ховш да, —

дег чур б'еха, —

Доацаш сибат, иман, сий,
Б'арчча халкъаш бойне дига
Кийчча йолга фордал дехьар
Цхьацайоло гавзарий.

АХАРХОИ МАЙМАЛИ

Цхьа Ахархо ваьхав мискка,
Ц'алг а дег'а хьуна йисте,
Довна-шовна юкье воацаш,
Сага, аькха новкъа воацаш,
Лавтта оахаш,
Бераш кхоабаш,
Боккха боаца

Боахам тоабеш,
Цхьан минота воацаш мукъа.
Цкъа цхьан дийнахь хьуна юкьер
Арадаьннад ийрча аькха.
Из хиннад Горилла,
Савкха
Юхьежад из цун ц'енгахьа.
Т'евккха аьннад, эг'аздаха:
«Ер, гучох, сох лата г'ерт.
Гой цо ег'а коанн', карт,
Т'юца детта ийчен лаг'аш.
Гударга т'а диг да даг'аш.
Коа т'а бел улл, цел улл, шода.
Из деррига кийчча герз да.
Ч'оаг'а г'ап я ц'а а, гой.
Т'ема кечам аз ца бой,
Х'алакдергда шедоа аькха,
Юховргва из, мохк дабаьккха.
О, со кийчча хила деза,
В'овнаш, г'алаш хьалье еза!»
Цу дийнахьа денз Горилла,
Хьалха тетташ т'ема уйла,
Сатем байна,
Наб-са дайна,
Минот йоа ца еш Юхайна,
Духьалъухаш унзар г'анаш,
Хьалье доладеннад г'алаш,
В'овнаш, кхыйоа ч'оаг'аленаш,
Оакхарашта кхерам телаш.
Хьувзадаьннад б'еха, ийрча.
Ахархо, из дерриг зийча,
Ваьннав Гориллах ца теша.
Гоннахь сангар яьккхай беша,
Т'юца юха еттай карт.
Лоалахошца ч'оаг'абьб барт.
Из а воалнй ца' ца дича!

Горилла, из хувцам гича,
Хъайзад кхы а михъардаьнна.
Борз йийхай цо, цлокъ а габинар.
Аьннад царга, ка а эгаш:
«Кхерам бессаб, тема кхерам!
ОарцагIдовла!
ЧехкагI лела!
Потта, хьалъе цлоагIаленаш!»
Ломага а кхайкад, дехаш.
Вожаш хыйжад, цох ца кхеташ.
Фу тIом, кхерам буви хIанз укхо.
ХIаране яц ваха бокъо?
Саго царна, цар берашта,
Вешта аьлча, кIоригашта,
Боанг оттаяь е топ теа,
Е уж бIена чура даьха,
Цхьаккха во даь моттиг яц,
Маймала фу деза хац.
Гориллага хъежаш, баь тIа
ДаьгIад оакхарий.
Са хьада,
Вож юххера дежад бартал...

ЛадувгIара шоана баркал.
Къайла доацаш, бакъдар аьлча,
Горилла дац дувцар вай.
Во да, аькха санна хилча,
Паччхьалкхений цхьабоа даьй.

ПАЧЧАХЬИ ХОХИ

Цкъа паччахьо даьд йоах той.
Коа тIар лаькхаб къе нах, бой.
Юхайнав из, магIа ваьнна.
Уллув хоаяьй ший цIен-нана,
ДIахо — къонгаш, мехкарий:

Шоай даь-наьна ду цар сий.
Ховшабаьб паччахьо шийца
Фордал дехъар баькха принцаш.
Иштта хайшаб шуна гонахъ
Щен гаргара массехк къонах.
ДIахо хайшаб кхыбараш,
Ца хилча а мегараш.
Паччахьо ший кад айбаьб,
Душца той дIадоладаьд.
Дуаш, молаш, дахьаш, дотташ,
Дош дешийца оолаш, хотташ,
Шу дIадодаш, баа хох
Цхьанне шийна бийхаб йоах.
(Цхьадар нийслу юхмаччахьа.)
Шийна а бийхаб хох паччахьо.
Хъайщай цо хоха гарг,
Яхийтай цо хохах царг.
ЦIаьхха деннад бIаргаш цIий,
Доладеннад бIаргех хий.
Даьлар гIалат!
Доккха эхь!
«Паччахь велх, гой, паччахь велх!»—
Дехъар, сехъар хозаш да.
Паччахь ваьгIав, детташ са.
ЛадийгIад цо, дилла лерг.
«Ераш доаде гIерт са сий!» —
ЭгIазваха, бетташ мIарг,
Лелхабаьб чулатта Iуй.
Хьагулбайтаб дарбанхой,
Поал хехкараш, Илманхой,
Тайп-тайпарча диний даьй.
Паччахьо цкъа уйла яьй.
ТIаккха даьд цо лоацца къамаьл:
«Сона деза хоха кIомал
Оаш дIаяккхар, кхы хургIйоацаш.
Бутт ба шоана ер ди доацаш.

Оаш са амар кхоачашдой,
Оттадергда доккха той.
Кхоачаш ца деш, дерзе ца,
Кортош доахийтаргда да.
Безе, мехка тасса го.
Ханз ма латта, долле, го».
Поал хехкараш, Илманхой
ПайгIа пйца бахаб шоай.
Лийннаб дIаьха навкъаш деш,
Довкъаш, аьлеш хедаш.
Цар ца лохаш, цар ца Юадеш
Цъяккха дарба дисадац,
Бакъда, хоха кIомал йоас
Цъяннаена а мегадац.
Таккха цъяанне аьннад йоах:
«Хъаж-ца бахъа беза хох».
Бихъаб Хъаж-ца.
Баккхаб чIорма.
Хохах паччахъо царг тох:
Ше ма хиллар хиннаб кIома,
Хъаж-ца бихъа бена хох!

Вай ювцар яц хоха кIомал,
Вай ювцар я сага оамал.
Цъявоа саг хул, во вир санна,
Хъехар, дехар даьдар аьнна,
Шийга яхар дIа ца эцаш,
Бат дIакхетталца дIагIерташ,
Таккха а хул уйлаш уне:
Волалу бартбетта, ле,
Ший да, нана, дерриг дуне
Кийча хул из бехкеде.

Царех, ях аз, лорале!

ЗАІАМИ, ШАІАМИ, КОСМОСЕРА ВЕНА САГИ

Цкъа цхъан юрта, —

дувиц из наха, —

Шин доалахо хиннав вахаш,
ЗаІам яхаш хиннав цаI,
ШаІам яхаш шоллагIвар.
ЦаI шоллагIчоа гоама вар,
Яхаш дувиц.
Куьметтел баI,
Шинер бийхача лувргбоацаш,
Сот дIаьрмата хиннав ЗаІам.
Берриг инз, ший берриг лоІам
ОарнегIбаккха,
Сатем боацаш,
ШаІамаца лавца яхъ,
Хвийзав, доацаш эздел, эхъ,
ШаІамал вала гIерташ котта.
ХIавта ШаІам?..
ШаІам шортта
Вавлава, мекъал лелхаш,
Хъавнала ший болх а беш,
Нахаца Иммерза волаш,
Дезе, гIо-новкъостал долаш.
Бакъда, ЗаІам лийннава хала,
Ший садуаш, виса кIала,
ХъагI лелаш ШаІамаца.
ШаІамо карт саьргех ййча,
Карт цо йотташ хиннай гIоца,
Вокхо ардакх тхов гIа ййлача,
Укхо юллаш хиннай шифер.
ШаІамага хъежжа шедар
ГIийртава ЗаІам леладе,
Кийчча волаш фуннагI де,
Ший ййш хилча цох котвала.

Цкъа цхъан дийнахъ

сиглар,

дала

Доссадича санна дена,
Цун коа-карта дессад кема.
Из хишнай цхъа йоккха тамаш.
Арадаьннад кема чура, —
Щера бIаргаш, дошо ткъамаш,
БIарахъажар долаш кура, —
Цхъа лаьттара доаца адам.
ЗаIам висав ца душ вада.
Йистхиьннад из адмий меттел:
«Со космосер вессав лаьтта,
Шо фу нах да хъажа, ха.
Безам болаш шуца та,
Да тхо космосера нах.
Алал, тIаккха, Iа фу ях?
Iа дIадийххар хьона дала
Кийча ва со, доацаш хала».
Низткъа йистхул тIаккха ЗаIам:
«Сона... дошо...»
«Дошо бахъан
Дутаргдац вай хIамма юкъах.
Дото, жовхъар, иштта, халахъ,
Дезе лаьтта, лакха гIалаш, —
Безам барра деха мукъа
Ва хьо, — оал цо ЗаIамага. —
ЦаI-м да са хайта хьога:
Аз Iа дийххар дергда кхоачаш.
Цхъабакъда, хъа лоалахочоа
Шозза дукхагI дала деза,
Из а гIаьххъа днста, эза».
ЗаIам цецвоал:
«Шозза дукхагI?!
Из деце хIанз хъежжа сога.
Иштта дале, дех аз хьогар

Са бIарг баккхар,

тIаккха мукъагI

Со ШаIамал варгва котта...»
Хъашо оагабу ший корта.
Иа, ЗаIама бIарг а баккха,
Цох тоIабаь бехк а баккха,
Вада сигла, кема хъахкка.

Фуд вай укхаз белгалдаккха.

Кам саг воагIе сиглар,

духъал

Ма кхеталва ЗаIам морг.
Камчун ши бIарг баккхар духъа,
Шийцох йоаккхаргIолаш кьорг,
Селла давкъаз, сий, эх дайна,
Хуя цхъацавар,
ховш да вайна.

ЛОМИ ВИРИ

Цаьхха хала лазар кхийтта,
Дижад, дала аьнна метта,
Сийлахъ-доккха аькха Лом.
ФуннагI даь а цунна тоам
Хургбар мишта дергIдар, яхаш,
Шура яхъаш, дулх а дахъаш,
Лоаттош молхаш, дарбан баьцаш,
Де гIо доацаш, гIайгIа лаьца,
Лийьннад, хийзад оакхарий —
Тешам бола доттагIий.
Бакъда, яхай зама-ха,
Ди-тIехъ хулаш халагIа,
Лом гегтар а кIалдисад.
Вахарах цо догдиллад.
БIаргех ухаш дира хий,
Делхаш хиьннад оакхарий.
Ломагара хъал ха аьнна,

Цхъан дийнахъа снай Вир,
Хъежай Ломага, чуюйна:
Матардаха бIаргий лир,
Бат чукхийтта,

хала са
Доахаш иллад миска Лом.
«Моаршал хьога, моаршал... са...»
Ломо аьннад халла:
«Хьо-м

Ца еча а яцар бехке...
Епа баркал...»
«Селла хьо кIал
Дисад аьнна дагадацар.
Бехк ма баккха,

сона хацар... —

Аьннад Виро. —

Алхха тIехкаш

Мара яц, во да хъа хьал. —

ДIаэтгай из, яха коре. —

Из дий, из... хьай паччахьал

Сога ле, Iа васкет доре...

Хъе далале, доала дIоагIа

Сога дал Iа...

Дех аз, дех?! —

Топ кхийттача санна чIоагIа

Оагаденнад Лома дегI. —

Хьо хIаьта а ма дий лерг...»

«Хьо яр, бетташ, бетташ мIарг,

Лалла езаш укх мехкара!

Хоастам далла,

Дац хъа кара,

Со де-даккха кара дац!...»

Вира хетар хиннадац:

Лом деннадац,

дисад дийна.

Цкъа чарахъе лелаш шийна

БIаргаяйча Вир,
Дукха къамаьл-хабар доацаш,
Цо гийг юзайир.

Сенна дувц из,
Аьлч доацца:
Хови да вайна,
Вайна бах
Из В.В. санна бола нах.

ЛИЙГИ ХЪАКХЕИ

Цкъа Лийг бIаргадайнад Хъакха,
Духьал яхай цунна хъеккха,
Бат хоттийла Iо а хъакха,
ЦIог чIорак мо ловзадаккха,
Имад яьй цо, хур-хур, аьнна.
«Сабардел хьай!
Ма сикденна
Дода хьо.

Хъе мичар доагIа
Алал сога? — даьд цо хаттар. —
Хьайистхила, дала даьтIа!»
«Дог гIоздаьнна да со чIоагIа,
Дика хьийга, —
Жоп лу Лийго. —
ДIа лоамашта дехъа, гой,
Лехаь аз цхъа керда бай.
Цигар фо да чIоагIа цIена,
Буц накхага кхоачаш я.
Цхъан цIагIара дезал санна
Шоайла вIашний тIера да
Цига дажаш лела саьрч,
Хьуна йисте ловза чарч,
Лийгаш, хьагIаш, оакхарий.
Шийла шовда — мола хий!...»
«Сабар!

Дитал хІанз хьай дика.
Со хезарий хьона цига
Ювцаш цхьанне?»
«Хьон? Сенна?
А, хазанзар дабра сона-м».
«Валлахый, я хозарг кхоана-м!» —
Оал цо.

Іамал Іочукарч,
Лийга тІехьа Іув цо пхьарч.
Ахкан бийса кІоаргаелча,
Хьеккха йода из бай болча,
МуцІар хьекхаш, лавтта оахаш,
Хьовз из, бай тІакІалІарбоахаш.
Ший Іеттораш, шодаш, кхо
Іоьахийтад, кхесташ, цо.
Аре бІехъяь, бІехбаь хьаст,
Сецца ший цІенгахьа ласт.
Бийса яьиннай.
Ди а тІаккха.

Лийга духьал яхай Хьакха.
«ХІанз ювцарий со шун баь тІа?» —
Аьнна, хавтта,
Питме хьождаьд цо баргаш.
Лийго Іотехад ший баргаш,
Са а даьккха, аьннад тІаккха:
«Ювцар, дала хьо дІаяккхарг!
Кхы хІамма а дацар дувцаш...»
Вож, кхы цунга ла ца дувІаш,
Ший хоттийла Іочуюж.

Хьакха яр вай йийцар.
Уж,
Хьакхарч, йовзаш я,
Вай вахаре йолаш я.
Данм кийчча я уж во де.
ХІанз вай пІелг тІахьокхаргбац,

ВІалла башха хеташ яц,
Спий дайца а, цІи дІайоде.

ШИИХА ДОАККХАЛ ДЕШ ХИННА НАЖ

«Эй, хьажал шоай! — хиннай кхайкаш,
Іетташ гонахьар кьайгаш,
Боама биххье берда йнесте,
Хьовронаш а хийца листта,
Іаьтта йоккха наж.
Кьайгаш цунга хьеж,
Ір фу ала гІерт-хьогІ яхаш. —
— Хьажал, я со долаш ди.
Олаш да са чІоагІа, дІаьха,
Шера, сома ба са хи, —
Яхаш, хьийжай кура геттар
Кхьича гавнашкахьа из.
— Лоам, аьлча а, дерриг лавтта
Ба хьаллаца сога низ.
Аз овлашца чІоагІбаь мара,
Хаврца, бежа хургбар лоам.
Цудухь ях, валлахый дабра,
Хам бе безаш ма я со-м!
Лавтта хьогге, ший никь хийца,
Даха хургдар сІгал гІолла,
Со ца хилча.
Іраз децпий
Шун, со йолаш!»
Бакьда, цІаьхха берд а хаврца,
Наж Іоежай,
яхай ахка.
Цьхабараша денал харцахь
Кхетаду.
Вай белгалдаккха

Деза,

саго, эдел дале,
Ци а лораергья ший.
Шийха доаккхал деш из вале,
Лакха латтаргдац цун сий.

ІАЖИ НІАНЕИ

Лавтта санна герга,
Басилгаш а йоагаш,
Михо шортта теркош,
Шийха малх а хьогаш
Хиннаб сомий бешар Іаж.
Цох хьанхай хоза хьаж.
Цкъа цхьан дийнахь лечкъа бена,
Теккха тІа а баьнна хена,
НІана баьннаб Іажа чу,
Болабеннаб баа чур.
Хьадийхад цо кхы а нІаний.
Биаб бийсан, дийнахь цхьана.
Бакъда, цхьа ха-зама яьлча,
Чура ший хир хаьда даьлча,
Бежаб лавтта,

парххе бежа
ДІабахаб Іаж.
НІаний деха
Хьайзад, хІанз вай фу ду яхаш.
ХьаргІа хиннай лавтта ягІаш,
Цо уж чехкка дІакхавьлад.
Вай дувцар а цу тІа хад.

ХІавта а цаІ да ала дезаш:
Лавтта

Іажах тара хеташ
Цхьаццадола «нІаний» да.
Ка яларга хьежаш да.

УСТАГІАХ ХЬАКХА МИШТА ХИННАИ

Бижаш лийнна, кыйрда са,
УстагІ хиннаб боаргІаш тІа.
«Со мичара йоагІа, Хьакха?» —
Духвал снай цуна говр.
УстагІ, ши бларг тІа а баккха,
Дастийсаб.

«Йий, сона ловр,
Хье мел яха, цІаккха хьакха
Аьнна, Іа сайх цІи ца яккхар.
Со хьакха яц, хьажал, йий?
УстагІ ба со, устагІ, жий!»
Иккха бодаш бола УстагІ
ЦІавьхха Іатта бларгагу.
«Хьакха! Хьакха! КІезиг мукъагІ
Сабардел хьай?!» — соцабу.
«Ва, яц со, яц, яц со хьакха!
Бларгаш дац шун, да ма хьакхаргІ
Са да устагІ, нана устагІ,
Со се УстагІ, УстагІ ба!»
«Боккъал ях Іа?!
Ва, са устаз,
Ер ма доккха хІама да!»
Дог а чІехкаш, беддаб вож.
ХІанз тІакхавьчай цуна бодж.
«Яьй! Яьй йодар! Хьакха, алал,
Тха блійг яйрий хьона ара?
ЦІайоагІаш яц, коа тІар яьлча».
Цо а шийха хьакха аьлча,
УстагІ ше а баьннаб шек.
«Йий со хьакха?
Хила мег...»
«Хур-хур, хур-хур, хур-хур», — аьнна,
Бижаб, хоттийла а баьнна.

УстагI-м вай сenna бувцар.
Кхыметтале саг а
 наха,
Хьакха яхаш, даим вувце.
Водале мег
 «хур-хур» яха.

СЕНАХ КХИЙРАБ НИНА

Дийнахь лаятта дуаш баьлла,
Ше кIаьдбелча,
 еча наб,
Кхоачалой а хац ер аьнна,
НИна
 пхьераз
 Iобижаб.

МАЛА МИЧАХЬА ВАХ

Бекаргага хаяттад йоах,
ЦIа мичад хьа аьнна.
Бекарго жоп деннад йоах,
Из да а дац са аьнна.

Зунгатага хаяттад йоах.
ЦIа мичад хьа аьнна.
Зунгато жоп деннад йоах,
Са цIа — лаятта аьнна.

ГIАДВАХАР

— Моаршал хьога, са лoлaxo!
Хьo мичара воагIа?
— Ва-м городер ма воагIар со,
КIаьдвеннав-кха чIоагIа.

— ВоагIа ях Iа, о, ма дика
Болх ба вIашагIкхийтта.
Дувцал даьллахь, фу дар цига,
Город йолчча йий-те?

Къамаьл дар-кх цкъа арадаьнна
ЦIа чухаьрцад яхаш.
Цхьа автобус яьгай йоахар,
Дуккха нах чубагIаш.

Цермашинно, повкъар яьнна,
Доадаьд, йоахар, доахан.
Городера доккхагIдола
Тий а хаярцад йоахар.

Бакъдий-хьогI из? Дувцал даьллахь,
Фу дар цига керда?
— Город яр-кх ма ярра къегаш,
Яьнна чIоагIа эрга.

Хьона а гургба-кх цун из хувцам,
Хьо городе кхоаче.
— Ай, кхы хIама дац хьа дувца?
— Беций хьона кхоачам?

ХIа-хIа, да даьр: базар юххе
Тика йий цхьа йоккха?
Цу чу балха хинна Ахьмад
ДIаваьккхав-м йоах соахкке.

— Ваьккхав ях Iа?!
О, ма боккха
Кхаа ба Iа бенар!
Воше, маьл ба-кх хьона согар.
ХIанз са меттадера.

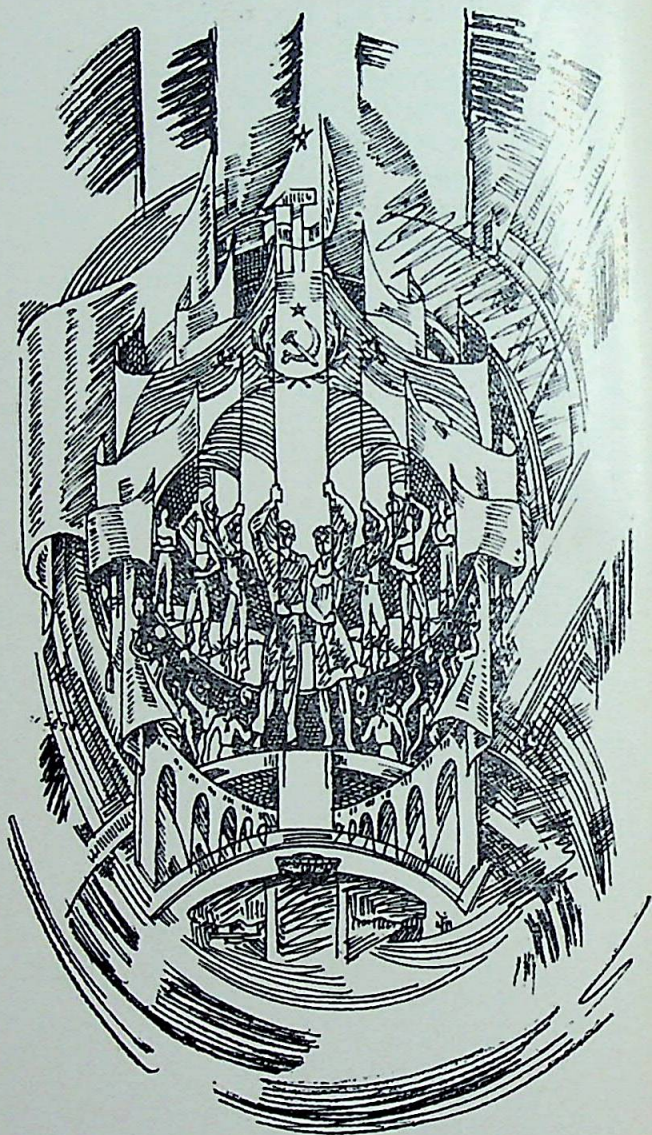
— Сона м из... во ва оалаш
Хеза ма дац цлаккха...

— Во я?

Да валла хьакхийца из вовзачун,
Дика хет-кх д'аваьккха!

*Лабтта да, лабтта да,
Лабтта да, додаш да,
Лабтта да, лабтта да,
Лораде дезаш да,
Лораде, йоакхо е,
Дарба де, доаккхал де
Дезаш да, лабтта да,
Эшаш да, лабтта да.*

ЛАБТТАН ЦІАЙ

НАНА

Бера тара хет вай лабтга,
Ага илли ала.
Бер мо делхаш гу вай лабтга:
— Нана, оарцагъяла!

Чоагга дац са ага, нана,
Доал из деха дала.
Чоагга дац са ага, нана,
Нана, оарцагъяла!

Сона ловзо седкый дезар,
Безар маьлха ала.
Тема ала безац сона,
Нана, оарцагъяла!

Бомбаш яда са ага тга,
Эхкаяц уж маьла.
Бомбаш яда са ага тга,
Нана, оарцагъяла!

Кулгаш кхачац уж даяха,
Низ бац юстардала.
Гловтта, ва нах, гловтта, гловтта,
Шевар оарцагъяла!

МОСКВА

Москва, хьо я са праза чоагго,
Москва, хьо я са вахара лард,

Сона малх а хьа пенашкар боагIа,
Дунен йовхал хьа седкъа чу латт.

Т I е х ь а о а л а р :

Хьо яхийла, ва са Москва,
Е доккха дуне хьога хьож,
Хьо яхийла, ва са Москва,
Хьай беркат наха мехкадеш.

Дахь аз хьона сай лоамашкар моаршал,
Зизаш тхир тIера дожанза да,
Тешаш ва, нагахь латте хьа моаршал,
Дунен моаршал а латташ хургья.

Т I е х ь а о а л а р .

Тха кхел хьоца я, хьоца да лелар,
Iа юхь кIайярца доаккхал деш дах.
Малх бац дегашта йовхал ца телар,
Москва, хьо ба тха вахара малх.

Т I е х ь а о а л а р .

* * *

Шортта детташ доккхий ткьамаш,
ГIарагIураш гIийла екар:
Шоаш хьалкхийна моттиг юташ
Царна чIоагIа хала хетар.

«Сабар, — яхаш, дех зIамаша, —
Сабар кIеззиг, тха тхьамада,
Укхаз Iе йоах тха дегаша,
Укхаз ареш дукха яда?»

Яр тхьамада раьза йоацаш:
«Бирса мух ба вайна хьекхаш,
Льатта эттай шийла йоачан,
СихагI детта низ боа ткьамаш.

Iа тIадоагIа, да из дорха.
БIаьсти яргья, тешаш хила».
Юхахьежаш, шортта йолхар
ГIарагIураш сигал гIолла.

Шоаш хьалкхийна моттиг йнта
Царна а селла хала долча,
Мишта лархIа еза Даьхе,
Вай, сага дог керахь хилча!

Л A Ъ Т T A Д A

Льатта да, льатта да,
Льатта да, додаш да,
Льатта да, льатта да,
Лорале дезаш да,
Лорале, йоакхо е,
Дарба де, доаккхал де
Дезаш да, льатта да,
Эшаш да, льатта да.

Льатта да, льатта да,
Льатта да, кьона да,
Льатта да, льатта да,
Дог сана герга да.
Дуне да, дуне да,
Бух боацаш кIоарга да,
Цхьабакьда, хьо цаI да,
Льатта да, льатта да.

Льатта да, льатта да,
Iаж санна ховха да,
Льатта да, льатта да,
Зиза мо боча да.
Льатта да, льатта да,
Вай безам льатта да,
Льатта да, льатта да,
Вай вахар льатта да.

Лятта да, лятта да,
Лятта да, лятта да...

НАЪСАРЕРА МЕХКАРИЙ

Ахкан Гуйре тайна йоагIа,
Юнаюхе товнаш йоаг.
Къона болхлоЙ балха боагIа
Чехкка-чехка боаккхаш ког.
Ганна дегаш деларгда
Ахкан балха баъхкарий.
Балха чIоагIа тIера ба
Наъсарера мехкарий.

Ноаной, алал, фуд оаш лехар,
Айлаюкье детташ гош?
Шоай цу воIа нускал лехе,
Наъсаре вахийта оаш,
Хаххе дегаш деларгда
Царга хъажа баъхкарий:
Ала доацаш хоза ба
Наъсарера мехкарий.

Цар ду балхаш дIадаЙзача,
Саг ца тешшал дукха да,
Аренашка, гIишлошъеча —
Массанахъа хъалха ба.
Иштта балха боахкараша
Лоаттаду вай мехка сий,
Иштта балха боахкараш ба
Наъсарера мехкарий.

БЕЗАМ

Дага латт,
Из дIайха ахка сона даим дага латт,
Цу форда йисте дIа денош дага латт.

Форда тIа,
Форда тIа
ТалгIешца ловзаш лятта селаIад
Дага латт,
Дага латт.

Баркал ях,
Аз форда хишта, снгленашта баркал ях,
Со кхелла Даъхе, хъона доккха баркал ях.
Ираз да,
Ираз да
Iа сона деннар, — безам байза вах.
Цудухъ ях,
Баркал ях.
Са хъамсар Даъхе, хъона баркал ях,
Баркал ях,
Баркал ях.

Сона хет,
Сай дег чур бIаьсти дIаяргIйоацаш санна
хет,
Вай безам байча, малх а бовргба аьнна
хет.

Дешаш я,
Дешаш я,
Хьо дийша яьлча нах чубайта гIерт,
Еха гIерт,
Еха гIерт.

Юха а ях
Аз форда хишта, снгленашта баркал ях,
Со кхелла Даъхе, хъона доккха баркал ях.
Ираз да,
Ираз да
Iа сона деннар, — безам байза вах.
Цудухъ ях,

Баркал ях,
Са хьамсар Даьхе, хьона баркал ях,
Баркал ях,
Баркал ях.

БЕТТАЛ БИЙСА

Михай гIа Юлегаш дайра —
Гурахь мара легаргдац.
Тахан санна кIаьда сайре
Укх шера кхы йоагIаргьяц.

Бетта сердал кьегар баь тIа,
Жовхьар мохкадича мо.
Коача, кортамукъа лаяча, —
Ткъамаш деттар безамо.

Лепаш, чур са доагIаш санна,
Пош тIа гIолла додар хий.
Баскиг дагIар хьул а денна,
Зовне чIондарг лекхаш ший.

Дуне хетар доккха, маьрша,
Цхьаккха гIайгIа йоацаш мо...
Коача, кортамукъа лаяча, —
Ткъамаш деттар безамо.

ГУЙРА

Гаьний гIа Юлегаш дайча,
Гуйра я ма ала.
ПарагIураш йолхаш яйча,
Гуйра я ма ала.

Ди лоацлуга хьайна хайча,
Гуйра я ма ала.

Школе долхаш бераш дайча,
Гуйра я ма ала.

Асаро ший пудар дича,
Гуйра я ма ала.
Арар ялат чуйцача,
Гуйра я ма ала.

Иаьржа морхаш хьувза яьлча,
Гуйра я ма ала.
Езачунна дагар ваьлча,
Гуйра йолга халахь.

ВИШАГИКХЕТАР

Садайнад, сигала кIай седкий кьег,
Лоаманче хьалйизза доагаш уж да.
Сона хьо тховсара бIаргаго мег,
Хьо ярга сатувсаш латташ со ва.

ЙоагIаш я, йоагIаш я, — зиза бе доалл,—
Сона цох босхоза оалхазар хет.
«Хьо марша йоагIийла», — цунга аз оал.
«Со дукха гайрий-те?» — сога цо хетт.

Ва, илли, декалахь!

Цхьана тхо латт.
Тхо санна самукъа лувкхера бел.
Вай безам, — из бепий праза хьаст, —
Шедолча хIаманна йIовхал цо тел.

«Ма хоза да седкий», — сога цо йоах.
Баьца тIа зизаш мо гуча уж дувл.
Данман бахалба спйлахь вай мохк,
Дог санна лоамашга юкье из улл.

ИОЛА ХЪАЙ, ЖИ

Лоаманче — са цла да.
Лоамашка клай лоа да.
Данман са коа тлар.
Гетт дошо малх.

Ва, хоза са Дай-мохк,
Уккхаза са дай боакк,
Уккхаза ког бай боаккх,
Парглата вах.

Бегваха ма гертта:
Седкъашца ва барта.
Такхайла сай ферта,
Дожаду жа.

Ва, хоза са езар,
Боа ма бе са безам,
Валла а со везе,
Иола хъай, жи!

СА ДОГ

Сийрда вахар гюз а даьккха,
Малх хьалбоагIа, лепаш.
Тхир мо цена хила, дог, хьо,
Хий мо наха дезаш.

Блаьстанара зиза санна,
Наха хье хьаделла,
Хи чур цена чкъаьра хинна,
Кер чу ловзаш, дела.

Седкъий санна, ала тувсащ,
Наьна гловгIа латта.

Хьа цли яйча, — дезац дувца, —
Шийла хургдар лавтта.

Малха тара хье да аьлча,
Iа ма елахь тамаш.
Гатта, айле, кура лавча,
Тоха кьона ткъамаш.

Хьасто малх чулоацаш санна,
Дайхе Iа чулаца.
Кер чу даьллага, готденна,
Наха пайдан дац хьо.

Хье мел детталу ма могла
Наха йловхал тела.
Тхир мо цена хила дог, хьо,
Кер чу ловзаш, дела.

ЛАБТТАН ЦАЙ

Блаьсти, шелал яй Iа човха.
Блаьсти, хьо да баьцар лиг —
Къаьнабарий бларгий йловхал,
Кьонабарий дегай сийг.

Гой, камаьрша дегаш дийлла,
Арабаьннаб ноаной, дай.
Блаьсти, хьона да са илли,
Блаьсти, хьо я лавттан цай.

Блаьсти, денна эргаювлащ,
Ашарашца екаш я,
Ахархочун ерриг уйла
Хьоца ювзаенна я.

Гой, камаърша дегаш дийлла,
Арабаьннаб ноаной, даьй.
Блаьсти, хьона да са илли,
Блаьсти, хьо я лавттан шай.

БЛАЬСТИ ЯЬЛЧА

Баьцар тьковролг корах етташ,
Май хьакхаьча баьлар.
Хьога хьежаш лел, садетташ,
Юрта араваьнна.

Блаьсти яьлча,
Блаьсти яьлча,
Боалех зиза тоха даьлча
Керара дог ловзадоал,
Хьазилг санна дека доал.

Со хи йнете гьоргва тховсар,
Шортта гла а боаккхаш.
Кьона дог, хьо хлана тховсац?
Са ма даха доккха.

Блаьсти яьлча,
Блаьсти яьлча,
Боалех зиза тоха даьлча
Керара дог ловзадоал,
Хьазилг санна дека доал.

Лийгаш, кляьда баргаш лувзаш,
Довргда лоам чур ара,
Тхиро лувчаду са безам
Хьахинна из ага.

Блаьсти яьлча,
Блаьсти яьлча,

Боалех зиза тоха даьлча
Керара дог ловзадоал,
Хьазилг санна дека доал.

Дукхаезар, хланз фу ду аз,
Барахьяжа тайна?
Лоам чу хьо хьальюгаргья аз,
Уллув хоаяь сайна.

Блаьсти яьлча,
Блаьсти яьлча,
Боалех зиза тоха даьлча
Керара дог ловзадоал,
Хьазилг санна дека доал.

ТАХАН МАРА...

Алал, сенна ду аз доаккхал:
Со хьо лехаш лийннавац,
Блаь эзар шу лавтта доаккхаш,
Тахан мара яйняц.

Лоацаргья аз акха эмалк,
Лоам чу гьолла хохкаргья,
Тлаккха хьайзза юхавена,
Хьа коа-карта соцоргья.

Говро кхес урагла тувеш,
Беттаргба ший пра барг,
Тлаккха эзар, — эшац дувца, —
Гургья, гурья сона барг.

Безам хиннаб малх мо боккха,
Цунца нийседе хлама дац,
Блаь эзар шу лавтта доаккхаш,
Тахан мара байзабац.

ХЬО ЦАІ МАРА

— Ший са санна лораю хьо дас,
Алал тлаккха, фу де деза аз?
— Ялийтац со нанас ара.
— Бакъда, вац со хьо цаі мара,
Хьо цаі мара югаргйолаш вац.

Кирпишкашца етта я шун беш,
Ваа санна бирса да жІалеш,
Къайла латт шун лакха зІараш,
ХІаьта а вац со хьо цаі мара,
Хьо цаі мара югаргйолаш вац.

— Цу хабарах теша мегаргйий?
ЛадувгІалаш сога, мехкарій:
ХІанз-хІанз югаргья аз яхаш,
Вах-вахача дувцаш наха
Лел ер, бакъда йнга воалаш вац.

— ХІанз Іа дувцар тІо мо дег чу лег,
Согар гІалат даьнна хІла мег.
— Кхы ладувгІа бац са безам.
— Ай, ма ала, дукхаезар,
Хьо цаі мара югаргйолаш вац.

Ахкан бийса баьде йоагІаргья,
Іаьржа ферта аз тІакхолларгья.
— ТІаккха, алал, фу де деза?
— Чехкка коа тІа яла еза,
Хьо цаі мара югаргйолаш вац.

— Коа тІа яьлча, Іа дІаюгаргья?
— Ва валлахьн, ва биллахьн я!
— Гой, хІанз мишта дувца ваьлар.
— Кхоачашдергда айса аьннар,
Хьо цаі мара югаргйолаш вац.

— ЛадувгІалаш, кІантій, мехкарій:
Безамал вай дезагІ хІама дий!
Из вай лоро беза чоагІа,
Цох вай уйла е ма йоагІа:
Ираз атта вІашагІкхеташ дац.

ХЬАЛХАРА БЕЗАМ

Сенца нийсе йнш я ираз, дега кьонал,
Ховш вац, бакъда, цаі хов сона, цаі хов сона:
Седкьий дезе, зизаш дезе, тхир а дезе,
Лоро беза, лоро беза хьалхар безам.

Безама гац цхьаккха хІама,
Тамаш еций?
Безама гу дерриг дуне,
Тамаш еций?
Алал, еций,
Тамаш еций!..

Ди мег тоха, кема доха, мохк а ага,
Дег чу кхаба безам яха ховха ага.
Сигаленна, лаьттана а, — наха везаш
Ва хьо, моге, лоро моге хьалхар безам.

Безама гац цхьаккха хІама,
Тамаш еций?
Безама гу дерриг дуне,
Тамаш еций?
Алал, еций,
Тамаш еций!..

БЕЗАМА НИЗ

Сиглар седкьий, ва со тешаш,
Безамо кхеллад.
Безамо кхеллад вай беша
Латта селаІад.

Безамо, ший ага санна,
Лавтта теркаду.
Безамо, гой, дегГалбена,
Вайна беркат лу.

Массанахъ из кхача беа,
Кадай да цун дегГ.
Цкъаза матарбода безам,
Дога санна белх.

Кюрмац санна эккх из баъ тГа,
Михаца дГатул.
Навна кулг мо хул из кГавда,
Урс мо пра хул.

Бакъилго мо, детташ баргаш,
Безам вайца лел.
Безамо дел зизай бГаргаш,
Байца бГаргаш дел.

ХГама дий-те лавтта эшаш,
Эшаш иззамо!
Дерриг дуне дергдар эша
Безам-безамо.

БЕЗАМ, БЕЗАМ, БЕЗАМ

Со цецвайна хъеж сайна гонахъ,
Сона-м хац фу хиинад цу ара:
Хувцаделча санна хет сона
ХГара зГийрг, зиза, седкъа хГара.

Безам, безам, безам,

Алал сога, малагГча новкъа
Лел хьо, дГа мича дехк Га дГоагГа?

Алал, алал, фу хеташ новкъа,
Похайир Га са дега чГоагГо?

Безам, безам, безам,

Хъа низ моакхаз санна ба чГоагГа,
Дог хъа ала санна да доагаш.
Езар, езар, гулъе догдоагГа
Бордашца хъа бордий цГе тоачаш.

Безам, безам, безам...

ЯЛХАЙТТА ШУ

Ва са нани, дукхаяхарг,
Ма бе сона бала!
Гой, аренаш сомаяхъа,
Боага баъцар ала.

Ялхайтта шу,
Ялхайтта шу, —
ЗГамга я ма ала,
Яхийта со,
Яхийта со
Клубе халхаяла.

БГабсти яълча, бГенар яълча,
ПГоГа ловца баккха,
Седкъашка из хъежа яълча,
ПГехъар ха дГадаккха.

Ялхайтта шу,
Ялхайтта шу, —
ЗГамга я ма ала.
Яхийта со,
Яхийта со
Клубе халхаяла.

Нани, хъай йоI хьона езе,
НнI хъаелла чехка.
Бокъо яц хъа къона безам
Занарашца бехка.

Ялхайтта шу,
Ялхайтта шу, —
Зламга я ма ала.
Яхийта со,
Яхийта со,
Клубе халхаяла.

СО ХЬО ЯРГА ХЬЕЖАРГВА

Безам, безам —
Ховха зиза,
Безам, хъа низ боккха ба.
Нагахь езар
Йоале сигла,
Седкъашка а кхоачаргба.

Хургья бийса,
Нах ба тхьовсарг,
ДогIа, ша а тохаргба,
Бакъда, сийсар
Санна тхьовсар
Хьога хьежаш латтаргва.

Шедар ловргда,
Гургвац леткъа, —
Дог а, са а хьоца да,
Кхо бIаь кховзткъа
Бийса йоаккxаш,
Со хьо ярга хьежаргва.

ЙОЛА СОГА

— Оввай!
— ХIанз фу хилар?
— Оввай!
— Аьнна яла?
— Фуд Iа дувцар, йола яхаш,
Ца ца хилча хъай.

— Ца ма дувца, дукхаяхарг,
Бахъан дергда вай.

— Хьо къаракъа тIакхув, яхаш,
Равза бац са даьй.

— Дутаргда аз, дукхаяхарг,
Бахъан дергда вай.

— Де деза Iа са даьш яхар,
Ца дой, хургья вас.
— Хьадувца Iа, дукхаяхарг,
Бахъан дергда аз.

— Ши бIаь тума деннар мара
Хургвац йоах са мар.
— Дошо гIала-м езац царна,
Бахъан дергда цар.

— Ши бIаь-м ма дий бIарчча вахар,
Уйла ел Iа хъай?
— Ружкъ ма дувца, дукхавахарг,
Бахъан дергда вай.

— Хьо ца йоагIе, йнга Яхий,
Юховргва со сай.
— ЙоагIаргья со, дукхавахарг,
Бахъан дергда вай.

- Оффой!
- Хланз фу хилар?
- Довда вай?
- Со-м равза я.

ХУРГВОЛЧА УСТ-ДАЪГА

Зехъ лел хьо, са лоалахо,
Сатем байна ара.
Боахам безаш венавац со, —
Хъа хоза йо! мара.

Кийлен ваг!а чарахъ санна,
Саькха хьо ма хила.
Отар чура боаккхаргбац аз
Гош-клай масса гила.

Са а довлехъ, коа т!а вувлаш,
Д!а ма кьувла з!араш.
!а мел чоаг!а лорайой а,
Югаргъа аз Зара.

Дезаденнад !аържа !аргаш,
Хъаь т!ар хъайза гиччиг.
Фу дергдар !а, Зарас сона
Денна йовлакх гича?

На!раш, кораш кьовларгдар !а,
Чегаш теа чоаг!а.
Бакъда короргдацар хьона
Тха шин дегай д!оаг!а.

Ха-м дергда !а, дув ба хьона,
Са дув хургбац къаьра:
Ва валлах!ий, ва биллах!ий,
Югарг-м я Зара.

ТАМАШИЙНА Х!АМА ДА

Шифер йилла тхов а болаш,
Кийчдаь латташ дий ц!а да.
Хланз а сога хьо ца йоаг!е,
Нах, ца тешаш, беларгба.
Тамашийна,
Тамашийна,
Тамашийна х!ама да,
Со мо волча кьонахчунга
Хьо ца яр ма тамаш я.

Истий повкъа ба !а яхий,
Аз цхъа сесаг лоалларгъа,
Шоллаг!йола сесаг вайна
Цен дезарга хъежаргъа.
Тамашийна,
Тамашийна
Сона сайна хеташ да,
Со мо волча кьонахчунга
Хьо ца яр ма тамаш я.

Лоаца, готтиг хачилг ювхаш
Хьога догдоаха к!аьнк ва.
Тайпан эздий ва а оалаш
Со-м-хъа визза кьонах ва.
Тамашийна,
Тамашийна,
Тамашийна х!ама да,
Со мо волча кьонахчунга
Хьо ца яр ма тамаш я.

Истий, истий, барт ма бетта!
Корта нккха бала боалл.
Йиний да-ма, ша т!а веттарг,
Комсомольцах найц ваь воалл!

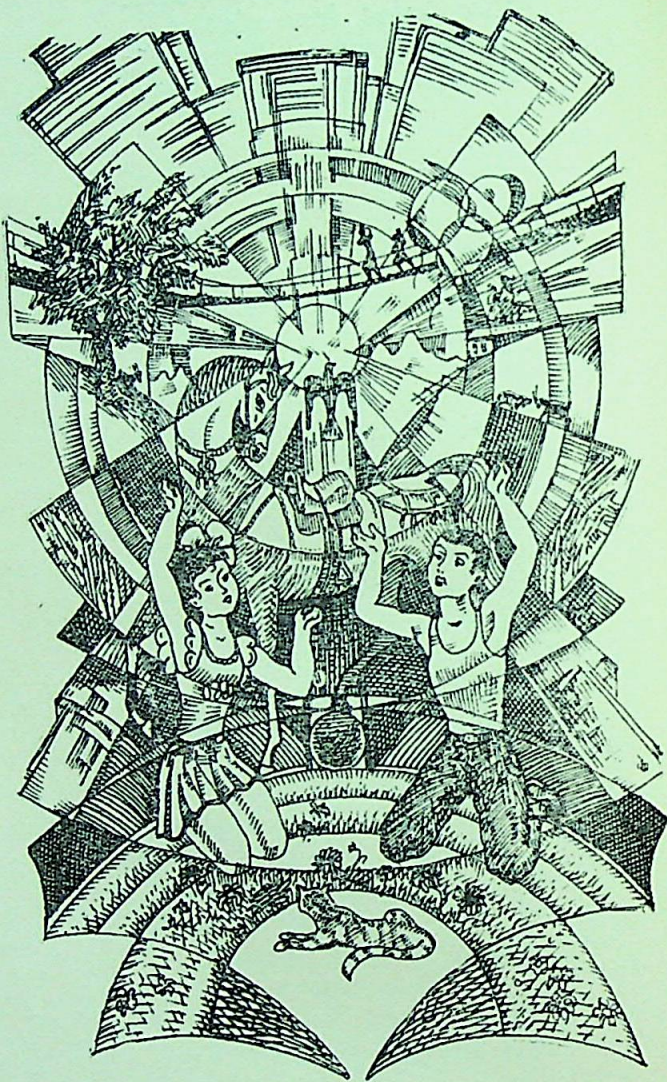
Тамашийна,
Тамашийна,
Ханзар нах ма тамаш я,
Тайпан эдел айна боацаш,
Керда гулакхаш лелош ба.

КЕРДА ШУ — КЕРДА БЕРКАТ

Керда шу.
Хьо кхъчад гарга.
Цхъацца минот юхалег.
Шийтта сахъат.
Дошо гургилг
Сиглар ч'оаг'а зовне бек.
Керда шу да керда беркат.
Лъатта машар боссаргба,
Керда зиза, керда седкъа,
Керда безам хъахургба.
Шевар — ура: зламга, воккха,
Цхъанне а бац набра сий.
Тховсар хул вай цхъа шу доккхаг',
Хоастаде вай Даьхен сий.
Керда шу да керда беркат.
Лъатта машар боссаргба,
Керда зиза, керда седкъа,
Керда безам хъахургба.
Сиглар Ючудеча санна,
Корсама т'а седкъий къег.
Дошо гургилг, ираз хинна,
Х'ара дег чу тховсар бек.
Керда шу да керда беркат.
Лъатта машар боссаргба,
Керда зиза, керда седкъа,
Керда безам хъахургба.

*Фъьлг, фъьлг, фура фъьлг.
Юха йилуг, Юха к'лаьнк.
Аз х'анз шоана бувцаргба
В'алла хеза боаца фъьлг.*

СЕЛАСАТ

МАЪЛХА ЧІЕГИЛГ

Ючусеттад баъца мергилг,
Тхира тїадам цох Юулл.
Цу чу сона маълха чїегилг, —
Дошо чкїаврилг бїаргару.

Цкїаза тарду цо чїагарг:
Яїя снглар чулег,
Маълха чїегилг, маълха чїегилг
Бедарг санна дїа-са эг.

Ловз из хи чу кемилг санна,
Тїош тїа гїолла масса уд,
Ховха зизилг, ловзаяшна,
Берий бїаргашка из увтт.

Бїогорбайта санна корта,
Ингалє тїа халхаювл,
Лотайїия йїїшїя фoарта,
Кїегаш гизгех хїерчаш хул.

Цхїа зокх бола хїама дайна,
Кора кизгех арахїеж,
Е шушашта юкїе хайна,
Ела-ела-елакїеж.

Кїаьда бедарг, масса чїагарг,
Берий бїаргий снїрда са,
Из я маълха, маълха чїегилг,
Дошо, дошо чкїаврилг ба.

МУРАД

Бераш, алал, вовзий шоана
БархI шу даьнна кIаьнк Мурад?
Даим тесса хул цун корта.
Цун ца юрта йисте латт.

Сеща меттар ураэькх из,
Барзкъ тIадийхе аравод.
Лосттайийя тох цо лаятта
Ший бе йоалла йIаьха шод.

ТIаккха коа тIа гIолла кхаст из,
АргI-аргIагIа ийбеш ког,
Цул тIехьагIа карта йистер
Шин пIелгаца тох цо шок.

Нанна чIоагIа веза Мурад.
Сонта вац из, дац из пис.
Школе ух из, хьож из цIагIа,
Ай, вовзаций шоана из?!

Горинга чур ара яьккхе,
Ший боргIилга тул цо нувр,
Герга кий тIатул цо тIаккха,
Хьаэц пенах улла тур.

БоргIилг карта тIехьа кхессе,
Гайна лоам чу вода из,
Цигар вмпал эькхавийя,
Дахь цо доккха хоза зиз.

Из цо тIаккха лу йишига,
Йишг заггIе елаш я,
Марем яхаш я из йишг,
Мурадаца тайна я.

ГIажаш вордингех а еже,
Мурад денна хи тIа ух,
Москал еже аргIе ухаш,
Сар-саррахьа йол цIакхухь.

Циск а деже дахь цо дахча,
Бообашкашца лаятта оах,
УстагI беже ух из хьара,
Котам еже макха боах.

Бакьилгаца вод из лувча,
КIай бIийгаца халхавоал.
Тешаций шо? Тешаций шо?!
Массане а тешац оал.

ДIаоттал шо маьлха духьал,
БIаргаш дIа а кьайле чIоагIа,
ТIаккха шедар гургда шоана,
ТIаккха-м тешаргдар шо сох.

БАСКИЛГ

Даггар гургилг бетт баскилго,
Ший доттагIий лех,
Арар деррига баскилгаш
Урока чудех.

Хьагулденна, арккьалъухаш,
Уж цох делаш да,
ХIана аьлча, цар массане
Канкулаш я.

КИАЗИЛГИ БУТТИ

КIоаргга набарах чуенна,
Йижа уллар юрт.

МУРАД

Бераш, алал, вовзий шоана
БархI шу даьнна кIаьнк Мурад?
Даим тесса хул цун корта.
Цун цIа юрта йнесте латт.

Сецца меттар ураьккх из,
Барзкъ тIадийхе аравод.
Лосттайийя тох цо лавтта
Ший бе йоалла йIаьха шод.

ТIаккха коа тIа гIолла кхаст из,
АргI-аргIагIа ийбеш ког,
Цул тIехьагIа карта йнестер
Шин пIелгаца тох цо шок.

Нанна чIоагIа веза Мурад.
Сонта вац из, дац из пие.
Школе ух из, хьож из цIагIа,
Ай, вовзаций шоана из?!

Горинга чур ара яьккхе,
Ший боргIилга тул цо нувр,
Герга кий тIатул цо тIаккха,
Хьаьц пенах улла тур.

БоргIилг карта тIехьа кхессе,
Гавна лоам чу вода из,
Цигар вампал эькхавийя,
Дахь цо доккха хоза зиз.

Из цо тIаккха лу йиIнга,
ЙиIнг загIе елаш я,
Марем яхаш я из йиIнг,
Мурадаца тайна я.

ГIажаш вордингех а еже,
Мурад денна хи тIа ух,
Москал еже аргIе ухаш,
Сар-саррахьа йол цIакхухь.

Циск а деже дахь цо дахча,
Бообашкашца лавтта оах,
УстагI беже ух из хьара,
Котам еже макха боах.

Бакьилгаца вод из лувча,
КIай бIийгаца халхавоал.
Тешаций шо? Тешаций шо?!
Массане а тешац оал.

ДIаоттал шо маьлха духьал,
БIаргаш дIа а кьайле чIоагIа,
ТIаккха шедар гургда шоана,
ТIаккха-м тешаргдар шо сох.

БАСКИЛГ

Даггар гургилг бетт баскилго,
Ший доттагIий лех,
Арар деррига баскилгаш
Урока чудех.

Хьагулденна, арккьалъухаш,
Уж цох делаш да,
ХIана аьлча, цар массане
Каникулаш я.

КИАЗИЛГИ БУТТИ

КIоаргга набарах чуенна,
Йижа уллар юрт.

Лоам чожа чур арабаына,
Сигла бахар бутт.

Цхъан кIазилга гу из кьегаш,
Мос цун ураотт:
УрагIхъежаш, даггар Iехаш,
Бетта тIехъа дод.

Бутт цхъа кIайча морха тарра
Бена хи чу бож.
КIазилг цецдоал, цIавхха гарре
Эгадоал цун гош.

Изморг дайнадац цун цIаккха:
КIазилг бун чу эккх.
Бутт юха а айлу лаккха,
Тайжжа ду цо нек.

КIазилг дедда хозахеташ,
Пхьндарч чоагIа ел.
КIазилго йоах, аракъедаш:
«Кхы дIакхерадел!»

КИАЗИЛГ

Тха Iалихан Iурре гIетта,
Соалаз лехаш хьувз.
Йоаяь хургья яхаш, геттар
ЦIагIарчара дувц.

КIавнк ца хьожаш цIагIа, ара —
Цхъаккха моттиг яц.
«Ийча из чуяьккха мара
Со Io-м вижавац, —

Яхаш, дув буь Iалихана, —
Тешаший шо сох?!»
Хий да араынна нана,
ЦIавхха юхайоагIа.

«Хьалла гув кIал латт хъа соалоз,
Хьо укх цIагIа хьувз».
КIавнк цецваынав, хIанз фу оал аз,
Аьлча санна вус.

Сенна дувц из доахаш дIавхъа:
Бехк кIазилга ба.
Из да сийсар соалоз йнхьар,
Соалоз хийхкар да.

Соалоз массаж хакха, хьувзаш,
УрагIъухар лоа, —
Сахиллалца лийлар ловзаш,
Чу ца доагIаш коа.

Масса удар дахчан соалоз,
Сийрда хьежар бутт...
Тховсар юха а гIоргда кIазилг.
ДIатхъайсача юрт.

ДАДИ ВОЛЧА

Кхъьчай, кхъьчай
Канникулаш,
Дошо ахка
Дера!
Исайг венав
Дади волча,
Венав городера.

Лоамашка вах
Къаьна дади,
Наха ва из
Везаш.
Из ва жа-гу, —
Гай, аькки а
Лоам чу гюлла
Лелаш.

Укхаза я
Лакха чхараш,
Цена, шийла
Шовдаш.
Сигаленга
Кхачар дезе,
Гаьн тла ваьле,
Кховда.

Корсамаш я
Лакха, хоза,
Бабцаш листа,
Клаьда...
Шийна хьалхар
Клаьнк а вита,
Цкъа цлавахар
Дади.

Клаьнк ва веа:
Фуд-те хиннар? —
Ваьннав цец из,
АмагI:
Дерриг жа дар
Ханзза укхаз, —
Гуш бац цхьаккха
УстагI.

Ший ма даггар
ЦюгIа детташ,
Хьувз из, кхеравенна.
Ховш вац жа ший
Мича дахад,
Кхетош вац из
Хиннар.

Мух хьайр цлаьхха:
Гайттар еха,
Охкаенна
Морхаш.
Жа хиннадар,
Дла а теба,
Царна юкье
Доахкаш.

ГОТАХЪАЗИЛГ

Со шелденнад. ДагIа эгаш.
Со лергдоацаш эшар фуй:
КIn фийг биллал маьлха чIегилг.
Ах тIор биззал мела хий.

Со денадар блаьсти яхьаш.
Юхь-ког, бедарг юлаш сай.
Са сий дора массанахьа,
Ераш сагта бац со лай.

Акхар коа со кхачар гурра,
Езаелар гаьн тIар бу.
Бакьда, клаьнк ва-кх акхар кура,
Кура аьлча а, ва из во.

Цо со, хайнача ца дуташ,
Беша гIолла лелхадаьд.

ХІанз со, бІаргашка хий увтгаш,
ДагІа меца, денна кІаьд.

Со дар тахан бІы бе лярхІа,
Лохаш мергІилг, боамби, тІолх,
Тахан бІайха хьежар лартта,
Ах сигде мо боккха малх.

ЦІаьхха хьайра Іаьржа морхаш,
ЦІаьхха баьлар шійла мух.
Лоа а даьлар, хьувззаш, делях,
Хьувззаш сона тІехьаух.

Со сай бІы бечар а даьккха,
Тхьовре метта вижав кІаьнк.
Цунна, верзан коа тІа ваьккха,
Бетта безар тІаьда саьрг.

Со шелденнад. ДагІа эгаш.
Со лергдоацаш эшар фуй:
КІи фийг биллал маьлха чІегилг,
Ах тІор биззал мела хий.

ДАХКИЛГ

I

Цициг доагІа,
Цициг доагІа,
Тебаш, тебаш.
Дахкилг багІа
Ше йохаяь
Хачи тегаш.
Белх из, чоагІа дехкебаьнна.
Іуйран сецца сомабаьнна,
Меца а бенна,
Хьог а бенна,

Шійна кІи фийг лаха дагахь,
Цхьа тІор хий а мала дагахь
Бахабар из,
Бахабар из.
Даьга аьнна хІама доацаш,
Наьнагар а пурам доацаш,
Вежарашка йист ца хулаш,
Йижарашка хІама цо оалаш,
Бахабар из,
Бахабар из.
Уж берригаш бадар тхьайса.
Шортта-шорта ког а лайза,
Бахабар из.
ХІанз фу дергда?..
Цена хачи,
Цун цаІ мара йоаца хачи..
Панас болх баь, ахча даьккха,
Мамас, базар тІа а яха,
КІада ийца, ло а баьккха,
Бийсан ягІаш, маха баьха,
ЧІоагІа хоза хьаяьяр из,
Ши кис дегІа хьаяьяр из.
Мискинг, дахка белхаш багІа.
Цициг тебаш, тебаш доагІа.
ДІа-са даха мекхаш долаш,
Унзар боагаш ши бІарг болаш,
ЦІог хьувзадеш бІехал санна,
ДоагІаш да из, меца а денна.
Дахка масса лаца аьнна,
Цициг такхет кхоссаденна.
Бакъда, циска кІал ца бусаь,
Еха хачи цунга юсаь.
ДІабедаь из,
ДІабедаь из.
Цкъа амбара кІал а иккха,
ТІаккха кхера тІех а иккха,

Карта Тургах чакх а баьнна,
Дабедар из, лачкъя аьнна.
Дабедар из,
Дабедар из.
Дабедар из беша гюлла,
Дабедар из коа тла гюлла.
Бера хачи дла а кхесса,
Техьадедар циниг масса.
Цкъя амбара кIал а пккха,
Тпаккха кхера тIех а пккха,
Карта Тургах чакх а даьнна,
ЗIамга дахкилг лаца аьнна,
Техьадедар из,
Техьадедар из.

II

ЗIамга дахкилг коа тла баьлча,
Бирса циск а гучадаьлча,
Хий мала а ца кхоадеш,
ГIайттар коара хьазилгаш.
Ков дар шаьра, доккха, дIаьха.
Шоай кIоригаш тIехъя яьха,
Котамаш яр цига лелаш.
БоргIал латтар даггар Iехаш,
Шера ткъамаш вIашкадетташ.
Хоза яр цун чIугал-беттиг.
Москал, император санна,
Лелар, лаьрххIа сувсаенна.
ГIажаш йолхар коара ара.
Царна бIаргабайна мара,
Дахкилг къяйлабала мегар,
Цхъанне теркал ца бе мегар.
Бодаш бар из, шахъа баха.
ГIажаш цIаьхха, арккъалъяха,
Елаелар, дахкилг гича.
«Хъажал цунга йоаца хачи!»

Дахкилг маркылг санна бодар.
Цецъяьннача йисар котам:
«Ай, пббIали, ба-кх из берзан!
Са кIоригаш, юхаерза,
Ва дIакъовла бIаргаш, къовла!
Эхъ ма дий ер доккхач ковна», —
Яхаш, ле яьлар из геттар.
БоргIал, Iаха енна хIетта,
Баге йийллача йисар.
Равза йоацаш цо кхессар:
«ХIама тIадий цунна эхъа!
Талхаш йоагIа къона тIехъе».
Москал йист ца хулаш латтар.
Бакъда цIаьхха слаенна,
Дахка тIехъя хъажа енна,
Ког дIакхийтта ежар лаятта.
БIаргаййр из массанена.
Москал хъайзар ций а енна.
ХIаьта дахкилг михал сихагI
Отара кIал пккхар, баха.

III

Гуйран цIага сийрдаьлча,
Дехкий дезал сомабаьлча,
ДIа-са хъежар мама-дахка,
Арабедар папа-дахка,
Воацаш вайра царна воI,
Шоай зIамагIа вола воI.
Папа бедар доа болчахъа,
Ков долчахъа — мама ше,
Къонгаш байдар беш йолчахъа,
Хол болчахъа — мехкарий.
ЦIагIа, ара, беша, коа тIа —
ХIара мпI-мпIинге отташ,
Чакхдаьлар уж хъожаш чIоагIа.

Дахкилг бацар корабоагIаш.
ТIаккха бийлхар мама-дахкилг:
«Мича бахар,
Нана яларг!
Сийрда ши бIарг хьа ма барий,
Бисар-хьогI хьо тувлабenna.
Ира царгаш хьа ма ярий,
Бисар-хьогI хьо аьрхI а снна.
Савкха ши лерг хьа ма дарий,
Бисар-хьогI хьо кьор а бенна.
Масса биъ ког хьа ма барий,
Бисар-хьогI хьо кIаьд а бенна.
ХIанз фу дергда,
Нана яларг?!» —
Хий Iоухаш белхар дахкилг.
ЦIаьхха ара тата даьлар,
Дахкилгата цIогIа даьлар,
Кора кIалда тIех а иккха,
Бена цIага чу из иккхар.
Папа-дахкас, бедда баха,
НиI дIакъайлар, чIега тега,
ТIаккха киса деллар дIоагIа.
Уж чубагIа цIа дар чIоагIа.
Бирса цинг дисар ара.
Корах хьекхаш пра мIараш,
Из чудала гIертар цIагIа.
«Мяу!» — яхаш, деттар цIогIа.
НаIрах даггар ког а бийтта,
Дахар цинг, дехкий дита.
Сецар циска когий таташ,
Папас тIаккха техар фата.
Мама-дахка боалаш хьалха,
Хачеш ювха вежарий а,
Юбкаш ювха йнжарий а —
Берригаш а баьлар халха.
Цул тIехьагIа мамас, лийнна,

«БIарг хьежа бисаб хьо дийна. —
Аьнна, дахкилг човхабир,
ТIаккха саьнга оттабир. —
Харцахь лелаш Iеш бац вIалла.
Мегад, хIанз ма белха селла.
КIирандийнахь, бига сайца,
Базар тIара кIада пийца,
Керда хачи ергья хьона.
Халахетар ма де тхона.
ИИаьха ма йий циска мIараш.
Кхы ма гIолахь хье цхьаь ара».
Дахко, доккха са а даьккха,
Кхы гIоргбац со, аьлар, цIаккха.

ШАЙТИЛГ

Фавьлг, фавьлг, фура фавьлг...
Iоха йнIинг, Iоха кIаьнк.
Аз хIанз шоана бувцаргба
ВIалла хеза боаца фавьлг.

КхоалагIа цаI

Ма хоза я ара баь тIа.
Шарип вагIа корта лавца.
Тахан хиннавац из мукъа,
Книжкаш дешаш ваьгIав дукха.

ПхелагI классе ва из дешаш.
Кoa тIа ловзаш лела бераш
Чуххайк цунга: —
«Вала маьлхе!
Ловзаргда вай цхьана», — яхаш.

Кломалу цун дерзан когаш,
Хлаьта а царга вац ладувгаш:
Селхан яккхай кхоалагI цаI,
Уж ца тоайой, вац из маIа.

Гаьлас, Ийсас, Асхьаба а,
Лизас, Кайпас, Тамарас а —
Массане а аьнад цунга:
«Дешархо ва, яц хьо мунда.

Деше, деша оаха мо,
Хлана лел хьо селла во?
Кулгаш — Гаьржа,
Портфель — еха,
Галстук данм хул хьа бIеха.

Клорда ма даьд хьога дувца:
«Ва, тха Шарип, оамал хувца,
Ва, тха Шарип, дика деша,
Ва, ма вувла наьха беша,
Ва, урока тIехь ма вIеса,
Ва, ма дехка кхертIой киса,
Ва, дита уж наьха жIалеш,
Гавнаш йнта, каг а ца еш,
Цкьа мукьагIа кхетавалар.
Дайнар фуд хьа, фуд Ia лехар?
Деша хьайна, деша, деша!..»

Шийга уж лер дагадеча
Цийлу Шарип, эхь хет чоагIа.
Тоале аьнна яьй цо чоагIо.
Массанена деннад дош,
Дохадергдац цо из дош.

Шарипа сурт

Клаьика корта
Чубахаб,
Цунна чоагIа
ЙоагIа наб.
Арахь баьде
Бийса я,
Метта вижа
Безам ба.
Ше ювижле, —
ХIанз ер фуд! —
Дулл цо шайтIилг —
Ийрча сурт.
Бий мо боккха
Ба ши бIарг,
Херх мо пра
ХIара царг.
БIаргаш бирса
ДIа-са лекх,
Хьувзаду цо
ДIаьха мекх.
Бага йоаллаш
Зурма я,
Туркий тур мо
Ши муI я,
Юхмачахьа
Шаккхе ког,
Муш мо сома
Морса цIог.
О, ма ийрча
Да из сурт!
Ай, пббIалий,
ХIанз ер фуд?!

ШайтИлго илли оал

Шарип метта Ювижар,
ШайтИлг тебба айделар.
Богааш ши бларг,
Сайса мосаш, —

Истола тIар
Делар кхосса.

Ког Юбегташ,
Хъежаш ара,
Доладелар

Илли ала:

«Со да Iаържа, говза шайтИлг,

Таки-раки-па,

Со доал шоана из дIахайта,

Таки-раки-па.

Со дар аьнна

ЗIамга дегIа,

Аз тайнараш

Бергба эгIа,

Аз пийIараш

Бергба лата,

Эккхабергба

Берий сатем,

Таки-раки-па,

Таки-раки-па!»

ШайтИлго де лерхIараш

Из шкафа тIа ураотт,
Сахьта гIоаролг юхатотт.

«ЦАI:

Шарип тIехьа вита веза,
Цунга школе лийта беза,
Кхы а лийча, хIама дац,
Цун са вIалла бала бац». —
ТIаккха ценьюкье Юэккх,
Халхадувлаш, зурма лекх.

«ШИЪ:

Ийса, — да из дIаьха гажарг, —
Цунга аз Тамарий кIажарг
Озойтаргья, тIаккха чехка,
Iаьла вергва аз цох бехке.

КХОЪ:

Асхьаб Кайпах вергва лата,
Юкхетийтаргва из лаятта.
БIехдергда цо коча пхьошаш,
БоатIабергба хаче го.
Деларгда цох зIамга бераш,
Дезий хьона яхаш гIо.

ДИЪ:

ХIаьта Лиза, — из а хиншай, —
Сов зIокарга яхай из, —
Аз, цIаеча, даьга цунна
Еттийтаргья букхьа дирет.

ПХИЪ:

Массанена юкье аз
Говза питам болларгба,
Еррига а пхелагI класс
ДIакорзагIа йоаккхаргья».

Шарип урока тЕхъавус

Лечкъоргах ше ловзаш санна,
Лоамар малх хъакъед.
Бераш школе ух сикденна,
Гургилг члоагIа бетт.

Ишоахлуш йоагIа бIаьстен Гуйре.
Шарип вижа улл.
Техъар гIотт из меккъа ура,
Меккъа кулгаш дул.

Алкхашкаш я хъувзаш коа тIа.
Тхъовре даьннад ийс.
ХIама дна, сIха воацаш,
Школе вода из.

Водаш ва из, дIа-са хъежаш,
ГIа цо шорта боах.
ШайтIилго, дIа лерге ухаш,
Ма гIо сIха йоах.

Хетаргболаш цунна лоаца
Школе бода никъ,
Дехъа-сехъа лелхаш, чIоагIа
ШайтIас зурма лекх.

Висав тЕхъа,
Халахеташ,
Шарип... Шарип велх.
ШайтIилг, цунна бIарахъежаш,
Зурма лекхаш, дел.

Да волавеш вола аьнна,
Шарип юхалоал.
ШайтIас, геттар курадаьнна,
Ший из илли оал:

«Со да Iаьржа говза шайтIилг,
Таки-раки-па,
Со доал шоана из дIахайта,
Таки-раки-па.
Со дар аьнна
ЗIамга дегIа,
Аз тайнараш
Бергба эгIа,
Аз ийгIараш
Бергба лата,
Эккхабергба
Берий сатем.
Таки-раки-па,
Таки-раки-па».

Класс корзагIъяьннай

Дагалаьна кхы а водар,
ШайтIилг пена юхе тел,
ШайтIилг классе дIачудода,
Иийлла йолча гIолла нил.

Иийса вагIа, когаш ловзош,
Иийсай уйлаш гаьна я...
«Иийса, хIанав хьо сов зовза? —
Яхаш, хъувзаш шайтIилг да. —

Гой, Тамара, маймал санна,
Арабоахаш ягIа мотт.
Хьо бегвоах цо хIара денна
Хьол массаза ювл из кот».

«Ювл, хьо классер аряккхарг!» —
Тамарега Иийса лув.
ДIатIакхайде, сома кIажарг
ЦIаьхха кьиза озаю.

Миска, йишг елх мухь баьнна.
Иийса вагIа, ловзош ког.
Хьехархочо: — «Волле!» — аьнна,
Iаьла классер аравоаккх.

Переменах ловзаш ара,
Асхьаб гIайгIа йоацаш вел.
Гучаяьха ира мIараш.
ШайтIилг цунна тIехьа лел.

«Нагахь Кайнах латаргвене,
МаIа вац хье», — цунга йоах.
Кайний букьах, юхе еча,
Дулх хьовзадеш мIарилг тох.

ТIаккха Кайна, эгIазьяхе,
Едда Асхьаба тIакхет,
Лоставу из, чоал ког техе,
Вож демийла лаятта кхет.

ЧIоагIа бIехду коча пхьошаш,
БоаттIабу ший хаче го.
ЗаггIе дел цох зIамга бераш,
Дезий хьона, яхаш, гIо.

Лиза, школер цIа а ена,
Iохов беша хоза фаьлг.
ШайтIилго, хьалтоссаденна,
Бохабу цар кора бIалг.

Да чувоал: гу кизга доацаш,
БIаряхьож ший йоIа из.
Цунна чIоагIа раьза воацаш,
ЦIимхар оагаю цо дирст.

Школе, цIагIа — массанахьа
ШайтIилго ший питам бехк.
Ког Iобетташ, сов гIадаха,
Хьувзаду цо даьха мехк.

Шарипах бел

Хьехархочоа хац фу дергда,
Берашка из лув.
Бераш ди-тIехь доагIа эргаш,
ЧIоагIагI корзагIдувл.

ЗIаммига а бахьан даьлча,
Шоайла вIашагIлат.
Сенна дуви из, лоацца аьлча,
Бехаб юкьер барт.

Хьехархо ва къамарг йишкьа,
Хьогге хаьдад лер.
«ШайтIилг даьниад шоана юкье,
Фуд оаш леладер?» —

Йоах цо, вувлаш дехьа-сехьа,
ЛаьрххIа оалаш дош.
«ШайтIилг... ШайтIилг...» Шарип сиха
Портфела чу хьож.

Хьазилг лаца воаллаш санна,
Тетрадь доаржаду:
Ше цкьа биьсан дилла хинна
ШайтIилг доацаш гу.

Шедар кхетаду цо тIаккха.
«Бехке со цаI ва.
Вайна юкьер безам баьккхар
Iаьржа шайтIилг да», —

Оал цо. Тпаккха арккбалдахе,
Бераш делалу.
«Тхона-м дайнадац из», — яхаш,
Цар из футтарву.

«Га хургда га тхона дувцар».
«Алал, дий из бакъ?»
«Алал, мишта дар из куца?» —
Шарип воах цар бег.

ШайтИлга цИмхаш

Из деррига, кьайла доацаш,
ШайтИлга длахоз,
Даха-дала моттиг йоацаш,
Хала хеташ хьовз.

Дедда, дедда, кхоссаделе,
Парга га из эккх,
Ког Ютехе, майрадаъле,
Хьовзаду цо мекх.

«Пхьида миссел дац шун денал,
Чоагга бац шун барт,
Аз хларане, дIатIадена,
Йохаергья бат.

Тпаккха тешаргдий шо?» — яхаш.
Царга цIогга детт.
Шарип, тебба га а вахе,
ШайтИлга тIакхет.

Цо хьалоац из, хьазилг санна.
Вокхо мIараш етт,
Детталу из, кхераденна,
Бера эккха гIерт.

Бакъда, Шарип вац дIахецаш.
ХIана? Да из во.
ЭтIаднийя, дохийт беша,
Чоаггга аъле: «Фу!»

Цар хьехархо пандар ийце,
Класса юкье воал.
Бераш дIаовтт, кулгаш лийце,
Тпаккха илли оал.

Берий илли

«Вай цхьан классер бераш да,
Да, да, да,
Вай бартгайна дахаргда,
Да, да, да.
Цхьаккха шайтИлг
Кхерме дац,
Барт вай цIаккха
ЭгIаргбац,
ЦIагIарчарна
ГIо дергда,
Арахь тайна
Вай хургда,
Школе цIена
Леларгда,
Даим дика
Дешаргда.
Да, да, да!
Да, да, да!

СЕЛАСАТ

I

Къажакъайг лел цогла детташ,
Коа тлар коа тла ювл:
«Кираидийнахь Эрзий Лавтта
Йоккха базар хул.

Цига йоагларгья москалаш,
Пажаш, котамаш,
Боабашкаш а— кьоарза ткъамаш,
Кхокхарч, хъазилгаш.

Цига хургья хьаргаш, бовнаш,
Чкъордаш, члагаргаш,
Цу дийнахья дита довиаш,
Юкьер даха уж.

Ва, хьалххе а кийчо елаш,
Базар Гурре елл». —
Къажакъайга тлехъа хьежаш,
Оалхазараш дел.

Алкхашк ягла йнст ца хулаш,
Корта чубаха:
Цунна дайнад, — из бакъ хуле! —
Цхьа тамашне гла.

Хетар цунна,—
Дийцад панна,
Из гла дагалатт, —
Шийга маьре еча санна
Зламга селасат.

«Ай, оалхазараш дела ма де», —
Яхаш луй а даьй,
Цо из мара йоала ца е
Шийца чоагло яьй.

«Ма ййталахь хьайна гарга!
Вайна эшац сув.
Гой, алкхашкаш: глов-кеп, бларгаш,
Бедар — Габржа клув.

Хьажал, когаш миштад хоза!
Зюкарч я бутув.
Селасат Га йицье еза», —
Цагла цунга лув.

Алкхашко йоах:
«Мегаьд хлаьта... —
Бларгех даьлар хий, —
Ханз со, ханз со йода баь тла...
Доадергдац аз сий.

Кхы цун цли а йоаккхаргьяц аз.
Духьал яц со, гой.
Базар тла а йоагларгьяц со,
Шоана иштта лой».

Алкхашк тлаккха, ткъамаш техха,
Коара длаяхар.
Габржа ши бларг бар цун белхаш,
Гийла дар цун лер.

Сатувш яц из,
Кхест из ара,
Елх из, саготду.
Малх чубизар.
Бийса ера.
Шевар виьрзар чу.

Бакъда алкхашк яц цайоагIаш.
Беша гаьнаш цIувз.
Йоачан хургья.
Нана чоагIа
Саабкхдаьнна хьувз.

Лоам чу, атагI — массанахьа
Хьожаш ваьнна чакх,
Да а кхачар, шахьа ваха,
Йийлла йолаш злок.

ХIамма а дац юрта Iахаш.
Кхайк уж, цIога детт.
«Яйрий шоана алкхашк?» — яхаш,
Массанега хетт.

Цхьан коа яьгIа царга хьежаш,
Йистхилар цхьа гIаж:
«Бовзий шоана Iоа тха беша
БагIа боккха Iаж?»

Циск дар цига, — дIа ма хецарг! —
Из тешаме дац.
Нагахь шун воI цига веце,
Мича хургва хац».

Алкхашк хьалехар цар халла,
Халла чуйнгар.
«Iоткъам ма бе хьайна селла», —
Яхаш хьехам бир.

«Селасат а мичай пйрча, —
Юххер аьлар дас, —
Хьона сов из езаш хилча,
ХIама аргдац аз».

«Со а я раьза, — аьлар нанас. —
Вай из сenna кьувс.

Йоалае Iа, цох-м сона
Хургья дика нуе».

Даьна, нанна иккхар мархIа
Алкхашк, — бIаргаи доагI —
ТIаккха яьлар, яьлар халха,
Ийбеш, пйбеш ког.

Кхест из, кхест из,
Ткъамаш детташ,
Хьувзаш гора увтт.
Лоамар, чхара гIа а этта,
Хьежар цунга бутт.

Алкхашкаш ел, ухаи аркъал:
Раьза я воIа...
Сакъийрдар цар цу бус дукха,
Техьа йийшар Iо.

II

Оалхазараш,
Iурре гIетта,
Кхааш доахаш да:
«Кхачар вайна,
Кхачар, кхачар,
Кхачар кIиранди!»

Москал йоагIа,
Когаш била,
Фоартах цIаста
Гургилг элла,
Гургилг зовне бекаш ба-

Котам йоагIа
Тускар дахьаш,
Тускара чу
«Цикх-цикх», — яхаш,
Шийтта кIориг я.

Гажаш йоагIа
Шишша цхъана,
Царна тIеххъа —
Боабашкаш.

Боргал йоагIа
Эсар санна,
Яц кхычарга
Дахьожаш.

Кхокхарч доагIа,
Ткъамаш лийца,
Чагаргашка моаршал хетт.
Алхашкаш а
Шоай вилийца
ЙоагIа, тIехъ ца йиса гIерт.

Уж деррига
Оалхазараш
Гавна Эрзий Лавтта долх,
Халхадувл уж,
Сенаш новкъа,
Иллеш, иллеш,
Иллеш доах:
«Фи-ить, фи-ить, фи-ить!»
Гур-гур-гур-гур!

III

Йийлай базар,
Йоккха базар,
Оалхазараш
Да-са уд.
Цига доацаш,
Цига доацаш,
Цига доацаш,

Доацаш фуд?!
Бекаргаш латт
Фуаш дохкаш.
Алхашкаша
Нийий лех.
Москал а латт
Гургилг бохкаш,
Бакъда, цо цох
Дукха дех.
Чагаргаш да
Ленташ дохкаш,
Бедар йохкаш
Гажаш лел.
Боабашкаша
Хий да дохкар,
Из массане
Дезаш мел.
Чкъордаш ягIа
Зизаш дохкаш:
Шишша кениг —
Цхъацца цIов.
Ший кизга бIарг
Бохка снай
ХьунагIара
Къаьна бов.
Кхокхарч денад
КIомал бахъаш,
Пиджак яхъаш —
Къажакъайг.
Боргал снай
Беттиг бахъаш:
«Эца», — яхаш,
Кхайк.
Укхазя я Iаьржа хьаргIаш,
Дохка снай гоама жIаргаш.

Укхаза да бирса кер,
Денад докка чкърда бер.
Кер москало кхерадир,
Бер хьадаьккха эькхадир.
Алхха котам,
Къоарза котам,
Цхьаккха хIаман сагта яц,
КIоригашта
Товрра хилча,
Цхьаккха хIама доккаш яц,
Шийтте кIориг тIехьа йолаш,
Эца йода из гIоръяьргаш,
Кино йолх уж цул тIехьагIа,
Бурчолг хахка йолх.
КIоригаш Iех, сов гIадъяха:
«Цикх-цикх, цикх-цикх», — йоах.

IV

Малх делкыйга кхоачаш латт.
Цаьхха ера селасат.
О, цун хозал
Ювца делча,
Къаьстта дешаш эш!
Ерриг базар,
Ерриг базар,
Цунга, цунга хьеж.
Корта чубехк селасата,
Басилгашта ала бетт.
Болар да цун кIаьда, атта,
Бедар йоагаш санна хет.
Селасата тIехьадаьнна,
Шин мугIара декъаденна,
Селасата сий деш чоагIа,
Кховзткъеи дийтта хьазилг доагIа.
Оалхазараш латт гобаккха,

Селасата раьза да.
«Укх базар тIар Iа цIи яьккхар
Оаха хьона дIалургда», —
Йоах цар, бIаргаш делаькьеж,
Селасата фу оал хьеж.
«Баркал шоана массапена,
ДIааргда аз дезар сайна,
ХIанз хий мала дог эттад», —
Аьле, йистхул селасат.
ТIаккха алкхашк, зIамга алкхашк,
Герга ши бIарг бола алкхашк, —
Цунна дог лургдар цо ший, —
Эггар хьалха дахь цо хий.
ТIаккха, тIакха майраьйна,
Йоах алкхашка, ций а сина:
«Со хьо... со хьо езаш я,
Хьо ца оагIе, со лергья.
Дезар долаш яхаргья хьо,
Вай цIен йизза да хургья хьо.
Йола сога, селасат?»
Гоннахь сабар, сатем латт.
Селасата из гIа хет,
БIаргногIараш вIашкадетт.
«Хьамсар алкхашк, дукхаяхарг,
Тахан санна ираз долаш
Хиннаяц со, се мел яха, —
Юха йистхул селасат. —
Со а лийннай хьо цаI езаш,
Са дог хьо да, дукхаезар,
Йигай Iа со чоагIа гIад.
Данм хьоца со хургья.
Хьоца яла кийча я». —
ГIар йоал цаьхха:
Из я бов.
ЧхьагIар менна
ЙоагIа бов.

Алкхашк, яхийта укх арар!
Маьре Горгьяц сога мара», —
Селасата дIагIагIерт,
Шийца из дIайнга гIерт.
Оалхазараш даггар делх,
Бовнах кхераш, юстар лелх.
ТIаккха гIажаш, хьалха яьнна,
Оаха бергба хьа болх аьнна,
Бовнах даггар лата овтт.
Бов кхералу, масса йод,
АстагI лелхаш аьрда ког,
Парххе деха кьоарза цIог.
«ДоагIар да,
ДоагIар да,
ХIанз хьавкьал чу йоагIаргья», —
Алкхашкаша, кхьчар йоах,
ГIажаш хестош баркал йоах.
Шедар кьаьстар, базар яьлча,
Алкхашкаша, шоаш цIакхавьча,
Уж юха а хьагулдир,
Доккха ловзар оттадир.
Иллеш доахаш,
Халхадувлаш,
Дуаш, молаш,
Ю ца дувшаш,
Кхав ден, кхав бус сакьийрдар,
Хоза нускал кьоабалдир,
Бакьда, яцар цига бов.
ХIана — геттар дика хов:
Цунна эхь хет.
ХIанз бус мара
Йоалаш яц из коа тIар ара.
«ДоагIар да,
ДоагIар да,
ХIанз хьавкьал чу йоагIаргья».

СЕДКЪИИ ДОГIА

ГIанахь дайра,
Делхаш чоагIа,
Делхаш дайра
Седкьий догIа.
Бутт хьакьердар
КIай циек санна,
Когаш берзан
Лавтта вавьнна,
Удаш вар со,
Бер мо велаш.
Дошо марса
Таралесташ,
СелаIад дар
Сигла доагаш.
Делхаш латтар
Седкьий догIа,
Седкьий догIа!
Дагадоацаш
Вавлар сома,
Цхьанне оалаш
Хезар сона:
«Делла кораш!
Тахан кхы а
Бенаб Москвер
Керда кхаа».
Давхен тешам
Дег чу болаш,
Кхоь ва цхьана
Кема лоаллаш.
Кхы а массагI
Бада гIерташ,
Аьшка ды ба
Баргаш детташ.
Спйгаш дIаух

Масса оагIор,
Делхаш мо хет
Седкый догIа.
Седкый догIа,
Седкый догIа!

ЛОАМАН ШОВДА

Лоаман шовда,
Модз мо хеташ,
Мел аз, бакъда
Iабаш вац.
Цо, лавттан тIа дала гIерташ,
Мел къахыйгад сага хац.

Сага хац цо кхихъа наькъаш,
Хала дий уж, атта дий.
Цкъаза додаш, тIаккха лакъаш,
ТалгIеш дIа-са егташ ший,

Массаз лийннад тувладенна.
Цох зем баккха саг варгвий?
Цудухъ хургда селла цIена
Цун бухдувла шийла хий.

Иштта со а, гIалатвувлаш,
ДоагIа дешаш лохаш воалл,
Дукха иийя сов уж уйлаш,
Цкъаза корта тентик боал.
Из хIама дац,
Ловргда шедар,
Са дош, дийна хьо хуле,
Хъастар хий мо цIена, шийла,
Наха тоам беш хьо дале.

Алхха из да сона дезар,
Цудухъ ба са ваха безам.

ПАРТИЗАН

Ураэттар халла
ше,
Цун дегI, иийтта, аьчадар.
«Дош да хьона ца ве,
жи
Партизанаш мицахъ ба?»

Атта дацар уралатта.
Дуташ латтар дегI

низо.
Нийсса хъажар, айбаь корта,
ТIаккха майрра кхессар цо:

«Тахан шух хет сона къа,
Шо гIерт сох цхъа кIазилг е.
Халаш,

зехъа хьег оаш къа,
Сога хьожаш Давхе я.

ТIа-кIал доахаш дувца хац.
Давхе — цун лир керахъ доаг.
Цо со боча кхеваввац,
Бакъда деннад майра дог.

Доаккхаргдац оаш согар дош...»
Эпсар бера тIоа сегар:
Хьалхадахар кIанта гош,
Из... меллашха Iовежар.

Мехка ший воI вицлургвац,
Цун боарза тIа зиза улл...

Лавчас хъазилг кхедергдац,
Цо хьалкхедаър
 лавча хул.

ТЕШАМ

Фуд хой шоана тешам яхар?
Тешам — сага ткъамаш да.
Гюртал тешам боацаш ваха.
Вахар, снм мо, къахь хургда.

Со воаккхийвер тешам ба-кха.
Халкъ, из бой, со валлийта!..
Тешамо дергдоацаш цхьаккха
Хургдий хлама дунен тла?

Вай из кхоане гуш я габнар.
Низ лу вайна тешамо.
Партех теш вай, ший цу наьнах
Зламига бер тешаш мо.

Вай тешамах ду аз доаккхал.
Дика мелдар цох хьадоал.
Со воаккхийвер тешам ба-кха,
Тешам байча, валар тол.

— Дулх дий нахага?!
— Дулх да нахага.

— Хьу йий нахага?!
— Хьу я нахага.

— Хин кхоачам бий нахага?!
— Хин кхоачам ба нахага.

— Хлабта хало яц аз озар. Нахага ираз
хилча. Ва нах, лораделаши из! Лораделаши,
лораделаши шоай ираз!

БИАРГИЙ ХИХ БИЗЗА КАД

Советски Табдал доаккхаш
Нохч-Гилгалй лоамашга бай-
нача даьшта-турпалашга хе-
таю.

ХЪАЛХАРА ДАКЪА

Хъалхара сурт

Даьсса, шаьра лавтта, Шортта йода адамий тоаба. Нах гийла
ба, кляьдбеннаб.

Сага оаз

Мишта дар из?.. Дар из ишта:
Шаьра, герга,
Декъа, даьсса,
Зийьрг тядоацаш, доацаш хий,
Бларг ма кхоачча уллар лавтта.
Сигалара кхаьга хьежар
Къахетаме боаца малх.
Мух бар бирса шокарч етташ,
Гомараш яр миho лехкаш.
Ваха, вала моттиг йоацаш,
Газап латтар сигла, лавтта.
Наггахь йоаглар шийла морхаш,
Тюа а сегаш, ди а детташ.
Бакъда, миho корзагъяхье,
Доган тядам ю ца божаш,
Юстар гюлла йолхар уж.
Лавтта, лавтта... Лотаденна,
Замай бала шийга болаш,
Хувцам боацаш додар лавтта.
Села, Села — адмий бала!
Йоакхо ца еш дитар Село
Мух ца соца даьсса дуне.

Хьогал, моцал
Лела ца лаш,
Веннар вуташ гIомарийла,
ВоI, йоI дича гIад ца болхаш,
Ийрча баьнна лелар нах.
Цхьан дийнахьа, гIойле яйна,
Тоаба дикка тIехьа биса
Дан воIи болхар шортта.
Къаьна Солса кIаьд а венна,
Матардаха бIаргаш долаш,
Халла водар хьалха ваьнна.
Техьа воагIар къона Куркъа.

Солса

Дуне да хьо, дуне да,
Пайда боацаш дуне да,
Дуне да хьо, дуне да,
Дусаргдолаш дуне да.

(Пауза.)

Дуне да хьо, дуне да,
Пайда боацаш дуне да,
Дуне да хьо, дуне да,
Дусаргдолаш дуне да.

(Пауза.)

Даргдац адмаш иштта даьха.
Беза бала тIерабаккха,
Ийрча вахар эргадаккха,
КIордадаьд, цхьа хоадам беза.

Куркъа

Фу де деза, Дада, фу де,
Ала сога, фу де деза?!
Вай хIанз дуар вахар мичад,
Кога акха баьннаб нах.

Солса

Фу де деза? Малав из ховр...
Цу хаттаро букъ тIабаккха,
Цу уйлапо кер боагабаь,
ИндаргI санна лел со лавтта.
Фу де деза... Тохал цIогIа,
Алхха цхьа лувкхера мара
ХIама хургдац хьога йист.

Куркъа

Со леларгвац ИндаргI санна,
Дада, хозий хьона, Дада!
Адмий дегашка чIоагIбенна,
БIехал санна гурмат хинна
БIаьшерашка улла бала
ТIера баккха низ ба сона!
Сатем бовза бийса йоацаш,
Балха даккха ди а доацаш,
Бовш ма латтий гIийла нах.

Солса

Сабар, са воI. Сатем беза.
Низ болаш ва лакхер Села,
Диканга дог даха деза.

Хьалха-тIехьа болалу. Куркъа а юхавоагIа. Кхерий
тIа юхов.

Куркъа

Денош дIаух, деза, шорта,
Цхьа ди шера тара хеташ.
Шераш дIаух, дIаьха шераш,
Цхьа шу даьлча, бIаь шу хеташ.
(Йист ца хулаш вагIа. Илли оал.)
Сигал баха ткьамаш доацаш,
Лавтта бала мIараш йоацаш,

Баха-бола моттиг йоацаш,
Биса ма бий гийла нах.

Укх Гуйренца безам боацаш,
Укх сайренца безам боацаш,
Укх дуненца безам боацаш,
Биса ма бий гийла нах.

Хьалкхета малх — Села яхаш,
Чубуза малх — Села яхаш,
Адмий праз — Села яхаш,
Биса ма бий гийла нах.

Хьалкхета малх — беза бала,
Чубуза малх — беза бала,
Села йоакхо — беза бала,
Боккха бала, гийла нах.

(Пауза.)

Иеш вац Дада, йоах цо сога,
Кхийна ваьннав, саг йоалае.
Сесаг?.. Атта да из оалаш.
Е кьел яа йоалаю из?
Бераш дайта йоалаю из?
Сенна деза бераш, сенна,
Е са вахар мара царна
Укх дунен тла гург ца хилча?..
Лата, велха, цогла детта,
Гора ухаш, корта бетта,
Кулгаш лавца, сагла деха,
Бакъда, хьагу праз доацаш
Дусаргдолаш да ер дуне.
Уйлаш, уйлаш... Уйлаш ю аз.
Дуне санна уне я уж,
Дог парглата доахаш яц,
Хлама дацар аз дергдоацаш,
Де дезакох кхетавича.

Магац наха бIарахьежа,
Эхь хет лавттада дIалела...

(Пауза.)

КхертIой дада соиа хьалхха.
Ва нах, ва нах, шун ламазаш,
Гора ухаш, деш доа дуIаш
Укх кхертIошта аьнна хилча,
ГIовттаргдар уж са а денна,
Е лелхаргдар ла ца могаш.

Гинт ца хулаш вагIа. Гаташ да хозаш. Адмий тоаба гучайоал.
Гавьна ГIолла дIайода из.

Куркъа

(из къайлаяльча).

Адмий тоабаш... Дийнахь, бийсан,
Кхелла доаца праз лехаш,
Лел уж бIаргаш дайча санна.
Къиза я уж, довне ух уж,
Нах лечкъабу шоай ка яльча.
Кара вода Iоажал кхачар,
Из цар Села марта ву.
Ийрча даьннад адмаш, ийрча...

Кхалсага цогIа доал. Сихха урагIотт Куркъа. IоI йодаь
вода ши саг гу цунна. Уж ба кхича тоабанцара нах. Ший
кхерий-жIов бе а елла, тIехъавод Куркъа. ЖIов айю, тоха да-
гахьа. IоI тIаесталу, ма тоха яхаш. Вожаш цун когех хьерч,
белх, Имаш ю, кулгаш вIашка а дехкаш, урагIа хьувкх (ма
доаде тхо яха маIан). Куркъо, доккха са а даьккха, жIов
Iохец. Вож ший ведда дIавода.

Куркъа

(ше-шийца).

ГIадбаха болх шоаш дIахийца..
Мискаш... шун къа гIолда сох.
(IоIа дIарIавода. Из елхаш ягIа.)
Ма товрелхий. КIезиг делх вай.

Гаций хьона дира Тамарч?
Адмий бIаргий хий да из.

И о I

Шедар гуш ва лакхер Села,
Къиза ва Села, къиза, къиза.

Куркъа

ХIанз бакълув хьо, ва из къиза,
Дац вай цунга даха дог.
Нах гучабовл. Байда хьатIабоагIа.

Нах

— Да латт ши саг!
— Довда сихагIа.
— ЦаI кхалсаг я.
— Тоний я-кх из!

Хьалхара саг

Дика хет хьо дийна йолаш,
Малав-ге хьо кIалхаръяьккхар.

Тоний

(бIаргех хий дIа а даьккха).
Куркъа ва со кIалхаръяьккхар.

Нах

— КIант ва Куркъа.
— Аз а ях из.
— Вай а даларе Куркъа санна.
Шортта хьатIабоагIа Солса.

Хьалхара саг

Маира воI кхеваьв Iа, Солса,
Село низ-ха лойла хьона.

Солса

Баркал шоана... Массанена.
(Ше-шийца.)
Сона а цун а аттагIа дар-кх
Укх дунен тIа доацаш хилча.
(ДIахозаш.)
Малав тахан Iоажал кхьачар,
Села марта вай ве везар?

Хьалхара саг

Кхаж дIатасса.

ШоллагIа саг

Тессаб тхьовре.
Коло. Хьажал, мичав Коло?

Коло

(хьахьалхавоал).
Сога кхьачаб кхаж, къонахий.
Нах из хьалха а волаш дIаболах.

Солса

Мискинг, мекхаш даланза ва.
Лачкъа гIортац, лергвац алац.
Кхоана кхы цаI, ломма кхы цаI,
Иштта хIара, хIара денна.
(ДIавода.)

ХьагIара хьалхашка Iохайша багIа Солсен Куркъен.

Солса

ВоI, фу оал Ia? Ваха воал со.

Куркъа

Са дац ала, ма гIо мара.
Ма хьестале, кIезиг волаш,
Цунгар дика гургдац хьона.

Солса

Сабар, сабар. Хьожаргва со.

Куркъа

Хьай хьаштдар де, да ма виI хьо.
Бакъда, сай низ дакхоачаре,
Аз хьо цагIа-м соцоргвар.

ШоллагIа сурт

Солса чхара тIа урагIа хьешаш латт. Ира урагIйолх
злогалаш.

Солса

Ва низ бола лакхер Села,
Хьан къа да из тхох дахар?
БIаргий са довш ма латтий тха.
ПоагIарг иий-теш хана иIоахал
Саг цкъа, дог паргIата дайна,
Вахар дезаш, велавенна
ДIагIоргвола хоза зама.
ДоагIаргдий-те из ди, Села?
Хьай къахетам бе тхох, Села?..

Морхаш цIайза дIа-са йолх. Гучабоал Бешлоам-Корта,
дошо уйче. ХьааравоагIа Села.

Села

Хьажал цунга, фу дувцаш воал!
Метта-м цаI мо говза ва хьо.
Хьайза-кхеста хьоаставенна
Юхе ва гIерт... КIазилг яI-кх!

(Шелг эгабу.)

«ДоагIаргдий-те из ди, Села?!»
Iа дог доаха-м хургда дарга.
«ДоагIаргдий ди!» Хьажал цунга!
Фу дергда Iа, нагахь санна
Аз хье, виIхка, хьальэллача
Сигалап лавттан юкъе.
Улларгволаш, даим, даим,
ДогIо вошош, малхо воттац,
Дахчан хьашк мо вокъалуш?
ХIана латт хьо ийсет ца хулаш?
Кхеравеннав, къонах, кхера.

(Вел.)

«ДоагIаргдий ди...» Тфу, цу бата!
Фу къамаьл да сога денар.
Адам далар: йовсар, иIана.

(ГIайгIане.)

Со ва-кх хьо а лавтта кхеллар.
Волле гучар!

Солса

(ше-шийца).

Ма дорха ва...

(ДIахозаш.)

Хьо Села ва... Фу арга аз...
Дувца эшац, хьа низ ба,
Сох хьай хьаштдар де ийш я.

ФуннагI такха кийча ва со.
Бакъда, тIаккха а дехаргда аз:
Хъай къахетам бе тхох, Села?
Хъал ца кхоачаш хургдац сIгла
Денна оаха ду ламазаш.

С е л а

(ше-шийца).

Ма сашорта ва из соца.
Кхерам боацаш хъеж цун бIаргаш.
Латаргвар из ший инз хилча.

(ДIахозаш.)

ЛадувгIалахъ, лоацца оал аз.
Мичаб ях Iа са къахетам?

раотт. Цъа ког хъалхашка а баьккха, лаьрххIа волалу.

Аз юххъанца шо хъакхоллаш
Сийрда бIаргаш деннад шоана,
Доккха дуне гойтар духъа,
Алал, из къахетам беций?
Сабар! Юха йист ма хила.
Саькха лергаш деннад шоана
Берий гIараш, наьна цIогIа,
Езачун оаз хозаргIолаш.
Алал, из къахетам беций?
ЛадувгIий Iа? ЛадувгIа Iа.
Кулгаш деннад балха доахко,
Когаш деннад дIа-са лела,
Алал, из къахетам беций?
ХIанз ма латта. Волле, гIо.
ДIабувцалахъ са къахетам,
Къоаной, къоной, бераш, жерой —
Шевар дикка дIакхетавеш.
Кхы хъе сона ма вайталахъ.

Села дIавода. Морхаш юха хъавIашкайоагIа.

КхоалагIа сурт

Нах гулбенаб хъагIара хъалхашка. Царна юкье ва Солса.

С о л с а

Къахетаме вац вай Села,
Хувца тигIац цо вай вахар.
Сийрда бIаргаш деннад йоах цо,
Доккха дуне гойтар духъа.
Саькха лергаш деннад йоах цо,
Берий гIараш, наьна цIогIа,
Езачун оаз хозаргIолаш.
Кулгаш деннад балха доахко,
Когаш деннад дIа-са лела,
Алал, вий из къахетаме?

Цъаьккха йистхилац.

Ц х ь а н н е

Ма цIаьрмата ва вай Села...

Ш о л л а г I ч о

Цунгар гургдац вайна дика.

Нах дIа-са къаст. Солса цъаь вус.

С о л с а

ГIайгIа, гIайгIа, адмий гIайгIа,
Иккха бала боал са кер...

ДиьлагIа сурт

С о л с а гора ваха чхара тIа латт. Бордаш хъеду.
Куркъа воагIа. КIал соц.

Куркѣа

Дада, зехѣ латт хѣо цига.
Цагѣоргда вай, волле соца.

Солса

Юхаверза, Села моастагI,
Фуд Ia дувцар, юкѣ лелхаш?!

Куркѣа

Кхаѣ ден, кхаѣ бус лавтча а
Тотац цунна, хознй хѣона?

Солса

Села балха равза ва со,
Щенча дегар дех аз цунгар...

Куркѣа, кхы ла ца дувгIаш, юхаверз. Морхаш
цайза дIа-са йолх. Гучайоал дошо уйче. Села воагIа.

Села

Юхавенав кхы эхъ доацаш!
КхоалагI ди да йоах хѣо латта,
Хьогал, моцал йиц а снна...
Со-м кхы саг ва мотташ вар.
Из хѣо хиннав. Вицвеннав хѣо,
«Хѣе кхы сона ма вайталахъ», —
Аьнна, аз хѣе вахнйта.

(Ше-шийца.)

Бала беций сога бахьар.

(ДIахозаш.)

ХIа, дIавелха. Къора-м вац хѣо?
Бераш, къоаной, ноаной, жерой...
Тувлаваѣв Ia...

Солса

Наха эгIаз ма гIо, Села,
Нах иштта а гIийла бах.
Боккха, беца бала ба
Укх дунен гIа оаха озар.
Къахетаме хила, Села,
Матардаха да адамаш:
БIаргаш сenna деза йоах цар,
Даим делха дехка хилча.
Лергаш сenna деза йоах цар,
Хаза дика тха ца хилча.
Кулгаш сenna деза йоах цар,
Царна хѣабе болх ца хилча.
Когаш сenna беца йоах цар,
Мичахъ гIоргва ховш ца хилча.

Села

Хѣажал цунга! Дага-м дацар,
Хѣо сел говза ма вий аьнна.

(Корта эзо.)

Ха яха саг веций хѣо а.
ХIа, хѣа гулакх дувцаргда вай.
ЛадувгIалахъ. Аз, цкъа-дале,
БIарг ма кхоачча доазо доацаш
Шаьра лавтта деннад шоана.
Алал, из къахетам беций?
Бакъдар аьлча, аз-м хала
Кхеллад из хѣа, дага лавца.
Аз из сайна дита хилча-м,
Хьога ала хIама дацар...
Шоана деннад, даха, лела,
Дезал кхебе. ШозлагI-дале,
Баьде дийрза улла дуне
Сомадаьккхад, шух къахнйтта:

Сигла малх сегаб аз шоана,
Лабтта йовхал теларгйолаш.
Денош деннад шо лелийта,
Бийсаш еннай салаийта,
Алал, из къахетам беций?
Кхы ма латта. Волле, гю,
Бакъда, къоано, виц ма лелахъ,
Со ханз кляда хилар хьоца.

Солса цецвайна юхаверз. Юха а вена, ший наха юкье
латт.

Солса

Дукха дар из... Село дийцар...
«Аз из сайна дита хилча...»
Шабра лабтта деннад йоах цо,
Лела, дувша, дезал кхебе.
Сигла малх сегаб аз йоах цо,
Лабтта йовхал теларгйолаш.
Денош дайтад вай лелийта,
Бийсаш яйтай салаийта.
Алал, вий из къахетаме?

Цхьаккха йистхилац.

Цхьанне

Ма цаьрмата ва вай Села,
Цунгар гургдац вайна дика.

Кьоно

Солса йергволаш-м вац,
Даггар цунгар сагга дехаш.
Ираз дезе, тлом бе беца.

Солса

Саца, клязилг! Фу хов хьона.
Гаций хьона са клай корта...
Эхь хета хьай. Вай массане
Бала ба са керахь латтар.
Цудухь лел со...

Кьоно

Лела хьабта.

Берригаш дяболх. Солса цхьаб вус.

Солса

Цхьаб висар со тхьовра санна.
Бакълийннав-те са вол сога,
«Дехар ма де, цагго яхаш?»
Ханз фу дича бакъахь да аз?

Лувкхера

«Ханз фу дича бакъахь да аз?...»

Солса

Талхаш йоагга керда тлехье:
«Ираз дезе, тлом бе беца...»

Лувкхера

«Ираз дезе, тлом бе беца...»

Солса

Аз из уйлаш лелхо еза.
Шайтга да из...

Лувкхера

«...том бе беза».

Солса

ГІайгІа-гІайгІа, уйлаш-уйлаш.
Дабра чов я дулха дог.
Лавца никъ сай бутаргбац аз.
Кхы а Села тІагІоргва со,
Дехаргда аз гора этта,
Корта бетташ дехаргда.

(Илли оал.)

Дуне да хьо, дуне да,
Пайда боацаш дуне да.
Дуне да хьо, дуне да,
Дусаргдолаш дуне да.

ШОЛЛАГІА ДАКЪА

Хьалхара сурт

Къагара дІачувоаллача кхера тІа вагІа Солса. Куркъа
юххе уралатт.

Солса

Лоаман чхар мо беза бала
Бессаб дег тІа дог дІалоацаш.
Магац, низ бац праз даккха.
Пхезза кхы а тІавахав со
Села из цхьа дехар долаш,
Массаз лай мо гора увтташ,
Доадам волаш хьийзав хьалха.
ТІехь-тІехьагІа бирсагІ волаш,
Кхерам боссо гІийртав Села.
Човхавича, дІа ца волаш,

Эккхавича, юхаводаш,
Дукха лийннав, дукха, дукха.
Сий доадаьд аз сай а хьа а.
Со ва харцвар, са воІ Куркъа,
ХІанз хьа бехк а токхаргба аз.
Ва, ма хала хулаш хиннад
Доадам волаш деш доа хІама!

Куркъа

Даим Села, Села яхаш,
Хьо Іергволаш-м вацар, Дада.
Кхы вувцаргвац аз из хьона,
Хьайна вайзав, дайзад дикаш,
Кхы цох тийша...

Солса

Саца, кІазилг!

Куркъа

Со соцаве-м хала дацар.
Жоп дал сона цхьан хаттара:
Села сенна деза вай?

Солса

ХІаман дезац, Села моастагІ,
Села вайна, вайна веза!

Куркъа

КІазилг, моастагІ! Шо—доттагІий!
Хацар сона, бехк ма баккха.
Цудухъ ва из хьоца дика...

С о л с а

Шайттай болх ба хьох бахар,
Са воI, ва хьо Селах тийша.

К у р к ь а

Мегад хлаьта. Вай кьасталехь
Хьога кхы цхьа хаттар дар са.
Ла а ца лувш адал сога:
Вайна сенна веза Села?

С о л с а

(кулгаица лергаш да а кьайли).

Сона хезадац Ia аьннар.
Сона хезадац Ia аьннар.
Хьона мутIахь да тхо, Села!

*(Шавьха вилий кулг хьа а лавца,
шийца даозаву.)*

Воллел, воллел! Воллел соца,
Гойт аз хьона Села низ.

Кашамаш. Лоамашта юкье.

С о л с а

Гой хьона уж яда тIехкаш?
Саг вац уж дIаяха вухьаш.
Со бер долаш байнаб уж нах.
Долаш долдох кхоачам ца беш,
ХIанз хьо санна лувш хиннаб уж.
Низ болаш ва лакхер Села.
Бакьда, шоай низ чоагIагI хеташ,
Лоаман чхараш тIа а бувлаш,
«Лавтта вала, тхох хье вухье», —

Яхаш, блеха цIоIарч дегташ,
КхертIой кхийсад цар снгала.
Села хезай уж яппараш,
Эглазвахав царна чоагIа.
Ший у дайтад цо адмашта,
Дувцаш хеза доаца у.
Бовш хиннаб нах мозий санна,
Дийнахь, бийсан — бларчча шера,
Бларчча шера лавттад из у.
Саг хиннавац каш хьадаккха,
Кхелхар дIавихьа дIаволла.
Лазар кхийттар хьал а вена,
Юховш хиннав, ший са дехка,
Хьаж а ухаш лоаме йнзза
Ухкача дакьашта юкье.
Кьоаной, кьоной, бераш, истий,
Бераш накках доахка ноаной,
Хьал а ухаш, Инмад йоацаш,
Шоай йоажалга хьежаш баьIаб.

К у р к ь а

Ираз долаш нах хиннаб уж.
Укх вахара чаккхе гойта
Вайна далар цхьа Села у.

С о л с а

(ийи еха).

Са воI, соцае хьай баге.
Цунна дIахоз шедар, шедар.
Села балха мутIахь хила.

К у р к ь а

МутIахь хила-м хала дацар,
Цох хьабала пайда хилча.
Бакь яхий аз? Хьайнстхила?

Солса

(гЮйле яйна).

Хац... цхьабакъда... со д'авода...
уркъа кашамашка г'олла лел. Юхасоц. Сигала хъеж.

Куркъа

Села, хьога кхайк со тахан:
Фуд хьо нахах д'алечкъалга?
Со хьох кхерац, хозий хьона?!
Восса къоано, восса латта,
Хьоца лата кийча ва со!

(Ладувг'алаш латт. Сатем.)

Аз яхар д'ахозий хьона?
Хаза-м деза. Восса т'ера!

Латтара хьа а ийца кхерт'о ураг'абохийт. Ведда к'аьнк
хьат'аваога.

К'аьнк

Куркъа, Куркъа, к'аьнк вавъ хьона!

Кхерт'о кертах кхет Куркъийна. Кулгашца корга хьа
а лавца, к'аьника т'еххьа д'авода.

Шоллаг'а сурт

Г'аж а етташ воаг'а б'аргаш дайна воккха саг.

Б'аргашдайнар

Ладувг'алаш, ва нах, сога,
Аз цхьа тамашийна х'ама
Дувцаргда. Вай миска Солса...
Ворх'аз Села д'авахав из,

Ворх'аз вавсса ц'авенав из.
Х'анз барх'азлаг'а юхаваха.
Ираз дехаш латт из гора.
Ткъаь итгаза хьалбаьннаб малх,
Ткъаь итгаза чубизаб из.
Бакъда шийна ца гуш санна
Гора ваха латта Солса,
Юхьдхьала ваг'ац Села.
Къахетаме боацча малхо
Боаго кий т'айоаца корта.
Михо, б'аргаш доаде санна,
Етт цун юхьах екъа г'ум.
Бийсан бирсача шелало
Эгаду цун диткъа дег'а.
Вац из веа юхавоалаш.
В'алла хьаварг'воацаш т'ош т'а
Ют'алетав аьнна хет из.
Маьлхе даьга кхерт'ой санна
Г'аржденнад цун г'ийла дег'а.
Докъадениа, ийт'га бордаш,
Халла ураг'акхайк Селага.
Ладувг'алаш, ва нах, сога,
Аз цхьа тамашийна х'ама
Дувцаргда. Вай миска Солса...

(Д'авода.)

Кхоалаг'а сурт

Солса чхара т'а гора латт. Гучавоал Села.

Села

Ай, ва йовсар, юхаера хьо,
Сона из хьай кодам бахьаш!
«Бераш, лстий... Газап, г'айг'а...» —
К'ордабаьб Га бетта мухь.
Водаш, воаг'аш, бийсан г'анахь —

Массанахъа из бат я гуш.
УраягIа ира меражг,
Сеца латта уж бIаргилгаш...
Хозий хьона? ХIанз дIавелха...

С о л с а

Фу аргда аз?.. Хьо Села ва...
Со юха а венав деха.
Къахетаме хила, Села?
Матардаха да адамаш.
Лавтта сенна деза йоах цар,
Из мух хьеккха даьсса хилча.
Малх а сенна беза йоах цар,
Тхо гIаддугаш из ца хилча.
Денош сенна деза йоах цар,
Лела моттиг тха ца хилча,
Бийсаш сенна еза йоах цар,
Вижа, гIатта дог ца хилча.
БархIаз венав со хьо волча,
Къахетаме хила, Села.
Ха яхай са. Леча дийнахь
Сий ма доаде кIайича керта,
Ма вахийта ваьсса ца.

С е л а

ХIа, воккха саг, сабарделахь,
Тахан со-м цецваьккхар Iа.
Шедар долаш кхелла дуне...
Дага-м дацар адмаш сайга
Иштта кадарг ма дий аьнна.
Со а дац аькха, ва воккха саг,
Укхаз се цхьаь со вахе а.
Хала да цхьаь. Тешаргвац хьо,
Ваха, вала моттиг йоацаш,

Цкъаза чоаргIа саготлу са.
Пандар, мехкарний, кхыдараш —
Шш-пш доацаш-м вай а дац.
Бакъда, тIехьар мIарг а бетташ,
Уж лелхабе безам хул са.
Аз дергдоацар дац из, бакъда,
Къавеннав со... куц дац сона,
Фу дар вай хIанз дувцаш хиннар?..
Дагадехар... Ва, эврика!
Пайда бац цуц, ладувгIалахь,
Кхоачашдергда аз хьа дехар.
Ер ба хьона топпар кад.
Хьай бIаргий них из хьалбиза
Хьо со волча юхавоаргIе.
Дергда аз Iа яхар кхоачаш.
Хьо мо велхаш цхьаькха мичав,
Iа-м из атта бузаргба.
Волле хIанз ца, дика ва из.
IиI-миI аьнна, раьза воацаш,
Баге кхы хьал ма айслахь.
Нагахь санна кад ца бузаш
Юхаверза дагадохе,
ДIаховлда Iа, яц шун цIаккха
Са дикалга догдоахалга.
Волле, гIо хIанз. Зокх ба-кх хьо а...

ДиьлагIа сурт

Куркъа сикхэ хьалвода лоамашкахьа. Цуина тIеххьа удаш
Йода Тойй.

Т о и й

(хьалха а яьчна).

Сабар, Куркъа! Хозий хьона! ДIа-м гIоргвац хьо са
низ кхоачаш. Хьо соцаве, бIехал санна, цу хьа когех
хьарчаргья со.

Куркъа

Даяла хьалхара. Дог ма этгаде. Са низ хургба цун-
ца кьовса. Аз мож а лавца оагоргва из... Тааккха дерг-
да цо соца къамаьл.

Тоний

Селах тийша ва хьо, Куркъа. Фуд Га дувцар? Ма ви-
га Села эгаз. Дакъаздоахаргда Га вай.

Куркъа

Хама дергдац, елх ма елха. Кхы сатоха магац сона.
Динза даргдоацар да со де гертар. Аз ца дича а, кхы-
чо де дезаргда из. Йолле, хьо цагаго, гайгга а ца еш...

Тоний

Клаьнка мукъагI бартбаккха хьай!

Кулг а лостадаь, Куркъа дIавода.

КХОАЛАГИА ДАКЪА

Хьалхара сурт

Б I а р г а ш д а й н а р

ЛадувгIалаш, ва нах, сога,
Аз цъа тамашийна хIама
Дувцаргда. Вай миска Солса
Шовзткъа дни шовзткъа бийсен
Дизад гийла велхаш вага.
Хин гIадамаш, доккха, зIамга,
Iочулегаш, легаш латт.
Кад хьалбиза бала боаллар,
Бакъда, Села бIаргкхийттар цох,
Ший цацкъамаш вIашкаэза,
Иистхилар из, раьза воацаш:

«ЦIаккха долчоь кхоачам ца беш,
Шоайдар отто гIерт адамаш.
ЛертIар баргба уж, цкъа кIобой».
Из а аьнна, лавтта, адмаш
Еча набарах даьхар цо:
Сигал гIолла кхеста баьлар,
ВIалла чу ца бузаш, малх.
БIаргех лега хин гIадамаш
IотIакхачац када, IотIа.
Докъалу уж маьлха йIовхал.
Хьалхха кхеравеннав Солса,
Кад хьалбиза низ ца кхоачаш
Висар-хьогI со аьнна хеташ.
ЛадувгIалаш, ва нах, сога,
Аз цъа тамашийна хIама
Дувцаргда. Вай миска Солса...
(ДIавода.)

Топшара кад хьалхашка а латташ, хьагIара чувоаллача
вага Солса.

Солса

Кхерам бессар хIанз са дег чу.
ВоI а вагац... Из ва валар.
Ураотт. Хьали-Iон ухаш лел. ХьатIаух нах.

Хьалхара саг

Хьо фу хинна лел, ва Солса,
Iувцал хьайга кхавча гIайгIа?

Солса

ГIайгIа?.. ХIм... Ялар гIайгIа...
ГIайгIа яц из, кхерам ба.
(Кулг дIатIахьекха.)
Гой, дIа баьсса латта кад.

ШоллагIа саг

Дяхъажал хьо хъайна гонахъ:
Цхъа дезал бац бала боацаш.
Юкъебаккха Село байта
Из топпара боккха кад,
ТIаккха гургда...

Солса

Баркал шоана.
Кад бузийтаргбар аз шуга,
Цхъабакъда, цу Село аьниад,
Кад аз цхъанне биза беа.

ЦIаьхха гIараш йовл. Удаш хъатIабоагIа пхи-ялх саг.

Цхъанне

Куркъа вайрий шоана, Куркъа?!
ШоллагIчо

Веддав Куркъа, веддав Куркъа!
Села марта из ве везаш
Цун кхавчабар тахан кхаж.

Массане

— Мшшта?
— Ведда-м хургвац.
— Берашта вайнав из лоам водаш.
— Маца?
— Тешаргвацар со... Цун да...

Солса
(оагалу).

Ак, ма ала! Бакъхургдац из.
ДIа-са ваьнна хургва шоана...

КхоалагIчо

Фуд цо дувцар? ВIаштIехъ вий из?
Моттиг-м яц тхо ца хьожаш.
Дувца эшац, веддав Куркъа.

Солса

Кхаж беналга ховре цунна?

Цхъанне

Хацар.

Солса
(гIадваха).

ТIаккха...

ШоллагIчо

Фуд ца хайча...
(Сатем отт.)

Солса

Со ва шоана воIа меттел.

Хьалхара саг

Фуд Iа дувцар тхога, Солса?
Бер е кьоно веза цига.

ШоллагIа саг

ВоI ва Куркъий.

Массане

ВоI мегаргва, хьавоалаве!

ХьагIара чу бовл. Юха арабоагIа.

Хьалхара саг

Солса, мичай хьа нус Тоний?

Солса
(веха).

Хац... Даара яьлар тхьовра...

Байда длаболх. Солса цхьав вус. Длаволадушше кхер-
тош тла юкхет. Бер марха а доаллаш, удаш йоагIа Тоний.

Тоний

Ва фу хилар хьона, Дада?
(Хьалгайве гIерт.)

Солса

ХIа, хьо я из... ХIама... хIама,
ХIама даь ма дацар сона-м.
Кад хьабалахь, мичаб са кад?
Хозний хьона, кад хьаба са!

(Пауза.)

Тоний, хьабал топпара кад!
БIаргаш дайр мотт сона сай.
Хий, цIий цхьана ух са царех.

(Тоэ кад дIалу. Кад хьалбуз.)

Солса

ХIанз бизар ер, дIахо яла.
ДIахо яла, ва са йиIнг.
ХIанз бизар ер, бизар, бизар.
Кад хьалбизар, бизар, бизар.

(Шорта ураотт.)

ДIахо яла, йиIнг, дIахо.
Ер Iомахке дайнад шедар.
ЧIоагIа дай да адмий праз.
ХIамац кадаш вац со, Села:
Хьона лайра, аз хьалбизар.

Кад бе а боаллаш лоамашкахьа хьалвода Солса. Сигалара
гучайол Села юхь. Цунна уллув латт хинмиханана
Фуркий.

Села

ЦIаккха долдох кхоачам ца беш.
Шоайдар отто гIерт адамаш.

ХьатIаех Фуркий. Лерге а ваха цхьа хIама оал. Фурке
кхийттай ше аьнна, корта оаго. Солса воагIача повкъа а яьнна,
Iодухьал йода из.

Солса

(ше-шийца).

ЦаI-м воагIа сона духьал..
ХIай воагIар! ДIахозий хьона?
Сабарделахь со тIехваллалца,
Кад Iомохкор кхерам ба аз...

Фурке, Iаса теа, бохабу кад. Хий Iодода. Солсах
кIай кхера хул. Малх бов. Бьаде бийса йоагIа.

ШоллагIа сурт

Куркья повкъа вода. Лоамаш. Ира, лакха зIогалаш. Дарц.
Халла вода Куркья. Юхасоц. Iохов.

Куркья

ХIама дац гуш дарц-кIур мара.
Мел ха хургья араваьнна?..
Тувлавеннав деной чотях.
Во вахар со, кхаж тассалехь.

Тахан хъанга кхъачаб-хьогІ из?..
«Мехка Іаьдал дохадир цо,
Тоабах ваьнна, веддав Куркъа». —
Яхаргда цар хьагулбелча.
Гоама хургья са цІи паха.
Никъ хургба цар штга ала.
Со хургвац из тІем тІа ухац,
Кхьча тоабай «Вовнаш» яьхар.
Къоной шоайла къувса баьлча,
Царел гавнах шурдолг кхїйсар,
Е нийсделча, пах цецбоахаш,
Кога бухьар халхавїйнар.
«Куркъа веддав, веддав Куркъа!»
Куркъа вувца во мел долча.
Бераш кхеде, тІехъветташ.
ЖІали деха цун цІи йоахаш.
Веддав Куркъа, веддав, веддав.

(Истхилац.)

Мискинг Дада, цо фу дергда,
ВоІ веддав хьа шїйга аьлча?..
Никъ-м атта лохаргбар аз,
Юхаваха безам хлчя.

(Пауза.)

Малх дІабайнаб, Села тхъайсав.
Сухал беза, сухал, сухал.

Волалу. ЦІаьхха юхасоц. ВорхІ саг бІаргагу Куркъїйна.
Ер тІех ца валийта шоайла кулгаш а лаьца латт уж.
Іалаьмате лакха ба уж.

Куркъа

Малаш да шо?

ВорхІане

Цо тхо малаш да хет!

*(Белалу. Уж белабелчи
дарц хьов, Куркъа къайлавоаккхаш.)*

Тхо да сїйлахь-воккхача Села къонгаш. Алал, хьо
малав? Мишта, фу дезаш кхъачав хьо укхазя? ЦІаккха
адам хинна моттиг мичай ер.

Куркъа

Со ва саг. Села волча вода со. Никъ хьахьокха сога!

ВорхІ воша

(юха а белалу. Тхьовра санна дарц хьов).

Села хьона сенна веза?

Куркъа

Со воал цунгара жап хьун даха.

ВорхІ вешех цхъанне

(кхераи).

Сабар! Шорта. ДІахозаргда цунна...

ШоллагІчо

ХІама дергдац. Села тхъайса улл. Тхъайса уллача хана
хІама хазац цунна.

Куркъа

Шо укхазя хІанад, даьца хІана дац шо?

КхоолагІчо

Лоам тІара лоам тІа лелхаш, ловзаш лелар тхо. Дарц
хьедора оаха, мух боахар. ХІаьта Села езац шелал
Цхъа оагІув бІоахбелча, юха тІакІалтІа а воалаш, маьл
хе вижа улл из. Оаха шїйга наб яйтац, шелал хьет
аьнна, тхо укхазя Іодахкїйтад цо.

Куркъа

никъ хъахьокха сога? Аз а дергда шоана моллагIа даь
цхъа дика.

ВорхI воша

Фу дика дергда Ia тхона?

Куркъа

(уйле еш латт).

Аз тхоай эггара хозагIйола ворхI йоI лургъа шоана.

ВорхI воша

Мегаьд, тхо раьза да. Волле.

ДIаболх. Цхъа ха яьннача хана юха гучабовл. Куркъа
доагIа клаьдвеннав. ЦIаьхха сердал йоал. Из яц маьлха сер-
дал. Хоа сурт да хьалха эттар: сийна буц, сомий бешамаш,
доахан, жа, тIош тIа гIола ловзаш цIенча хин тоатолаш, оал-
хазарий ашараш.

Куркъа

(доккха са а давккха).

ДIакхавчар со...

ВорхI воша

Сухал бе, Куркъа, сухал бе.

Куркъо чхар дIа а тетта, хий чухец лоамах. Лавттарав
лаш а тIехъ хъа а яьха, гаьнаш чукховс. Хьалоац ши устагIа.

КхоалагIа сурт

Бер маргIа а доаллаш удаш йода Тоний. ТIакхувш доагIа
оарц. Берригаш клаьдвеннав. Юхасовц. Шахъа бахаб.

Хьалхара саг.

ДIа ма ада, Тоний! Сабар?
Мехка Iаьдал доха ма де.

Тоний

ХьатIа ма гIерта! Хозий шоана?

ШоллагIа саг

Давкъазъяла йоал хьо, Тоний...

Тоний

ХьатIа ма гIерта, ма гIерта хьатIа.

Хьалхара саг.

Давкъазъяла йоал хьо, Тоний...

Тоний

Хур хург ма дий, чу са долаш
Сай бер дIа-м лургдац аз шоана.
Давкъаз-м хIаьта а ма ярий со.

Юха а дIайод. Вожаш тIехъабовд. Тоний цIаьхха юхасовц.
Чхара тIа кIай кхера хинна латта Солса бIаргагу цушна.
Шевар цецваьнна латт.

Тоний

Дада, фу даьд хьона, Дада?!

(ДIатIайод.)

ШоллагIа саг

Новкъост, фуд ер?.. Алал сога,
Кхеташ виий хьо укх гIулакхэх?
Дош а денна... дош а денна...

Хьалхара саг.

Сабар. Шедар хозаш ва из.

ШоллагIа саг

Ай, Солпейна дош а денна...

Хьалхара саг

Ай, ма дувца.

ШоллагIа саг

Кхер со, новкъост.

(УрагIа а хьежааш.)

Со тешац хьох, хозий хьона?!

(Ше аьннацох кхеравчйна, гора вода.)

Лакхер Села, хьа сий ду аз,

Хьал ма эца ца ховш даьннар?

(Юха а корта айбу. Шортта.)

Бакьда... со тешац хьох.

Цаьххьа лоамара хин юхь йоагIа. Нах, цех а баянна, юха-
тлехьашка гIерт. Хин юкье юс Тоий. Хий сикха айлуш доагIа.

Къамарга тIа кхоач. Бер кулгашца лаккха айду Тоэ.

Къайлаьнна яла йоал.

Тоий

Седкъа хилба укх са берах!

Бер урагIа кхосс. Цох бутт хул.

ДиълагIа сурт

Села тхайса улл. Фуркий гонахьа хьувз. Из сомаваккха
гIерт. Яхьац... Шортта дIатетт.

Фуркий

Сомавала...

(МергIилгаца гIадгIилгааш доах.)

Наб-м ю Iа. Эй, хьагIатта!

Села

(оа а венна).

ХIай? Хьадувца, фу даьд цига?

Фуркий

Адам даьннад вай доазон тIа.

Села

(уразккх уллачара).

Фу аьлар Iа? Юха алаал?

Фуркий

Бакьда, Села. Хье Iохьажал.
Сагта воацаш лелаш веций.
Вай бешара хьа а яьха,
Лоамах гавнаш чутайсай цо.
ДикагIбола ши устагIа
Бахийтаб цо царна тIеххьа.
Чхар духьалар дIа а яьккха,
Наха шортта хий хийцад цо.

Села

Сабарделахь, къчал деций из!

Фуркий

Хьай хьаштдолчча бessa ала,
Бакьда, лавтта-м хьаьнлуш доагIа.

Иочухъажал! Гой, сийна буц,
Гой тлайоагIаш латта гавнаш,
Дебаш латта даца устагIий,
Сигла лела уж оалхазараш,
Хи чу ловза цIена чкъъарий.
Села, саг котваьлар вайла.

С е л а
(цIимхара).

Ай, соцае хъай из баге.
ЦIаккха долчох кхоачам ца беш,
Шоайдар отто гIерт адамаш.
Куркъа ва из. Сабарде Ia,
Дагадоацар гургда цунна.

Ва а вена Куркъийна хьалхашка хьаотт.

Ай, ма кхера.

Куркъа

Со-м вац кхераш.

С е л а

Фу аьлар цо?

(Фуркега.)

Хьо кхийттарий?
Со малав ховш мукъагI вий хьо?

Куркъа

Лоаман беркат кара лаьца
Села ва хьо. Дунен хозне
Хъайга йнта Села ва хьо.

С е л а

Ховш вола ер... Иштта-м вай а да.
Iайха фу даьд кхетадой Ia?

Куркъа

Кхетаду аз чIоагIа дика:
Лайтта беркат Ia дIалаьца,
Хала даьхад адмаш, хала.
Аз цудухъа хьа мехкара
Жан хьун даьхад царна.

С е л а

«Жан хьун даьхад царна...»
Хьога хьежаш ма дарий тхо-м.
Беш цо блехъь.. Ай, адам да.
Алал, хIанз аз хъайна дергдар
ДIаховш вий хьо?

Куркъа

Кхераш вац со.
ХIаьта де хъай хьаштдар де.
Хьогар хозне хъаяккхай аз,
Юхаяккха низ бац хьога.

С е л а

(Уйла ю. ЧIоагIа эглаьвахав.) Ой, венна вала хьо,
Солса воI Куркъа. Кхы гIулакх дац са хьа гIайгIа ма-
ра. Маьлха дуне дийзад хьона хъай сила дукхагIа. Дий-
заче, вита веза хьо лайтта. Аз ДIавехкаргва хьо лоаман
чхарах. Нахагара жан хьун кхоачадаллалца мукъа-
варгвац хьо. Цъабакъда, из цIаккха а хургдац. ХIара
денна аьрзи ухургъа хьона тIа. Хьа дегах зIок етташ, Ia
оза Iазап совдоахаргда цо.

ХIаьта хьо, хинмиха-нана Фуркий, даьна тийшаболх
бергбола къонгаш Ia сона барах, аз из лораве оттаю.
Хьога сискали устагIан коги хургда даим даа. Из даар

цІаккха кхоачалургдац хьа: хьо дна яьлча, ше хиннача
бесса юхаметта увттаргда из.

Къонгаш, ладувГалаш хІанз оаш. Шоай даьна тий-
шаболх баьб оаш. Цудухьа цу сийнача сигаленах хьал-
тохаргда аз шо, дуне мел да цига доахаргдолаш. Ада-
маша Дарза-Къонгаш аьнна цІи тулларгья шух.

Села шорта кулгаш айду. ЧІоагГІа таташ довл, дарц-КІур
хьов, шевар кьайлавоал.

ПхелагІа сурт

Малх хьалкхеташ боагІа. Баьцара лавтта. Нах боахк гаьнаш
дІаьоагІаш, хий дотташ. Жа да дажаш. Оалхазарий ашараш я
хьахозаш. Нах белаш, ловзаш ба.

И л л и

Хьаьнлуш доагІа декъа лавтта,
Баьца зІийргаш сийнлуш латт.
Лоамашкара цу аьлешка
Хин тоатолаш масса уд.
Тайп-тайпара сомий гаьнаш
Бешамашка тІаььннай.
Оалхазарий ашараша
Уж аренаш екаю.
РаьГенашка арадаьнна
Жа да дажаш, доахан да.
Іаьржа морхаш тІера яьннай.
Адмий бІаргаш сийрдадоахаш
Ессай хьалхха вай дегашка
Кортмукъача илле оаз.
Цу иллеца вувц вай Солса.
Адмий праз бахьан долаш
Іазапелатта Куркъа вувц.
Дар вай данм Села вувцаш,
Вац вай Села, вай тол Селал.

ЯлхлагІа сурт

Куркъа чхарах дІавийхка латт. Цун навкха тІара ай а ен-
на дІаьода аьрзи. Гоужаш мосаш а йолаш, доагаш бІаргаш а
долаш цун юххе Іохайна ягІа хинмиха-нана Фуркий. ЦІаьхха,
во Ілмадаш а еш ураьккх из. Хьа а ийдеш тІой дІатІадетт цо
Куркийна.

Хинмиха-нана Фуркий

Хьо ва бехке! Хьо ва бехке! Хьо бахьан яьлар со сай
къонгех! Хьо бахьан дайр са праз. О, цІерца ваьга ва-
лар хьо! О-о! *(Бийнаш эгаду. КІавд а енна Іохэз.
Доккха садоах.)*

Куркъа

*(лоатталац, гІойле ййнай. Корта навкха
тІа ІотІаулл. Ииш еха ва. Шорта корта хьалъай а баь).*

Дулх дий нахага?!

Лувкхера

Дулх да нахага...

Куркъа

Хьу иий нахага?!

Лувкхера

Хьу я нахага...

Куркъа

Хин кхоачам бий нахага?!

Лувкхера

Хин кхоачам ба нахага...

Куркья

(хьалнийслу, корта айбу. Бларгаш
сийрдадоал.)

Хяьта хало яц аз озар. Нахага праз хилча. Ва нах,
лораделаш из! Лораделаш, лораделаш шоай праз!

Грозный—Москва—Грозный
1958—1963 иш.

ЧУЛОАЦАМ

Поэт — ший заман викал 5

Ляьттан гювга

Ляьттан гювга	13
Октябрь	14
Ленин волча	15
Турпала са Даьхе	15
СССР герб	16
Халкьий ДоттагIала орден	17
Са дош	19
Даьхе	19
Кьонахий мохк	20
Лоаманхой	21
Дяьхий да вай	21
Наькьаш	23
Лакхаленга	24
Ахриев Гапурах	31
Комсомольцах йола баллада	32
«Нагахь санна укх дунен тIа...»	36
Нагахь санна	36
Ахархой поэти	37
«Тахан кораш шIендеш воал со...»	38
Сона	39
Заман воI	40
Поэтага	41
Кавхат	42
Лоаманш	42
Этюд	42
Пушкинга	43
М. Ю. Лермонтов	43
Деннадац из праз...	45

Сутара ва со	45
Дагадоал сона	46
Дог ціна хила, саг	47
Ираз	48
Казахстан	48
Хирий — са вежарий	49
Ахархо	51
Немций йиҥг	52
Дошо гюз	53
Цин молхен	54
Атом	55
Аврзешта духьал язъяь стихотворени	55
«Бала ба са...»	58
Чили	59
«Сахиллалца ада дий са?...»	61
Гайнаш йоахача хана	61
Лийг	61
«Нагахь санна, топ, хьо яьлча...»	62
Ахархочун гуйре	62
Наьсаре	63
Гуйраннара сурт	64
Юрта вавь со	64
Аьла коара	65
Воле, са воI	66
ВоI	67
«Ди даьккхад аз...»	68
«Ши сахьат да...»	68
«Кхеста яьлар...»	68
«Бийг мо ловзаш...»	68
«Вашкадолхаш дац са бIаргаш...»	69
Га Юлег	69
Трагеди	69
Вуц со	71
Аьлдит дувцар	71
Даьла халхар	71
Туришева Людмила	73
Гарагураш	74
Гарагураш цIайолх	75
Седкьа	76
Дарц	76
Безами бIараш. Вайнаьха багахбув- цамцара	77
Са заман мух. Поэма	80

Кюанолгаш

Газен жан	101
Ахархой маймалл	102
Паччахь хохн	104
Залами, ШаIами, космосера вена саги	107
Ломн Вирн	109
Лийги Хьакхен	111
Шийха доаккхал деш хиinna наж	113
Гажн пIанен	114
УстагIах хьакха мишта хиinnaй	115
Сенах кхийраб пIана	116
Мала мичахьа вах	116
Гадвахар	116

Лавттан цIай

Нана	121
Москва	121
«Шортта детташ доккхий ткьамаш...»	122
Лавтта да	123
Наьсарера мехкарый	124
Безам	124
Бетгал бийса	126
Гуйра	126
ВIашагIкхетар	127
Иола хьай, жи	128
Са дог	128
Лавттан цIай	129
БIаьсти яьлча	130
Тахан мара	131
Хьо цаI мара	132
Хьалхара безам	133
Безама низ	133
Безам, безам, безам	134
Ялхайтта шу	135
Со хьо ярга хьежаргва	137
Иола сога	137
Хургволча уст-даьга	138
Тамашийна хIама да	139
Керда шу — керда беркат	140

Селасат

Маълха чегилг	143
Мурад	144
Баскилг	145
КІазилги бутти	145
КІазилг	146
Дадн волча	147
Готахъазилг	149
Дахкилг	150
Шайтлилг	155
Селасат	166
Седкъий догІа	175
Лоаман шовда	176
Партизан	177
Тешам	178

БІаргий хих бизза кад

БІаргий хих бизза кад. Д р а м а т и ч е с к и поэма	181
---	-----

Санд Идрисович Чахкиев

У ИЗГОЛОВЬЯ ЗЕМЛИ Стихи, басни, поэмы (на ингушском языке)

ИБ № 729

Редактор С. А. Шадиев. Худ. редактор Ю. А. Шевченко. Художник А. А. Туладзе. Техн. редактор С. П. Липатова. Корректор Р. С. Мальсагова. Сдано в набор 3.III 1981 г. Подписано в печать 9.VI 1981 г. СФ00221. Формат 70x90 1/32. Бум. мелованная. Гарнитура литературная. Печать высокая. Объем 7,00 печ. л. (8,19 усл. л.) Уч.-изд. л. 8,92. Тираж 2000. Заказ № 549. Цена 1 р. 20 коп. Чечено-Ингушское книжное издательство Управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров ЧИАССР, 364903, г. Грозный, проспект Ленина, 9. Типография имени И. Н. Заболотного Управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров ЧИАССР, 364021, Грозный, ул. Интернациональная, 12/33.

Мах 1 с. 20 к.

У ИЗГОЛОВЬЯ ЗЕМЛИ
(на ингушском языке)